AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 9 • KASIM '98 • 500.000 TL. (KDV. DAHİL)

İNSANCIL

ISSN 1300-4158

Bağdasar Amca

Futbol mu ! Hayır !

Ödemeler ve Öldürmeler Ortasında Amatör Tiyatro

Ana - Dilde İbadet

Otraçağ Müziğinin Toplumsal Temelleri

İnsanileşme Sürecinde Kadın - Erkek Sorunu

Betül Çotuksöken ile Söyleşi

SAYI 97

İÇİNDEKİLER

AFŞAR TİMUÇİN Bağdasar Amca — **1**

4 — Futbol mu! Hayır! **TEMEL DEMİRER**

CHARLES BAUDELAIRE Çeviri Şiir — **16**

17 — İnsanileşme Sürecinde Kadın-Erkek Sorun IX **BERRİN TAŞ**

MEHMET ESATOĞLU Ödemeler ve Öldürmeler... — **20**

14 — Şiir **FATMA ELİF**

SERVER ACİM Müzik Kavramları (2) — **23**

24 — Şiir **CAFER YILDIRIM**

ASLI KAYHAN Ortaçağ Müziğinin Toplumsal Temelleri — **25**

18 — Çeviri Şiir **A.D.HOPE**

AYDIN ÖZTÜRK Sanatçıda Muhalif Omurganın Kırılma Noktaları — **29**

31 — Şiir **SÜEN ÇANKAYA**

KEMAL BEKİR Sanat-Yaratı — **30**

34 — Şiir **ÖZGEN SEÇKİN**

HALİDUN ŞEN Ana-Dilde İbadet — **35**

37 — Merhaba Dostlar **MUHAMMET GÜZEL**

RUŞEN HAKKI Günler/Kitaplar/Dergiler — **40**

42 — Çeviri Şiir **MUHRAN MAÇAVARİANİ**

HASAN AKARSU Bir Başka Gökyüzü — **43**

44 — Şiir **ALİ RIZA KARS**

Y.MAHMUT D.GÖSTEREN Bir Kez Daha Şiir... — **45**

46 — Şiir **HÜSEYİN TOPÇUGİL**

NURETTİN SÖNMEZ Şiir — **47**

48 — Bildiri **ATÇ**

İSMET ALICI Kaynakçıdan Notlar — **49**

50 — Söyleşi **NAHİT KAYABAŞI**

VEDAT ÇETİN Öykü- Erkeklik Gururu — **56**

60 — Yıldız Güncesi **CENGİZ GÜNDOĞDU**

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur.

Sahibi
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Yazışleri Sorumlu
Yönetmeni
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık -Düzelti
DENİZ SARAÇ

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN
Kapak Resmi
Somay Onurkan
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım **Bir-Yay**

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94

İlan Koşulları: Arka Kapak (Renkli) 150 milyon TL. Arka kapak (iç) 140 milyon TL.
İç sayfalar 130 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 20 milyon TL.

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi yıllık abone bedeli 5.000.000.- TL.

Yurtdışı yıllık abone bedeli 150 Mark ya da 84 Dolar

Yurtiçi ödemeler için
Yaşarbank Bayrampaşa-Istanbul Hesap No: 148 6002323-6
T.İş Bankası-Cağaloğlu-İstanbul Hesap No: 1095 437905
Bank Express-Cağaloğlu-İstanbul Hesap No: 9248-083409-351
Posta çeki: 666043

Yurtdışı ödemeler için
T.Iş Bankası-Ataköy-İstanbul 11 37 30100 317 9305 (Mark hesabı)
Yaşarbank-Bayrampaşa-İstanbul 6101756/6 (Dolar hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

Bağdasar Amca

Afşar TİMUÇİN

Doğa canlılara varlıklarını sürdürebilsinler diye özümleme gücü vermiş. Bitki bunu doğal eğilimiyle, hayvan içgüdüsüyle, insan da usuyla yapıyor. Bu işin insanda usa bırakılmış olması gerçekte büyük güçlükler yaratıyor. Descartes pek haklı olarak usunu iyi kullanabilen insanı usunu kullanamayan insandan ya da iyi kullanamayan insandan ayırmıştı. Çok yerde dünyanın bu akıllı varlığı tam bir doymazlık içinde, öyle ki doymazlığıyla kendini mutsuz ettiği gibi başkalarının mutsuzluğunu da hazırlıyor. Usunu iyi kullanan insanlar yetinmeyi bilmeyen insanları gözden çıkarmalılar diye düşünürüm. En azından ben azçok ne yaptığını bilen biri olarak öyle yaparım, birilerini gözden çıkarmayı bilirim. Gerçekte bu gözden çıkarma işi bize çok zor gelir, bu yüzden birilerini doğru yanlış sürükler de sürükleriz. Oysa iş gözden çıkarana kadardır, gözden çıkarırsınız ve biter. İnsanın gözden çıkaramamaktaki duyarlılığını anlamıyor değilim. Her şeyden önce **nerede insan varsa orada umut vardır** duyarlılığı insanı böyle bir girişimden engeller. Evet, insan bir şeyi, kendinin saydığı bir şeyi kolay kolay gözden çıkaramaz. Sevgilisini, çocuğunu, işini, uğraşını, köyünü, kentini, yaşamını yitirmemek için özen gösterir. Ancak, sevgili yüzde yüz gidiciyse, çocuk yüzde yüz uyumsuzsa, köy iyiden iyiye verimsizse, iş uğraş tam tamına sorunluysa, yaşam bir ipin ucunda sallanır durumdaysa çekersin kuyruğunu...

Gözden çıkardıktan sonraki sen gözden çıkarmadan önceki sen'e hiç benzemezsin. Gözden çıkardığın bir insansa, kendisiyle ilgili olarak sendeki değişimi gördüğünde -görebilirse- basbayağı korkacaktır. Yitirmenin de bir kazanç olduğunu yalnızca gözden çıkarabilenler bilir. Şimdi biz bunu anlamadık, sen özümlemeyle başladın, gözden çıkarmayla sürdürüyorsun, ikisi arasında ne gibi bir ilişki var? Böyle diyebilirsiniz. İyi düşünün, bizim gözden çıkardıklarımız hemen her zaman kendinden başka kimseyi düşünmeyenler değil mi? Özverili bir kişiyi, apaçık bir kişiyi, candan gönülden verebilen bir kişiyi şu ya da bu nedenle gözden çıkarabilir misiniz? Sizin gibi düşünmüyor diye, bazı davranışları size göre değil diye silkip atabilir misiniz? Bizim gözden çıkardıklarımız kendinden başka kimseyi görmeyenlerdir. Özümlemek, özümlemek, yani durmadan kendine almak ve bunu yaparken bazen hiçbir şey yapmıyormuş gibi, hatta bazen de kendini insana adamış gibi yapmak. Bizi delirten, bizi, çileden çıkaran budur.

Kimileri, iyi niyetle, yitirmemek için çırpınır. Onlar her durumda onarıcı tiplerdir. İyi bir şeyler olacak, uyarsızlıklar ortadan kalkacak diye düşünürler. En çok da insanın iyiye doğru değişeceği inancındadırlar. Oysa toplumlar değişse de insanlar değişmiyor. Toplumlar değişiyor, gelişiyor, bir durumdan bir üst duruma geçiyor sessizce ya da seslice, ama birey kişiliğini nasıl oluşturmuşsa öyle kalıyor. Evet, birileri öyledir, umutsuz durumlarda bile direnmeyi bırakmazlar. Ardarda kırgınlıklar yaşarlar da inatlarından dönmezler. Onlar yitirmemeye çalıştıkça öbürleri kasılır da kasılırlar. Değişim birdenbire olur, olursa. Birini, gözden çıkardığınızda sırtınızdan bir eşek yükünü atmış gibi olursunuz. Dünya varmış, oh, der insan. Neydi o hamallık günleri, yüklen de yüklen. İnsanla çok oynamaya gelmez, insanın nerede yeter artık diyeceğini bilemezsiniz. Bakarsınız en güç koşullarda direnmiştir de daha kolay koşullarda silkelenivermiştir. Ne oldu birdenbire şimdi? Hep sorulan bu soru boş bir sorudur. Ne olmuştur da birdenbire bir şeyler değişmiştir? Umudun bittiği yerde ferahlık başlamıştır. Ne güzel söylüyor şair: *"Benden sana destur ey çeşmi afet / Var kimle istersen eyle muhabbet / Bundan geru sen sağ ben de selamet / Seyrani bu alışverişten geçti."*

Bugüne kadar kaç kişiyi gözden çıkardığımı bilmiyorum. Gözden çıkardıklarım arasında dost diye bağrıma bastığım insanlar vardır. Onlar bencillik ettikleri anda, buna göre dünyanın zor yollarını bırakıp kolay yollarını seçtikleri anda benim defterimden silindiler. Ondan sonrası çok zaman onun için de sizin için de daha iyi olacaktır: gözden çıkardığınız biriyle çok iyi ilişkiler kurabilirsiniz. Bu ilişkiler elbette toplumsal gerekler çerçevesinde yapay ilişkiler olacaktır. Çünkü o

adam artık hiç ilgilendirmemektedir sizi. Ne yaptığı iyi şeylerden sevinç, ne yaptığı kötü şeylerden acı duyarsınız. Yaptıklarını o anlatır, siz dinlersiniz, bir şey söylemezsiniz, artık sizin açınızdan onun için yapılabilecek bir şey yoktur. Onunla bir akşam vakti bir kahve köşesinde oturduğunuz zaman sizi yan yana görenler güzel bir dostluğa tanık olduklarını sanabilirler. Oysa iş işten geçmiştir çoktan. Hiç acımıyor musun geride bıraktıklarına, kolunu kesip atar gibi kesip attıklarına. Hayır, acımıyorum, çünkü ben onlara kıymadan önce onlar kendilerine kıydılar, bu durumda yapılacak bir şey yoktu. Evet, onlar kendilerine acımadılar ve ben onları yok saydım. Kırık bardağı dolapta, otomobil leşini bahçede, hayırsız sevgilinin anılarını yürekte, eski defterleri sandıkta taşıyan çöplükçü insanlardan tiksinirim. Bir şey sizin için ya vardır ya yoktur. Ayağımın altına karpuz kabuğu koymuş, bana düpedüz hainlik etmiş, bunu yaparken her şeyden önce kendine ihanet etmiş bir adam benim için kırık bir kalemden başka bir şey değildir. Dost diye yıllarca bağrınıza bastığınız adam küçücük bir çıkar uğruna kurulu düzenin pisliklerivle uzlaşmaya girdiyse siz ne yapabilirsiniz?

"Yalnız yitirenler kazanacaktır" der Epiktetos. İncil'de de benzeri bir söz vardır. Bu sözü kaç kişi anlamış, anlamını candan yürekten benimsemiş ve yaşamının temeline bir ilke olarak yerleştirmiştir? İnsan denilen garip varlık karnını doyursa da gözünü doyuramıyor, yuttukça yutuyor, daha da yutuyor, bu yolda önüne çıkan tüm engelleri ne pahasına olursa olsun devirip geçiyor. Hiçbir şey yapamazsa, hiçbir şey sağlayamazsa çöplük biriktirmeye başlıyor. Ne çok şey edinirse, şu ölümlü dünyada o ölçüde kendini güvencede duyacaktır. Çikolata kutularını atmıyor, eski gazeteleri üst üste koyup saklıyor, kırık kalemleri canı gibi koruyor, eski çaydanlığı dolabın bir köşesinde barındırıyor... Oysa dünyanın güvencesi yok, kendini yaşama alabildiğine bırakacaksın. Yolda kalırım diye korkuyorsan otomobil sürmeyeceksin. Evet, dünyanın güvenceleri yok, buna alışmak gerekir. Zamanı gelince otomobilini de, evini de, sevgilini de, kitaplarını da, çöplüğünü de bırakıp gidiyorsun. Ama insanoğlu düşünmüyor bunu. Durmadan birileriyle yarışıyor, durmadan bir şeyleri özümlemeye yani kendinin kılmaya çalışıyor. Onun bir tek ilkesi var: az vermek ve çok almak. Yeni aldığı otomobilin karşısında aptal aptal sırıtan insanın zavallılığı yaşamın nereye kadar yoksunlaşabildiğini pek güzel gösterir.

Az emek verdiler, yalapşap bir şeyler kazandılar, o yalapşap kazandıkları şeyi pazarlamaya giriştiler. Kazandıkları bir hiçti. İyi şiir yazmak için çaba göstermediler ama şiir pazarlamak için ellerinden geleni yaptılar, kendilerine iyi şair dedirtebilmek için her türlü hileye hurdaya başvurdular. O arada iyi şiir yazmak için çaba gösterenlere bıyık altından güldüler. Her şeye karşın iyi şiir yazan birini gördüklerinde tüyleri diken diken oldu, onu yokedebilmek için ellerinden geleni yaptılar, bu işte kutsal kavramları bile kötüye kullandıkları oldu. Gözlerini bürümüş olan hırs onlara en yapılmaz şeyleri bile yaptırabilirdi. Amaca giden bütün kötü yollarda ıslık çalarak ilerliyorlardı. Kurulu düzenin, bütün açmazlarına karşın neden bu kadar dirençli olduğunu anlamak istiyorsanız konuya bir de bu yanından bakın. Her şeyi ince ince gözlemlediğinizde alçağa korkuyla ya da çıkar düşünerek yataklık edenin o alçaktan daha alçak olduğunu anlayacaksınız. En büyük suçlu suçun oluşması için koşullar oluşturan suçludur. Adsız kahramanların tam tersi olan bu suçlular toplumun gerçek sömürücüleridirler. Vitrinde görünenler birer zavallıdan başka bir şey değillerdir. Evet, yakından baktığınızda pisleyenlerden çok oturak tutanların yaşamı bu duruma getirdiğini göreceksiniz. Kendinizi çölde bir tutam rüzgar gibi yalnız duyuyorsanız bunun nedenini de burada arayın.

İnsan çok yerde timsah gibi: verileni çiğnemeden yutmaya hazır. İnsanoğlu yoksunluklarını bastırabilmek için, olgunlaştıramadığı kişiliğinin açıklarını kapamak için yuttukça yutuyor. Alışveriş eden insanları şöyle bir göz ucuyla süzseniz neler göreceksiniz neler. Adam onu da alıyor, sonra bunu da alıyor, sonra bunu da. Açlık sorununun yanında, bence açlık sorunundan daha az tehlikeli olmayan bir aşırıbeslenme (suralimentation) sorunu var dünyada. Aşırı kiloları yüzünden kendini taşıyamaz duruma gelmiş insanlar yiyecek satan dükkanlara koşuyorlar soluk soluğa. Her yerde şişman kadınlar ve şişman adamlar, özellikle şişman kadınlar biraz daha çok yiyebilmek için çarşıyı pazarı kazıyıp duruyorlar. Bu arada toplumsal olarak kendini doyurmaya, kişiliğinin açıklarını böylece kapamaya çalışanlar da az değil. Bunun için radyolar ve televizyonlar kullanılıyor, ün ve unvan yarışları yapılıyor, pozlar atılıyor, yalanlar söyleniyor. Sazını çalamayan konser veriyor, kötü şair bağıra bağıra şiir okuyor, biri çıkıp bilmediği konuda her şeyi anlatıyor, kimi şunu oluyor, kimi bunu oluyor. Kimi çok et yiyerek, kimi mal biriktirerek, kimi üne kavuşarak belasını bulmaya çalışıyor.

Lise yıllarımda yazları bütün gün, kışları da okul çıkışından sonra bir muhasebe bürosunda muhasebeci-

lik yapardım. O benim ilk büyük yaşam deneyimimdi, orada hiçbir şey öğrenmediysem insanlardan beyan üzerine vergi alınamayacağını öğrendim. Bizim katta birkaç avukat ve birkaç terzi vardı. Ben o zaman da çekinik biriydim, kimseyle konuşmaz, gördüğüme selam verip geçerdim. Yalnız terzi Bağdasar amcayla biraz ahbaplığımız vardı. Erkek terzisi Bağdasar Acemyan kısa boylu, sessiz, kendi halinde bir adamdı. Sigara molalarını genellikle bizim büroda verirdi. Bazen beş dakika oturur, bazen ayakta bir iki tur atar giderdi. Teknolojik gelişmelere düşmandı ve bu tür gelişmelere düşman olduğunu söylediği Abdülhamit'e hayrandı. Ara sıra "Afşar sana bir kostüm dikeyim?" derdi. Çok az sayıdaki "zengin" kostümlerimden birini ya da ikisini yanılmıyorsam o dikmişti. "Para önemli değil be, ne zaman istersen verirsin" derdi ama alacağının tarihini unutmak gibi bir alışkanlığı yoktu. Altmışından sonra evlendi ve çok yaşamadı. Toprağı bol olsun, alışık olmadığı bir konuda kendini çokça zorlamış olabilir.

Bağdasar amcanın çırağı yoktu, bir tek kalfası vardı: Manol. Bu orta yaşlı adam düpedüz deliydi ama genelde çok suskundu, kimseye zararı yoktu. Kimseye selam vermez, kimseye bir şey söylemez, kendi kendine konuşarak gelir giderdi. Kapı aralığından görürdünüz: kafasını kaldırmadan bir makina hızıyla işini yapardı. Öyle görünüyordu ki Bağdasar amca bütün işi Manol'un sırtına yıkıp çıkmıştı. Ara sıra bana "Ben öldükten sonra şu Manol ne yapacak, ben hep onu düşünüyorum" derdi. Evet, Manol sabahtan akşama, homurdanmalarını ve söylenmelerini saymazsanız, sessiz sessiz çalışırdı. Ancak iki ayda ya da üç ayda bir defa Bağdasar amcanın odasında bir kıyamet kopardı: Manol makası yere çalar, ütüyü tekmeler, ermenice üzerinden bas bas bağırır, camı çerçeveyi indirirdi. O sıra Bağdasar amca yüzü limon sarısı, elleri titreye titreye bana koşardı: "Afşar, ne yapacağız, Manol delirdi gene ha?" Kıyametin ardından Manol çeker gider, bir süre ortada görünmezdi. Bağdasar amcaya Manol'un bu köpürmelerinin nedenini sorardım, özellikle o konuda bir şey söylemezdi. Yalnız birinde "Aldığı parayı az buluyor" gibilerden bir şeyler geveledi.

Bir süre sonra Manol süklüm püklüm gelir işinin başına otururdu. Belli ki Bağdasar amca Manol'un öfkesi iyiden iyiye dinince onu evinden alıp getiriyordu. Yeni bir kıyamete kadar her şey yoluna gidecekti. "Ne ben onsuz olabiliyorum, ne o bensiz olabiliyor" derdi Bağdasar amca. Kıyametlerden birinin ertesinde kendimi tutamayıp Bağdasar amcaya sordum: "Bu adam ikide bir ortalığı kırana koyuyor, sen gene onu bırakmıyorsun, acıdığından mı yapıyorsun bunu, yoksa başka bir nedeni mi var?" Bağdasar amca açık yüreklilikle yanıtladı sorumu: "Hayır, acıdığımdan değil, ben ne diye acıyacakmışım, Allah acısın. Lakin bu adam bir günde üç adamın işini yapar. Acıksa acıktım demez, yorulsa yoruldum demez. Buna karşılık acemi bir çıraktan daha az para alır. Gün olur hiç vermesen bir şey demez. Bazı bazı böyle azıyor işte. Yani camı çerçeveyi kırıyor ama hesaba tutsan ben gene kazançlıyım..." İyiliğe kötülükle karşılık veren adama hain denir, Manol başlarda bana bir hain gibi görünüyordu. Bağdasar amcanın sözleri onun bir hainden çok bir sömürülen olduğunu gösterdi. Belli ki Bağdasar amca sırtına binilecek rahat bir eşek bulmuştu, eşeğin ara sıra kıç atması hiç sorun değildi.

Küçük Balıklı Han'ın üst katında küçük bir Hz. İsa örneği gibi dolaşan Bağdasar amca o gün gözümden düştü. Kendisine hiçbir şey demedim, kendisiyle o konuda tartışmayı da düşünmedim, sustum. Ben hep öyle yaparım, bağlar koptuğu noktada yumuşarım, tatlılaşırım. Diyebilirim ki Bağdasar amca bana açıldıktan, bana gerçeği söyledikten sonra yani foyası ortaya çıktıktan sonra beni daha çok sevmeye başladı. Bu korkunç bir yanılsamadır: bütün köprülerin atıldığı yerde bir şeyin öyle olmasıyla böyle olması arasında herhangi bir ayrım kalmamasıdır bu. Bir selamımız kalsın iyi olur, diye düşünürüm. Ama karşıdaki bana kızıp selamı da kestiyse hiç aldırmam. Bana küsmeye kalkanlara yapmayın demişimdir, bir selamı birbirimize çok görmeyelim. Direndiklerinde selamı öyle bir keserim ki, ölene kadar sürer bu kopuş. Kısacası, dostlarım, gözden çıkarmak yaman iştir, birini ağlaya ağlaya ipe çekmek gibidir. Onun için, kimsenin yumuşaklığına güvenmeyin, bir gün sizi de gözden çıkarabilirler. Doğru bir yerdeyseniz hiç aldırmayın, utanılası bir durumdaysanız külahı önünüze koyup bir düşünün. Bir başka deyişle, çocuklarınızın yüzüne utanmadan bakabiliyorsanız hiç aldırmayın. Bir gün insanoğlu bu önüne geleni yalayıp yutma eğilimini bırakacak, çiçekler, kuşlar, böcekler gibi o da doğal varlığını sürdürebilmek için gerekenle yetinecek. O zaman bütün gücünü daha da insan olmaya harcayacak, zenginliklerin, ünlerin, unvanların peşine koşmadan insan olmaya, daha da insan olmaya götüren yolları arayacak. O zaman insan ilişkileri birinin bir başkasını gözden çıkarmasını gerektirmeyecek kadar sağlıklı olacak. Unutmayın, yalnız yitirenler kazanacak.

Futbol mu! Hayır! (1)

Temel DEMİRER

"Kapitalizm: Deccal" diyen Enis Batur ekliyor: "Kapitalist üretimin, buna bağlı olarak bireyin tüketim heyecanının çığrından çıkmaya yöneldiği dönem"(1) ya da "postmodern" bir kesit!(2) Yani "Bir çağdan diğerine geçiyoruz, yani dünya bir geçiş döneminde. 20. yüzyıla geçerken Çehov'un, geçtikten sonra da Gorki'nin yazdıkları gibi, her şey altüst oluyor ve insanlar büyük acılar çekiyorlar. Bu altüst olma 25-30 yıl sürüyor. Bugün yeni kuşak bilimle değil, bilgiyle övünüyor. Bilimi hor gördüğü için de, suyun üstünde yüzen mantarlar gibi yaşıyor. Dünyayı kendi doğduğu anda yaratılmış gibi görüyor... Her şey, her şey orada başlıyor. Ekmek ilk kez o tarihte yapılıyor, tekerlek ilk kez o tarihte dönüyor. Tekerleğin dönme evrimi onu ilgilendirmiyor ama son model arabaların saatte kaç kilometre gittiğini biliyor...

Bugün bütün dünya aptal Brezilya dizileri izliyor. Çünkü orta kesimin beğenisi diye bir şey çıktı ortaya, turizmden tutun sanata kadar her yerde bir "orta kesim beğenisi"nden söz ediliyor... (...) Girmekte olduğumuz çağ, hız ötesi bir çağ. Her şey sürekli koşuşturma, magazin, kulaktan duyma bilgiler ve görsele dayalı. Bu nereye kadar gider?

İnsanlar sistem tarafından çağdaş köleler olarak koşullandırılıp kullanılıyorlar. İçlerinde birbirlerinin piyon olarak kullanılacağı satranç gibi. Her biri birer meta olarak görülüyor, mühendis meta, elektronikçi meta, sanatçı meta. Bir kasa limon gibi, sık sık at... Hatta insan metağına karşı robot metağı geliştirmekle meşgul sistem... Ruhlarını yitirmiş bedenler... Belki daha herkes farkında değil ama 15-20 yıl sonra ruhsal olarak zedenelenecek ve boşluğa düşecek gençlik..."(3)

Tablo tam da böyle! Çünkü insan(lık) Mc Donald's'ın dünyasında yaşıyorlar! Mc Donald's nedir? Basit, işlevsel, modüler yiyecekler, parlak renklerle düzenlenmiş, ışıltılı mekanlar, bir örnek giysili; genç, neşeli çalışanlar; mama sandalyesine kadar her ayrıntının düşünüldüğü tertemiz aile ortamları... "Fast-food"un adı haline gelmiş bir ticari marka... George Ritzer'in ifade ettiği gibi Mc Donald's terimi bunlardan ibaret değil elbet... Mc Donald's, toplama kampı fikrinden ilham alınarak tüketim toplumunun demir kafesi içinde oluşturulmuş ekonomik-kültürel bir imaj... Toplumun Mc Donaldlaştırılması süreci dört temel unsur üzerinde temelleniyor: Verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik, denetim... Dört unsurla gündelik hayat, standart ebatlarda tektipleştirilir. Bu da kaçınılmaz olarak insansızlaşmayı, insanlıktan çıkmayı devreye sokar... Artık herşey egemen gösterinin belirleyiciliğindeki bir rutine dönüşür... Böylelikle de, "Benliğin sınırlandığı, duyguların denetlendiği, ruhun boyun eğdiği" bir dünya yaratılır!(4)

Emperyalizm yani IMF soygunun(5) kollarında sarsılan "yeni düzen(sizlik)" dünyasının yaratılmasında futbolun payı çok büyüktür!(6)

Futbol Üzerine

"Dünya bir avuç eğretilemenin tarihidir" saptamasından hareketle kaleme aldığı "Bir futbol topu olarak gezegenimiz" yazısında Enis Batur, futbol serüveni konusunda; "Yirminci yüzyılın sonuna gelip dayandık hemen hemen. İçinden geçtiğimiz şu 'aziz çağ'ın güçlü eğretilemelerinin başında, futbola çağrışım alanı eklemlenen bir benzetme sinsileşi geliyor. (...) Bu etkinlik, basmakalıp olumsuzlamaların (kitlelerin afyonu, erillik utkusu) olduğu kadar basmakalıp olumlamaların da (evrensellik, yerküresel yumuşama) zorlamasını sağladı. Görüşlerini tartmak, kanılarının sağlamasını yapmak isteyenler için son derece besleyici bir toplam çıktı ortaya -bizler bunu görür müyüz, görmek istermiyiz o ayrı tabii"(7) diyor ve futbol güzellemelerini sıralıyor! Bu "yenilikçi"(?) bir bakış!(8) Bir başkası daha var: Ahmet Eken, Mart 1976'da "Birikim"in 13'üncü sayısında, "Eğlence ve Futbol İdeolojisi" adlı çok önemli bir yazı kaleme almıştı. Bu yazı o zaman ne kadar "önemli" bulunmuştu; ya da bugün bu yazıyı kaç kişi anımsıyor veya Ahmet Eken (ve "Birikim"ciler!) bu yazıyı hâlâ savunuyor mu? Bilinmez ama "eski(meyen)" bu yazı hâlâ çok güncel ve önemli.

"Çalışma dışı, serbest saatleri doldurmak amacıyla

girişilen çeşitli faaliyetlerden biri de 'eğlence'dir. (...) Ancak eğlencenin bu kendiliğinden oluşu, kapitalizmin gelişme süreci içinde yavaş yavaş kaybolur, zaman içinde sistem eğlence biçimlerini ideolojik baskı amacıyla kullanmaya başlar. Toplumsal hayatın bütününü kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda şekillendiren egemen sınıflar, egemenliklerinin devamı ile çelişen hiçbir faaliyete izin vermezler.(...) Eğlencenin bağımsız, başlıbaşına bir faaliyet olarak ortaya çıkışı kapitalizmin gelişmesiyle olmuştur.(...) Ancak ekonomik olarak egemen olmak, tek başına sürekli bir egemenlik için yeterli koşul değildir. Egemen sınıf mutlak olarak politik ve ideolojik yapıyı da şekillendirmek ister, şekillendirir de. (...)

'Her toplum, hatta her iktidar kabul edilmek... Üyelerinin hepsinin değilse de büyük bir bölümünün rızasını sağlamak zorundadır... Bu katılım olmadan... kurulmuş toplum da olmaz... Saf şiddetle temellenmiş bir toplum yoktur... İşte bu katılışı... Baskı altında olanların ve sömürülenlerin boyun eğişini sağlayan, ideolojidir. İdeoloji, onları kendi gözlerinde öyle öyle göstermektedir ki, bu, maddi zenginliklerden başka manevi muvafakatini ve hatta katılışını da zorla sağlamaktadır onların.'(9) (...)

Bunu kapitalist toplum üzerinde somutlaştırırsak burjuvazinin asalak olmaya başlaması, muhalefetin giderek genişlemesi üzerine kitleleri oyalamak, bilinçli sınıf mücadelesinden uzaklaştırmak, onlara yapay doyumlar sağlamak amacıyla, yeni eğlence biçimleri yaratılmış, bunlara geniş bir yaygınlık kazandırılmıştır. (...) Örneğin: Köleci Roma'da, özellikle İmparatorluğun son dönemlerine doğru gitgide yoksullaşan, hayat koşulları kötüleşen Romalı yurttaşları -Köleleri değil, köleler üzerindeki egemenlik, köleyi kıt kanaat besleyen ve ona iş aracı sağlayan efendilerin 'açık zoru ile mümkün olduğundan, bu egemenliğin devamı için kölelerin 'eğlendirilmesi' söz konusu değildir- oyalamak üzere, tüm zenginliklerin sahibi olan bir avuç Romalı egemen, büyük stadyumlarda seyretmesi bedava olan gladyatör dövüşleri düzenliyorlardı. İnsanın değersizliğinin vurgulandığı, sadizmin körüklendiği bu kanlı gösterilerle 'köle olmayan bu yoksul yurttaşlar' oyalanmakta, gelişen ve gelişebilecek tepkileri gerçek olmayan yerlere kanalize edilerek, boşalmaları sağlanmakta idi.

Feodal toplum biçimlerinde karşımıza çıkan feodal beylerin aralarında düzenledikleri, silahlı adamlarının karşılaştığı, savaşçılığın en yüce değer olarak sergilendiği, turnuvalar, yine aynı dönemlerde serfler arasında gelişen şarkılar, danslar, yılın belli günlerinde düzenlenen şenlikler, konuyla ilgili tarihe rastladığımız örneklerden bazıları.

Kapitalizm, eski eğlence biçimlerini devralır, ancak yetersizliklerini gidermek için onları değiştirir. Yeni eğlence türleri yaratır. Örneğin: Çağımızda kimse eğlence olsun diye arslanlara parçalatılmıyor. Ancak sistem kendi açısından yararlı bulduğu 'şiddeti', 'sadizm' eğilimini başka araçlar kullanarak körüklüyor, canlı tutuyor. Vurdulu-kırdılı filmler, polisiye romanlar bu sonucu yaratan eğlence araçlarından bazıları. Kapitalizmle birlikte gelişen iş bölümünde görevi eğlendirmek olan profesyonel eğlendiriciler doğar. Bu kişiler uzmanlaştıkları bir türü sergileyerek, belli bir kitleye ücret karşılığı hoşça, neşeli vakit geçirtirler. Cambazlar, şarkıcılar, takdimciler, profesyonel sporcular bu tip kişilerdir. (...)

Eğlence biçim ve araçlarının bir başka özelliği 'basit' olmalarıdır.(10) (...) Sporun, geniş ve sürekli bir biçimde yaygınlık kazanması, günümüzde bir hayli etkin ve yaygın olan kimi spor dallarının varolan yapılarıyla ortaya çıkışı, 19. yüzyılla birlikte görülmeye başlanan bir olgu. 19. yüzyılda kapitalist Batı ülkelerinde, yeniden sistemli bir şekilde ele alınan spor çeşitli amaçları doğrultusunda yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de varolan spor dalları sistemleştirilerek, belli kurallar tesbit edilmiş, yeni spor dalları yaratılmıştır. Örneğin, futbol, ABD'de basketbol. Başlangıçta amatörce bir eğlence, boş zaman faaliyet olarak yapılan spora duyulan ilginin artması, etkinliğinin gelişmesi sonucu, para kazanmak amacıyla karşılaşmalar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu yeni durum aktif olarak spor yapmayan, ancak karşılaşmaları izleyen bir kitle-seyirci-ile, mesleği 'sporcu' olan tek bir spor dalında uzmanlaşmış, kazanç amacıyla karşılaşmalar yapan, sporcular yaratmıştır. Ve tabii, bir de bu işten, milyonlar kazanan işletmeciler. Profesyonel spor dediğimiz, bu yeni olgu, getirdiği kâr ve başka amaçlar için kullanılmaya yatkın yapısından ötürü, günümüze kadar devam etmiş ve halen de etmektedir. Özellikle seyredilmeye yatkın, bireyin en ilkel, bencil duygularına hitap eden, bazı spor dalları -boks, at yarışları, futbol, güreş, v.b.: profesyonel amaçlarla alabildiğine kullanılmıştır."(11)

Futbol ya da spor(12) üzerine konuşurken, Ahmet Eken'in işaret ettiği "basit" gerçekleri atlamamak gerekiyor! İş böyle oldu mu, Mine G. Kırıkkanat'ın, "Bunca para getiren, final biletleri 12 bin dolara yükselen, dünyanın en büyük ticari firmalarının finanse ettiği ve televizyonların çuvallar dolusu dolarlar karşılığında

gösterim hakkını satın alıp, yayınlarından tonlarca dolar elde ettiği (...) Dünya Kupası, varsılı yoksulu aynı ateş ve tutkuyla saran, bir araya gelmeyecek dünyaları kol kola getiren, aynı düşüncede birleştiren toplumlararası tek olgu artık"(13) saptamasının ardındaki gerçek ve psikolojisi ortaya çıkar!

Futbol, 20. yüzyılın ikinci yarısında kapitalist "popüler kültür"ün temel parçalarından biri haline gelmesiyle; futbol kapsamlı bir eleştirel-değerlendirmeye tabi tutuldu. Örneğin "1984" ve "Hayvanlar Çiftliği" yapıtlarıyla ünlenen George Orwell; Dinamo Moskova takımının İngiltere'deki dostluk turnuvası maçları konusunda yazdığı bir makalede şunları diyordu: "Spor her zaman bir kıskançlık nedenidir; eğer böyle bir ziyaret İngiliz-Sovyet ilişkilerinde herhangi bir etkiye yol açmışsa, bu etki söz konusu ilişkileri eskisinden de daha kötü hale sokmaktan başka bir şey olmamıştır... Yeryüzünde yeterince gerçek çatışma nedeni var; gençleri çılgına dönmüş seyircilerin ulumaları arasında birbirlerinin dizlerine tekmeler atmaya teşvik eden bu çatışmaları daha da artırmaya hiç ihtiyacımız yok!"

Futbol psikolojisi konusundaki ilk ciddi çalışmayı 1926'da H. G. Hartgenbusch yaptı. 1942'de ise Maurice Merleau-Ponty, "Davranış Yapısı" adlı eserinde futbolu malzeme olarak kullanıp, futbol sahasıyla futbolcunun nasıl bir bütün meydana getirdiğini ya da 1950'de de Hollandalı F. J. J. Buytendijk, futbol üzerine verdiği bir konferansta, bu sporun sosyopedagojik değerini gözler önüne serdi. Aynı konuda Christian Bdomberger, bir "dinsel bir ayine" benzettiği futbol konusunda şunlara dikkat çekti: "Ferdi sporlar (atletizm, tenis, bisiklet, yüzme...) halk arasında kavgaya nadiren sebep oluyorlar. Buna karşılık, temas ve takım sporları (futbol, ragbi, buz hokeyi, basket, beyzbol...) seyirciler arasındaki meydan okumaların çok sıkça olmasına yol açıyorlar. Bu korelasyon spor gösterisinin iki boyutundan ileri geliyor: Seyircilerin oyunla bütünleşerek oyuna katılması; kulüplerarası karşılaşmaların istifadeyle ayniyatlikler ayini. (...) Futbolun durumu burada iyi bir misaldir. Sade, temas, takım ve rekabet oyunu olan bu spor bugün evrensel erkek kültürünün nadir unsurlarından birini teşkil eder. (...) Futbol maçının bir nevi ayine dönüşmüş savaşın bütün görüntülerini yansıttığı söylenebilir. Bu hususta teknik kelimeler aydınlatıcı mahiyettedir: Maçta apaçık bir askeri hava gözleniyor. Oyuncular ve diğer 'ücretliler'le dayanışma içerisinde olan taraflar topun 'fethedilmesi' için mücadele veriyorlar ve önceden kara tahtada öğrenilen bir 'strateji'ye göre futbolun 'ele avuca sığmayan bu silahını' ele geçirerek ana gayeyi gerçekleştiriyorlar. (...) Maçlardaki gösterilerin bir başka ana özelliği dinle köklü ilgisidir. Hakikaten bir spor müsabakasında bir törenin bütün unsurları bulunur. (...) Ayin iyilerle kötüler, biz ve onlar arasındaki sonu meçhul karşılaşma üzerinde temellenip bize hayat ve ölümden bahseder. Kendine has ortamlarda, oyun sırasında, eylemin geçici olarak gerilemesi maksadıyla gerçek savaş durumlarıyla benzerlik arz eden ayin usulleri (karnaval bazı dini merasimler) serisinde yerine alır."(14)

Bundan başka yuvarlak topa Shakespeare'ın piyeslerinden Marguerite Duras'ın coşkulu itiraflarına değin bir çok eserde rastlamak mümkündür. Jean Paul Sartre "Diyalektik Aklın Eleştirisi"nde, bazı teorik açıklamalar için futbol takımı örneğini kullanmış; Rilke, Nabokov, Hnadke, Moltalban, Pinter de eserlerinde futbola değinmeden yapamamışlardı. "Tüm Uruguaylılar gibi ben de futbolcu olmak isterdim" diyen Eduardo Galeano futbol üzerine yazılmış en değerli metinleri kaleme almıştı.

"Otomatik Portakal" kitabı ile tanınan İngiliz yazar Anthony Burgess, 1985'te Belçika'da Heysel Stadyumu'nda Juventus-Liverpool karşılaşması sırasında 37 kişinin ölümüyle sonuçlanan olaydan sonra 'Le Nouvel Observateur' Dergisine yazdığı makalede şunları der: "Eskiden kabileler arasında çatışma olurdu. Şimdi futbol kabileler arası çatışmaların düzenlenmesi için gerekçe oldu. Eskiden futbol maçına gitmek bir zevkti. Şimdi bir maç aptalların yakıp yıkma isteğinin bahanesi haline geldi. Brüksel'de gördüklerimiz bu aptallığın dik alâsıydı. Buna karşı tanrılar bile mücadele edemez." Bu maçta oynayan futbolculardan Juventus'lü Fransız Michel Platini, Heysel'deki atmosferi şöyle anlatıyordu: "Genç fanatikleri sakinleştirmemiz istendi bizden. Biz yalnızdık. 11 Juventus'lü, 11 Liverpool'lu. (...) Futbolda futbolcuların iktidarı yoktur. Yöneticiler oynamamıza karar verdiler. (...) Futbol sahasındayken, gençliğimiz, delikanlılığımız olan futbolu oynarken 35 kişinin öldüğünü düşünmeyiz. (...) O gün ben de büyüdüm! Futbolun bir oyun olduğu dünyadan futbolun bir şiddet olduğu dünyaya geçtim. Bir ana kadar oyuncakların vardır. Bir an gelir, oyuncakların olmaz. İşte o gün benim artık oyuncaklarım yoktu..."

Umberto Eco'ya göre de, "Futbol yalnız halkın afyonu değil, aptallığın sembolü" idi. Ve Eco, her gün birkaç insanın tutuklanıp, "kaybolduğu" Arjantin'deki askeri diktatörlük koşullarında düzenlenen 1978 Dünya Kupası konusunda kaleme aldığı, "Hepimiz Arjantinliyiz!" adlı yazısında şunları diyordu: "Gösteri üze-

rine tartışma (daha doğrusu gösteriden söz eden gazeteciler üzerine tartışma) politik tartışmanın en kolay yoludur. Maliye Bakanı'nın yaptıklarını yargılamak yerine (ekonomi bilmeniz gerekir), antrenörün eylemlerini eleştirirsiniz; milletvekili yerine atleti konuşursunuz, falanca bakanın falanca gizli güçle gizli bir anlaşma imzalayıp imzalamadığına kafa yoracağınız yerde son maçın tesadüflere mi, fiziksel forma mı, diplomatik oyunlara mı bağlı olacağını tartışırsınız. Futbol üzerine konuşmak kuşkusuz bir uzmanlık ister, ama bu oldukça sınırlı bir uzmanlıktır. İnsanın tutuklanmadan, radikal olmakla suçlanmadan ya da şüphe uyandırmadan taraf tutmasına, fikir belirtmesine, çözüm önermesine izin verir. İnsanın kamusal olana katılmasını sağlarken siyasal tartışmanın kaygılarından, hesaplaşmalarından ve görevlerinden uzak tutar. Yetişkin bir erkek için küçük bir kızın evcilik oynamasına benzer: İnsana yerinde sakin durmasını öğreten pedagojik bir oyundur. Bu gerçek (durum) kamusal olanla ilgilenmenin tramvalara yol açtığı günümüzde daha da doğrudur. Böyle bir seçim karşısında hepimiz birer Arjantinliyiz. Zamanlarını bize oralarda her gün birilerinin kaybolduğunu hatırlatarak geçiren o dört can sıkıcı Arjantinli de gelip bu kutsal gösterinin zevkini bozmasınlar lütfen!"(15)

Kaldı ki futbolla ilgilenenler sadece felsefeciler, sosyal bilimciler, düşünürler değil. Futbolu, I. Dünya Savaşı öncesinde askeri bir eğitim olarak ele almak oldukça revaçtaydı.(16) Ragıp Duran'ın da ifade ettiği üzere, "Futbol o kadar masum değil"di!(17) Çünkü Dünya Kupası süresince Fransa'da futbolun siyasi, ideolojik, medyatik, mali, sosyolojik, edebi, vs. boyutları üzerinde çaplı araştırmalar yayınlandı. Örneğin 'Canard Enchaine' gazetesi 6 Temmuz 1998 tarihine kadar Dünya Kupası finallerinde 160 gol atıldığını belirtirken, aynı tarihe kadar sadece Paris'te, Fransızca olarak 125 kitap yayınlandığını duyurdu. Bu yayınlar arasında "10 Derste Futbol"dan yıldız futbolcuların hayat hikayelerine, futbol-siyaset ilişkisinden, futbol-din benzerliğine kadar 101 konuyu işleyen kitaplar vardı.(18) Bu arada 'Le Monde Diplomatiqué'de de "Futbol ve siyasal Tutkular"(19) başlığında 98 sayfalık önemli bir derleme yayınlandı.

Bundan başka etnolog Nathalie Luca'nın kaleme aldığı "Futbolun Selameti"(20) adlı yapıtında futbol ile din arasındaki benzerlikleri bir futbol tarikatında altı ay yaşayarak gözlemeyen yazar, stadyumların mabed, izleyenlerin cemaat, futbolcuların da tanrılaştıklarını saptarken; tezahuratları dini ayinlere benzetirken, hooliganlar nedeniyle de futbolun sadece dine değil aynı zamanda savaşları andırdığının altını çizdi.

Ayrıca Patrick Mignon da, "Futbol Tutkusu" adlı çalışmasında şunların altını çizdi. "Futbol, yıldızlarıyla, çılgın seyircileri ve taraftarlarıyla, yerküre çapında bir tutku, evrensel bir eğlence olmasına karşın ayrı bir dünya değil. Futboldan söz açınca, paranın egemenliğinden, medyanın ağırlığından, sporla siyaset arasındaki ilişkilerden dopingden, yolsuzluklardan, toplumsal çatışmaların yapısından, hooliganların şiddetinden, vs. söz etmemiz gerekiyor. Futbol özellikle çağdaş popüler kültürlerin derinliklerini keşfetmemizi sağlıyor. (..) Futbol artık sadece bir oyun değildir, futbolu iyi anlamak, toplumu daha iyi çözebilmek demektir."(21)

'Le Monde'da yayımlanan "Ulusların Harcı Futbol" adlı makalesinde Albrecht Sonntag, futbolun artık sadece sıradan bir oyun, eğlence, medyatik imparatorluk hatta siyasal iktidar aracı olmaktan öte, "Tüm kimliksel ifadelerin yankılandığı olağanüstü mecraya dönüştüğü"nün altını çizerek; futbolla sağlanan başarılarla hayali ulusal-ortak bir bilinç ve kimlik yaratılmasında önemli adımlar atıldığına dikkat çekerek; "Böylelikle devletler, futbol sayesinde tüm ulusu kaynaşmış tek örnek kitle haline getirmeye çalışıyor" dedi.

Futbol üzerine sergilediklerimizi Eduarda Galeano'nun şu satırlarıyla özetlemek belki de en doğrusu olacaktır: "Futbolun tarihi, bir keyfin kahredici bir biçimde yozlaşarak işe dönüşmesinin tarihidir. Spor bir sanayi halini aldıkça sırf top oynamanın keyfi için top oynamanın zevki de ortadan kalktı. Kâr getirmeyen herşeyin yararsız ilan edildiği günümüzde profesyonel futbol bu anlamda yararsız olan herşeyi lanetliyor. (...) Futbol, oynayanı az seyredeni çok bir gösteriye, seyirlik bir oyuna dönüştü. Bu gösteri insanların oynaması için değil, oynamamaları için düzenlenen dünyanın en kârlı işlerinden biri oldu. Profesyonel spor teknokrasisi sırf güç ve süratten ibaret bir stil dayattı, oyuncuyu makinalaştırarak hayal gücünü öldürdü ve ona cüreti yasakladı. (...) Artık, formaların göğsündeki reklamlar, sırtlarındaki numaralardan bile önemli. (...) Televizyon kameraları oyuncuları yakın çekim yapmaya başladığından beri, futbolcuların tüm giyim kuşamları tepeden tırnağa reklamla donanır oldu. Oyuncular düşen tozluklarını toplamakla fazlaca vakit geçiriyorlarsa, bu beceriksizliklerinden değil, ticari zekalarının parlaklığındandır. Yukarı çektikleri, tozlukları kadar, sponsorları Nike, Adidas veya Reebok'tur da ondan... Daha 1936'da Hitler'in düzenlediği Berlin Olimpiyat Oyunları'nda bile Adidas etiketinden geçilmiyordu. (...) Sa-

hada şirketin reklam taşımayan tek şey vardır: Hakemin düdüğü!"(22)

Futbol Endüstrisi ve Ekonomi

Patrick Harveson'un deyişiyle, "Futbolun tüm değerleri piyasaya devroluyor."(23) Çünkü "Futbol artık bir spor olmaktan da çıktı. Bir show buisiness, hatta bir sanayi haline geldi. Dünya Kupası için harcanan para, 10 milyar frank. Yalnızca Stade de France'a harcanan para 2.7 milyar frank" civarındaydı.(24) Yani, "Bir aylık Dünya Kupası'nın cirosu 25-26 katrilyon... Yani Türkiye bütçesinin iki katı"ydı!(25) "Financial Times'ten Patrick Haverson'un araştırmalarına göre, Fransa 98'in mali bilançosu 380 trilyon, futbolun dünya ekonomisine yıllık katkısı ise 56 katrilyon lira civarındaydı.(26)

"Futbol yılda 250 milyon dolarlık gelir akışı yaratan bir endüstri artık. (...) 1974 yılında Dünya Kupası'na sadece 16 takım katılıyordu. O kupanın sponsorluğunu üstlenen tek bir şirket bile yoktu. Yani çok değil, bundan kısa bir süre önce Dünya Kupası fakirdi. Havalange bunu değiştirmek için tam hemen seçildiği ilk yıl kollarını sıvadı. İlk adımını Adidas ve Coca Cola ile sponsorluk anlaşması imzalayarak attı. Bundan sonra her yıl 800'er saatlik uçuşlar yaparak dünyayı dolaştı. (...) Bu yıllarca süren uğraşının sonuçlarını Fransa'da başlayan 1998 Dünya Kupası'nda açıkça görebiliriz. 32 takımın katıldığı bu kupaya 45 sponsor para döktü. Bu şirketlerin her birinden 20 milyon dolara varan paralar alındı. Sadece oyunların yayın hakkı satışından 122 milyon dolar gelir elde edildi. (...) Bugün 200 milyon kişi futbol oynuyor. 198 adet FIFA üyesi milli federasyon var ve bunlar birbiriyle büyük bir rekabet içindeler. Daha şimdiden önümüzdeki iki kupada sponsorluk yapacak firmalar ile anlaşmalar yapılmaya başlandı bile. Bunlardan, 2006'ya kadar 4 milyar dolar para akması bekleniyor."(27)

11 şirket, Adidas, Canon, Coca Cola, Fuji Film, Gilette, JVC, Mastercard, Mc Donald's, Opel, Philips, Sickers'tan herbiri FIFA'ya resmi sponsor olmak için 20 milyon paund ödedi. Buna rağmen bu firmaların Dünya Kupası'na verdikleri para, bütçelerinin çok küçük bir kesimiydi. Adidas 100 milyon paund, Bud Weiser biraları sadece İngiltere için 15 milyon paund, Snickers çikolataları yine yalnız İngiltere için 8 milyon paund, sponsorluk için para harcadılar. İngiltere nüfusunun yüzde 89'u Snickers reklamını 9 kezden fazla izledi. Nike, resmi olmamasına rağmen Adidas'la başka türlü bir rekabete girdi. Brezilya ile 10 yıllık bir anlaşma yaptı ve 250 milyon paund ödedi. 11 sponsora ek olarak 33 girişimci firma daha vardı. Air France, Dünya Kupası boyunca 100 milyon paund harcadı. FIFA televizyon haklarını 84 milyon paunda sattı. 2002 de bu rakamın 1.16 milyar paund olacağı söyleniyor. FIFA bütün masraflar çıktıktan sonra 297 milyan paund kâr etti.(28)

Dünya Kupası organizatörleri için paranın yüzü o kadar tatlıydı ki, onlar resmi restoranı ünvanını, sos fakiri Mc Donalds'a satmakta tereddüt etmemişlerdi. 1998 kupasının resmi jileti Gillette, resmi içeceği Coca-Cola, resmi kredi kartı Master Card ve resmi ayakkabısı da Adidas'dı. Velhasıl her ürünün bir resmisi vardı. Tüm bunların ışığında Fransa 1998'in resmi ideolojisi de kendiliğinden ortaya çıkıveriyordu: Küresel kapitalizm. Mc Donalds'ın başkan yardımcısı, "Bizim futbola sponsorluğumuz ABD dışına açılma stratejimizin önemli bir parçası" derken; Master Card'dan Mova Heffer ise bu yola para döküşlerini, "Tüketici, futbolu ona satmaya teşebbüs edeceğiniz her üründen daha fazla önemsiyor" diye açıklıyordu. Futbola yönelik sponsorluk harcamalarının 800 milyon doları aştığı 1998 Dünya Kupası'nda rakamlar gizli tutulmasına karşın, resmi sponsorluğun 20-25 milyon dolara mal olduğu tahmin ediliyor. Bazı markalar için TV reklamları, mağaza afişleri vb. ile bu faturanın 60 milyon dolar olduğu ve Olimpiyat sponsorluğunun 45-50 milyon dolar civarında olduğu da hatırlanınca, Dünya Kupası rayici ucuz gibi görünüyor. 20-25 milyon dolar ödenince, tüm resmi materyalde ve eğlence yerlerinde reklam olanağı, bilet tahsisi ve stadlarda iki reklam panosu bulundurma hakkı satın alınmış oluyor. Dünya Kupası'nın Coca-Cola, Mc Donalds gibi bazı markaları özellikle heyecanlandırmasının demografik bir nedeni var: Dünya kupasını Olimpiyatlardan daha genç bir kitle izliyor. Bunun bilinciyle Coca-Cola 1000 ülkede düzenlenen yarışmalar sonucu kazanan 1600 çocuğu Fransa'ya taşıdı. Mc Donalds ise Fuji film ile işbirliği halinde 8-14 yaş grubu çocuklara foto muhabirliği yaptırdı. Coca-Cola, Gillette ve Master Card yetkilileri bunca parayı, 1994 Dünya Kupası sponsorluğunun satışlarda sağladığı artış sonucu gözden çıkarttıklarını ifade ediyordu.(29)

1998 Dünya Kupası'nın TV yayın hakları için ödenen para miktarı tam 37 milyar dolardı.(30) 2002 Dünya Kupası maçlarının yayın hakkını Alman SAT 1'in sahibi Leo Kirch tam 11 milyar Fransız Frank'ına aldı. TRT, Fransa'daki 1998 Kupası için 2.112 milyar lira ödemişti. Kirch'in imzaladığı yeni anlaşmadan sonra,

2002'deki yayın için ödenecek telif ücreti artık tam 10 kat artacaktı.(31)

1998 Dünya Kupası maçları 1 milyar Fransız Frank'ına sigortalandı. Bütçesi 2.5 milyar Fransız Frank olan CFO (Fransız Organizasyon Komitesi) da, organizasyonun her alanında kendisini 600 milyon Fransız Frank'ı tutarına kadar teminat altına alan, bir mali mesuliyet poliçesi imzaladı.(32) 1998 Dünya Kupası'ndaki 32 takımın tamamının sigortalanmasının toplam tutarı 3-4 milyar dolardı. Sadece İngiltere Milli takımı 400 milyon dolara sigortalanırken; Ronaldo ve Denilson gibi oyuncuların bireysel sigortaları ise 40 ila 60 milyon dolar civarındaydı.(33)

Özetle tüketim toplumu ayinine dönüştürülen futbol (ya da Dünya Kupası) ile "Maç başlamadan kazandılar" diyen Şelale Kadak duraksamadan ekliyor: "Dünya Kupası bir çok sektördeki satışları patlatacak. Kupa sırasında bira tüketimi en az 5 milyon şişe artacak. Çerez satışları katlanırken, büyük ekran televizyonlar yok satıyor. (...) Dünya Kupası nedeniyle satışlarının yüzde 20-30 oranında arttığını söyleyen Sony Satış Müdürü Mustafa Gülser, Haziran-1998'de özellikle büyük ekran televizyonlara yönelik talebin patladığını ifade etti. (...) Vestel Dayanıklı Tüketim Grubu Genel Müdürü İbrahim Karabenli Dünya Kupası nedeniyle Vestel televizyonları satışının yüzde 40 artmasını beklediklerini söyledi. (...) Efes Pilsen Grup Ürün Yöneticisi Tuğrul Ağırbaş'ın verdiği bilgilere göre, halen bira pazarının yüzde 74'üne hakim olan Efes Pilsen birası satışlarının, Dünya Kupası'nın etkisiyle Haziran-1998'de yüzde 5 oranında artması bekleniyor. (...) Türkiye pazarının yaklaşık yüzde 80'ine hakim olan cips üreticisi Uzay Gıda Ürün Müdürü Özant Kamacı, Türkiye'de yıllık kişi başına 250 gram cips tüketildiğini, bu oranın Dünya Kupası ile en az yüzde 30 oranında artacağını ifade ettiler."(34)

Futbol endüstrisini, "Gösteri Toplumu"nun saldırı hattına dönüştüren kapitalist imaj dünyası açısından(35), sahadaki oyunun ya da gerçekte ne olup bittiğinin zerrece önemi yoktur. Onların kafa yorduğu "gerçeğin", iktidar sahiplerinin arzuları doğrultusunda yeniden nasıl yaratılacağı (daha doğrusu manipüle edileceği) noktasına kilitlenmiştir. Çünkü futbol yıldızları gerek söylem, gerekse görsel açıdan yeniden üretilirken; aslolan Nike, Adidas vb.'leri ya da "Takım hiç bir şeydir; yıldız her şeydir" bireyciliğinin yığınlara maledilmesidir! Bu bağlamda kapitalist tekellerin sponsorluğunu üstlendiği futbol endüstrisi ile reklamın harika çıkar evliliğinin somut göstergelerinden biri de dünyada en çok kazanan 10 futbolcu listesidir.(36)

Kim Neden ve Ne Kadar Kazanıyor?

Ronaldo 1 trilyon lira. (İnter'den aldığı sözleşme miktarı: 975 milyar; Nike: 375 milyar, Pirelli: 225 milyar, Parmalat Brazile: 225 milyar, Brahma: 225 milyar, Brezilya Federasyonu: 75 milyar.)

Shearer 1.365 trilyon lira. (Newcastle'den aldığı sözleşme miktarı: 750 milyar, Umbro: 300 milyar, Mc Donanald's: 120 milyar, Lucozade: 120 milyar, Philips: 75 milyar.)

Batistuta 1.055 trilyon lira. (Fierontina'dan aldığı sözleşme miktarı: 500 milyar, Reebok: 150 milyar, Brahma: 150 milyar, Parmalat Argentine: 150 milyar, Arjnatin Havayolları: 75 milyar, Parque de la Costa: 30 milyar.)

Denilson 960 milyar lira. (Betis Seviglia'dan aldığı sözleşme miktarı: 750 milyar, Nike: 150 milyar, Pepsi Cola: 60 milyar.)

Bierhorfi 900 milyar lira. (Milan'dan aldığı sözleşme miktarı: 420 milyar, Nike: 150 milyar, L'oreal: 135 milyar, Danone: 75 milyar, Tely D Telefonları: 45 milyar, Kataloglar: 45 milyar, Lignano Turizm Şirketi: 30 milyar.)

Del Pierro 840 milyar lira. (Juventus'tan aldığı sözleşme miktarı: 375 milyar, Adidas: 225 milyar, Luxottica: 75 milyar, Pepci Cola: 60 milyar, Cepu: 60 milyar, Walt Disney: 45 milyar.)

Roberto Baggio 825 milyar lira. (İnter'den aldığı sözleşme miktarı: 525 milyar, Diadora: 150 milyar, Granarolo: 150 milyar.)

Zidane 750 milyar lira. (Juventus'tan aldığı sözleşme miktarı: 300 milyar, Adidas: 225 milyar, Ferrera: 225 milyar, Fransız Federasyonu: 150 milyar.)

Raul 735 milyar lira. (Real Madrid'den aldığı sözleşme miktarı: 520 milyar, Reebok: 105 milyar, Spot-man Kolonyaları: 65 milyar, Madrid Caixa Bankası: 45 milyar.)

Nakayama 705 milyar lira. (Jubilo'dan aldığı sözleşme miktarı: 300 milyar, Puma: 120 milyar, Yamaha: 105 milyar, Valver Suları: 105 milyar, Ddi Telefonları: 75 milyar.)

Futbol ekonomisini tanımlamak açısından 6 milyar dolarlık Ronaldo'yu, 'The Independent' Gazetesi yazarı Cosma Landesman'ın tarifinin üzerine kafa yorulması gerekiyor: "Ronaldo: Bilbord-insan, Nike'ın yüzü ve ayağı, tek kişilik pazarlama makinası, yarı insan yarı logodur!" Başka türlü olabilir mi? Hayır mümkün değil! Çünkü artık marka maçlarından söz etmek zorundayız. Özellikle "dört büyükler" olarak bilinen Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, Trabzonspor; artık spor

markalarının vazgeçilmez gözdesi. Çünkü "dört büyükler", Ankara'daki siyasilerden çok daha büyük bir dikkatle ve çok daha büyük bir kitle tarafından izleniyor. Sponsor firmalar, markalarını taşıyan (isim hakkı) kulüplerin tüm gereksinimlerini ücretsiz karşılama yanında, bir de kulüplere para veriyorlar. Örneğin Reebok'ın Türkiye temsilcisi Hakan Turnaoğlu, Beşiktaş'a isim hakkı için 3 yıllığına 1 milyon 600 bin dolar verdiklerini söylüyor. 1998-1999 Türkiye 1. Liginde hangi takım hangi marka giyiyor mu? Fenerbahçe, Adidas; Galatasaray, Adidas; Umbro; Kocaelispor, Reusch; Erzurumspor, Reusch; Çanakkale-Dardanel, Reusch; Antalyaspor, Uhisport; Altay, Ellesse; Sakarya, Adidas; Karabük, belli değil.(37)

Tekelci sponsorların talan mekanizmasının dişlilerine dönüşen futbolda, sponsor herşeydir, gerisi hiçbir şey! Nasıl mı? Örneğin "Dünya Kupası finalini kaybettikten sonra Brezilya'da yayılan söylenti sponsorluğun hangi noktaya geldiğine dair ipuçlarını da veriyor. Nike firması tarihinin en büyük sponsorluk anlaşmasını yaparak 400 milyon dolar karşılığında 10 yıllığına Brezilya milli takımının sponsoru olmuştu.(38) Nike'ın bireysel olarak da sponsorluğunu üstlendiği Brezilya'nın yıldızı Ronaldo, söylentilere göre final günü hastalandı. Bunun üzerine Teknik Direktör Zagallo, onun yerine Leonardo'yu ilk 11'e aldı ve takım listesini böyle açıkladı. Turnuva boyunca pek göze batmayan Ronaldo zaten Nike için tam bir hayal kırıklığıydı. Milyarlarca kişinin izlediği final maçında oynamaması işin tuz biberi oldu. Nike araya girdi; Brezilya Futbol Federasyonu'nun 'Ronaldo'yu oynat' emrini vermesini sağladı. Zagallo emre uydu, Ronaldo'yu tekrar ilk onbire aldı."(39)

Yani kapitalizm, futbolu futbol yapan kolektif-insani özelliklerinden kopartarak, "yıldızlar" ve "idoller" üreten "Gösteri Toplumu"nun kara-tüfeyli ekonomik sektörüne(40) dönüştürmüştür.(41) Bu alanda bir ayine dönüştürülen futbol, tüketim toplumunun ihtiyaçlarına göre tekelci sponsorları tarafından yeniden biçimlendirilmiştir. Kayıtdışı özellikler taşıyan ve karaparanın aklanmasında araç olarak kullanılan futbol ekonomisi azgın bir talan alanıdır.(42) Bu öylesine büyük bir talandır ki 16 Avrupa kulübü ve UEFA'yı 3.3 milyar dolarlık "Süper Lig" pastası için kıyasıya kapıştırmaktadır. Medya patronu Murdoch, Milan Başkanı Berlusconi'nin sahibi olduğu Medya Partners ve dünyanın en büyük bankalarından GP Morgen'ın desteklediği "Süper Lig Projesi" kulüplere tam 3.3 milyar dolar dağıtmayı taahhüt ediyor. Ancak UEFA da bu projeye şiddetle karşı çıkıyor.(43)

Kim Ne Kadar Kazancak

KULÜP	ÜLKE	EN DÜŞÜK (milyon dolar)	EN YÜKSEK (milyon dolar)
JUVENTUS	İTALYA	25.63	58.33
MİLAN	İTALYA	25.63	58.33
REAL MADRİD	İSPANYA	25.63	58.33
BARCELONA	İSPANYA	25.63	58.33
M.UNİTED	İNGİLTERE	25.63	58.33
BAYERN MÜNİH	ALMANYA	25.63	58.33
ARSENAL	İNGİLTERE	21.20	53.90
B.DORTMUND	ALMANYA	25.63	53.90
AJAX	HOLLANDA	21.20	53.90
İNTER	İTALYA	21.20	53.90
PARİS S.G.	FRANSA	21.20	53.90
LİVERPOOL	İNGİLTERE	21.20	53.90
O.MARSİLYA	FRANSA	16.77	49.47
BENFİCA	PORTEKİZ	16.77	49.47
PANATHİANİKOS	YUNANİSTAN	12.35	45.05
GALATASARAY	TÜRKİYE	12.35	45.05
LİG ŞAMPİYONU	TÜRKİYE	9.69	42.39

Futbol Ayini=Saldırganlık + Irkçılık

Wendell Steavenson adlı 'Time' muhabiri "Futbol sporu aşar. O eski metafor, hayat boyu geçerli olacak klişedir, mücadelenin öngördüğünün, şansın ve yiğitliğin bir bileşimidir. Sadece bir oyun sayılabilir. Ama, Dünya Kupası, global seyirciler önünde ulusun ulusla mücadele ettiği bir olaydır; bir modern gladyatör çatışmasıdır"(44) derken haklıdır! Çünkü "Dikkat ederseniz futbolda kullanılan tüm deyimler askeridir. 'Atak' hücumdur, 'defans' savunma, 'kaptan' yüzbaşı, 'taktik' savaş yöntemi demektir vb. Henry Kissinger, 'Uluslararası Maç' kitabında, 'Batı Almanya Milli Takımı'nın maçlarında yaptığı ataklar, Alman Genelkurmayı'nın taktiklerine uygun olarak hazırlanırdı' diye yazar. Gerald Ford ise, 'Sporda başarı, ulusa askeri bir zafer kadar yararlıdır' der.

Futboldaki 'faşizm' genine inanmak zor. Ancak gerçek. Üstelik, son yıllarda taraftarların yüzlerini bile bayrak ya da takım renklerine boyamalarıyla kendini gösteren futbol milliyetçiliğinin, faşizmle ilgisi çok eskilere dayanıyor. 1934 yılındaki Dünya Kupası'nı düzenleyen ve kazanan İtalya'da, futbolun siyasal faşizme ne büyük hizmetler görebileceğini ilk anlayan kişi, Benito Musolini olmuş. 1936 Olimpiyatları'nın Hitler Almanyası'nın propaganda aracı haline gelmesinden iki yıl önce, İtalyan diktatör: 'Futbolun, mizansene uygun bir alan içinde önemli sayıda kalabalıkları toplayarak, bu kalabalıklar üstünde yoğun baskı kurmaya ve milliyetçi güdüleri harekete geçirmeye yarayan olağan

üstü potansiyeli'ni keşfetmiş ve futbolcular hakkında ilk kez 'Milli davanın askerleri!' deyimini kullanmıştı.

Faşist İspanya'nın açıkgöz Franco'su da aynı yoldan gitmeyi denemiş ama, bu ülkedeki yerel milliyetçilik duvarına çarparak kırılmış. Çünkü Atletico Bilbao takımı, hemen Bask milliyetçiliği formasını giymiş, Barcelona, Katalonya bayrağını çıkarıp sallamış, Galiçyalı Celta di Vigo takımı da 'seltik' köklerini anımsayıvermişti. Ancak tüm dünyada futbol, yerel ya da ulusal düzeyde, bir ırmak yatağı olmaktan kurtulamamıştı. Örneğin SSCB'nin parçalanmasından sonra, kimliklerine sahip çıkmak isteyen yeni cumhuriyetlerin ilk elde birer futbol takımı kurmaları rastlantı değil. Ve sahalarda, ulusu temsil eden devlet kavramının, yerini 'milli takıma' bırakması; örneğin 1969 yılında Salvador ve Honduras takımlarının oynadığı bir maç, iki devletin birbirine savaş ilanı ve Honduras ordusunun Salvador'u işgaliyle sonuçlanmıştı."(45)

"Gösteri Toplumu"nda milliyetçi duyguları okşayan (46) ve savaş sanatıyla paralel özellikler taşıyan futbol ayininin bir diğer getirisi ya da güneşteki yüzü de artık ırkçılık ve saldırganlıkta somutlanmaktadır! Umur Talu her ne kadar, Fransız Milli Takımı'ndaki Zidane'ın Brezilya'ya, Thuram'ın Hırvatistan'a attığı gollerin, "Irkçılığa altın goller" olduğunu belirtip, "Bir gol nelere kadir" (47) dese de; Ali Sirmen'in uyarılarına kulak vermeliyiz: "Paris'in varoşlarında, suç ve yoksunluk bataklıklarında yaşayan gençler nasıl oluyor da, 7 ya da 16. bölgenin veya Boulogne'un şık endamlarından daha çok kendilerinden geçebiliyorlar Fransa'nın dünya şampiyonluğu ile? Zaferi daha onların kılan öğe ne? Acaba Fransız Milli Takımı'nın Babil Kulesi'ni yapanlar gibi, 40 değişik gruptan mı gelmesi? Fransız basını ırkçılığa karşı bir zafer olarak gösteriyor şampiyonluklarını. Acaba öyle mi? Bu olay ilk kez mi oluyor?

Elli altmışlı yıllarda, Aydınlanma'nın ülkesi Olimpiyat şampiyonluğuna hasretken, 5 bin metrede ipi herkesten önce göğüsleyip, kürsüden, La Marseillaise'i okutan Cezayirli Mimoun örneğini unuttu mu herkes? Karaderili Thuram'ın, Fransa'ya final yolunu açan Müslüman Zidane'ın o finalde şampiyonluğu sağlayan golleri, acaba karaderili ya da değişik dinli ikinci sınıf Fransıza ırkçılığın saldırısı karşısında kalkan olabilecek mi? İngiltere için can veren Hintliler, bunu sağlayabilmişler miydi? Gelmiş geçmiş en büyük atletlerden biri, Kızılderili Jim Thorpe, Amerika'da Kızılderililerin statüsünü yükseltebildi mi?

1936 Olimpiyatları'nda, görülmemiş zaferleriyle Hitler'i deliye çeviren, altın madalyaları tesbih tanesi gibi dizen Jesse Owens, zencinin ABD'deki yaşam koşullarını düzeltebildi mi? Alain Mimoun, Cezayir'in yazgısını değiştirip oradaki katliamı önleyebildi mi? Ne dersiniz, Thuram ile Zidane'ın golleri yılların kök salmış ırkçılığa karşı bir umar olur, varoştaki ikinci sınıf insanın durumunu değiştirir mi?"(48)

Elbette değiştirmez! "Dünya kupası milliyetçilik fırtınası kopardı" diyen Ferruh Yılmaz ekliyor: "Ne demiş sınırdışı edilen İngilizlerden biri gazetecilere? 'Böyle yapıyoruz, çünkü biz İngiliziz.' İngiliz hooliganların Fransa'daki ilk olayı çıkarttıklarında İngiltere Başbakanı Tony Blair, 'İngiliz ulusu adına utanıyorum' gibi laflar etti. Almanya Başbakanı Helmut Kohl'da 'İsterseniz turnuvadan çekilelim' tiradında bulundu. Ama aynı başbakanlar, yeri geldiğinde kendi uluslarının üstünlüğünü dile getirmekten hiç çekinmiyorlar. Tony Blair, ikide bir İngiliz olmaktan kıvanç duyduğunu, İngilizleri yine efendi ulus yapacağını söyleyip duruyor. Blair efendi, şimdi kendi 'uygar' milliyetçiliğiyle, hooliganların 'ilkel' milliyetçilikleri arasına mesafe koymaya çalışıyor. Oysa sorun 'uygar' milliyetçilikle 'kaba' milliyetçilik arasındaki farkta değil, insanları 'bizler' ve 'onlar' diye kabaca iki gruba ayıran milliyetçi söylemin ta kendisinde. Ee, futbol gibi büyük kitlelerce izlenen oyunlarında, düşünme yeteneği en kıt olanların bile kavrayabileceği basitlikle bizler/onlar ayrımı üzerine kurulu olduğu göz önüne alınırsa, milliyetçi söylemin en doğal ortamlarından birini oluşturduğu belli değil mi? En ufak bir kıvılcımla ateşlenmeye hazır kitle psikolojisinin en yoğun yaşandığı yerler olan tribünlerin, hem Avrupa ülkelerinde, hem de Türkiye gibi ülkelerde milliyetçi söylemin en ırkçı tarzını savunan faşistler için cazip mekanlar olması da aynı şekilde doğal geliyor. Yani diyeceğim o ki, sorun faşistlerin, Nazileri ya da hooliganların "kaba" milliyetçilikleriyle sınırlı değil. 'Ben İngilizim işte bunun için yaptım' diyen milliyetçi söylemin kendisinden kaynaklanıyor."(49)

Örneğin "Le Monde" Gazetesi'nin, CSA'nın gerçekleştirdiği anketin sonuçlarını yansıtan 2 Temmuz 1998 tarihli haberine göre Fransa ırkçı kaynıyor. Ankete katılanların yüzde 40'ının "ırkçı eğilimli", yüzde 18'inin ise "ırkçı" olduğunu ifade ettiği Fransa'da 5 kişiden 2'si yabancı düşmanı olduğunu açıkladı!(50) 'Guardian' Gazetesi'nden Gary Younge, Avrupa'da ırk ayrımcılığının tırmandığının altını çizerek, AB'ye üye beş ülkede oyların yüzde 5'den fazlasını neo-faşist partilerin aldığına dikkat çekti!(51) "Alman çalıştırıcılar siyah oyuncuyu oyun kurucu yapmak istemiyorlar"

Frankfurt'ta, "İyi oynadığım zaman bile beni yedekte bırakmak için sebepler uydururlardı" diyor Jay-Jay Okocha!(52) Unutulmasın: "Avrupa'nın futbol takımlarında oynayan Afrikalı ve Asyalılar ya da atletizm takımlarında yarışan zenci ve melezlerle bu iş bitseydi, ırkçılığın çoktan köküne kibrit suyu ekilirdi!"(53)

Futbol yükselttiği milliyetçi tansiyon ile ırkçılık gibi, saldırganlığı da yükseltiyor!(54) Türker Alkan'ın, "çokbilmiş aydın ukalalığı" diye sıraladığı "gerekçeler"e(55) ve Hasan Pulur'un "ulus-devlet güzellemeleri"ne(56) ya da Etyen Mahçupyan'ın "makul milliyetçilik"(57) naifliğine inat futbol şovenist bir saldırganlığı(58) körüklüyor.

Bir an anımsayın: "Yaşasın şölen! Böyle demişti Fransa'nın ünlü günlük spor gazetesi l'Equipe, Dünya Kupası öncesi. Her şey güzel olmalıydı, sporun ruhunu aşılamalıydı ve de daha neler neler (...) Şurada durup bir an düşünelim. Rengarenk ulusal formaları gururla taşıyan gençler, vahşi hooliganların maç sonunda sahayı istila olasılığını düşünmüş müydü acaba?"(59)

Öte yandan şiddete eğilimli Kuzey'de(60) saldırganlığı şaha kaldıran Dünya Kupası'nın kazanılması üzerine yaptığı ilk açıklamada Cumhurbaşkanı Jacque Chirac, "Tüm Fransızlar mutlu ve gururlu" derken; başta 1.5 milyon insanın doldurduğu Paris'in Champs-Elysees meydanı olmak üzere tüm Fransa çıldırdı. Örneğin sokaklarda toplanan yüzlerce göstericinin arasına dalan bir otomobil 10'u ağır 80 kişiyi yaraladı. (Milliyet, 14 Temmuz 1998, s.4)

Dünya Kupası'nın "Gölgeledikleri"!

1930'da Uruguay'da dört takımın katıldığı ilk Dünya Kupası'ndan 1998 Fransa'sına (16'ıncı) kadar ki 15 kupada oynanan 516 maçı tribünlerde toplam 18 milyon 295 bin 793 biletli seyirci izlerken, maç başına düşen seyirci ortalaması da 39 bin 431 kişi oldu!(61) Bugün "FIFA dediğimiz ve dünya futbol kulüplerinin üye olduğu organizasyon, BM'den daha evrensel! FIFA'ya üye ülkelerin sayısı 198, BM'nin 185. FIFA'nın 1998 yılı bütçesi 250 milyar dolara ulaşarak koca Fransa'nın bütçesini aşmış" durumda!(62) 1998 Dünya Kupası'nı yerkürede kümülatif 37 milyar insan(63) ve 9 bin gazeteci, 100 TV ile 150 radyo istasyonu izledi!(64)

Düzenleyici etkisi müthiş olan futbol(65) Ali Kırca'ya şunları dedirtiyor: "Evet, futbol çağ atlıyor. Yıllar yılı içi boş, kof bir profesyonellik anlayışı içinde uyutulan, gelişmesi engellenen futbol zincirlerinden boşanıyor. Dünya ekonomi devlerinin desteğiyle büyük güç kazanıyor. Varoşların maharetli çocuklarının başarı öykülerinden çıkıp, herkesin başarısına dönüşüyor. Evet, herkesin başarısı... Futbola destek, her ülkede eşit ve adaletli bir dağılım buluyor. Herkes payını alıyor. Herkes güçleniyor. (...) Ve son olarak, futbolun televizyondaki ağırlığı artıyor."(66)

Kırca'nın "pembe YDD gözlükleri"nden İlhan Selçuk'un, "Spor, spor olmaktan çıktı. Bugün spor nedir: Para, para, para! Spor amacı, paranın amacı oldu. Dünya Futbol Kupası'da bu tutkunun yeryüzündeki en büyük sirkinden başka bir şey değil!"(67) diye ifade ettiği gerçeği görmesini beklemek ham hayal olsa da, anımsatmadan geçmeyelim: Gezegenimizin futbol ile yatıp kalkmasının bir faturası var; hem de ağır bir fatura! Dünya Kupası öncesinde grevlerle çalkalanan Paris'li grevciler; "Böyle rezalet olur mu? Şimdi grevin sırası mı?" yollu tepkilerini "ulusal çıkar" edebiyatıyla eleştirildiler; ya da "Fransa'nın itibarını iki paralık eden "vatan hainliği" ile "suç"landılar!(68) Dünya Kupası Organizasyon Komitesi Eşbaşkanı ve bir zamanların ünlü futbolcusu Michel Platini, grevdeki pilotlara şöyle seslendi: "Hepimiz patronlarımıza kafa tutabiliriz, ama bu Dünya Kupası sırasında olmaz!" Fransa İçişleri Bakanı Jean-Pierre Chevenement'in feryadı ise daha da vahimdi: "Bir Fransız olarak, ülkemin pilotlara rehin düştüğünü görmekten utanç duyuyorum!"

Kuzey'deki bu durum, Mehmet Y. Yılmaz'ın işaret ettiği gibi, Güney'de daha da ağır: "Pakistan-Hindistan sınırındaki Sialkot kentinin çocukları ile dünyanın en çok para kazanan futbolcusu Ronaldo arasında garip bir bağ var. Bu gece Ronaldo kendisi için özel olarak tasarlanmış 240 gramlık ayakkabıları ve 25 milyon dolarlık bacaklarıyla, Pakistan'ın Sialkot kentinde günlüğü 30 sente (yaklaşık 90 bin lira) çalıştırılan çocuklara diktirilen bir topu tekmeleyecek.

Futbol dünyasının görünen yüzündeki pırıltısı bir süredir görünmeyen yüzündeki sefaleti ve sömürüyü gizlemeye yetmiyor. Bu geceki final maçının ardından stadları aydınlatan pilonlar söndüğünde geride boş sahalarda yankılanan zafer çığlıkları ve Pakistan'daki üç kuruş ekmek parası için vahşice çalıştırılan çocukların inlemeleri kalacak.

Futbol endüstrisinde konuşulan paralar bizim gibi ülkelerde bile milyonlarca dolarla ifade ediliyor. Spor malzemeleri imal eden Umbro firmasının İngiliz Milli Takımı'na 5 yıl için ödediği sponsor ücreti 80 milyon dolar. Nike Brezilya Futbol Federasyonu'na 10 yıl için 400 milyon dolar ödedi. Adidas'ın Dünya Kupası'na katılan takımlardan 8 tanesinin sponsoru olarak ödediği parayı ne siz sorun, ne ben söyleyeyim.

Buna karşılık dünya futbol endüstrisinin kalbi Pencap'taki Sialkot bölgesinde yaşayan çocukların eğitimi için ILO'nun geliştirdiği projeye gereken para sadece 1 milyon dolar. 2 bin 800 küçük kız ve oğlan çocuğunun eğitimi için gereken 90 derslik bir okul projesi bu. Okumaları gereken yaşta bir dilim ekmek için tükenene kadar çalışmak zorunda kalan çocuklar için bir umut ışığı... (...)

Bölgede yaklaşık 7 bin kadar çocuk işçi var. Hiçbiri eğitim görmemiş. Anneleri ile birlikte (nedense babalar yine ortada yoklar) günde kazanacakları toplam 1.5 dolar (400 bin lira) için sabah gün doğumundan akşam gün batımına kadar çalışıyorlar. Diktikleri bir top şu anda Avrupa'daki dükkanlarda yaklaşık 90 dolara satılıyor. Çocuklara kalan ise bir dilim ekmeğin yanı sıra kesilen parmaklar, iki büklüm çalışmanın neden olduğu omurga hastalıkları ve giderek görme yeteneğini kaybeden gözler. (...)

Bu gece pilonlar söndüğünde geriye işte bunlar kalacak. Futbol tarihi kitapları Ronaldo'yu, Zidane'ı anlatacak. Fransa'nın Dünya Kupası'nı nasıl aldığını yazacak. Sialkot'lu küçük Tahira'ların, Yasmina'ların, Ali'lerin, Ziya'ların sözü bile edilmeyecek. Onlar bu geceki final maçını televizyonlardan bile seyredemeyecekler. Yorgun küçük bedenleri annelerinin kucağında, yarının iyi şeyler getirebileceğini rüyalarında bile görme şansları olmadan uyuyup kalacaklar."(69)

İş bunlarla da bitmiyor: Futbol sevdası ile emekçiler, durmadan kendi kalesine gol atan şaşkınlığı yaşıyorlar. Futbol'un "in" olduğu yerde (örneğin 1978'de Arjnatin'deki ya da 1998'da Nijerya'daki gibi!), insan hakları, demokrasi ve adalet hep "out" olur! Örneğin "Futbol hastası Nijerya diktatörü, Dünya Kupası maçları başlamadan 10 gün önce öldü. Yeni diktatör futbolculara telgraf üstüne telgraf çekiyor: 'Kazanmalısınız, benim durumum kritik'!"(70) Nijerya diktatörü Sani Abaça'dan devraldığı mirasla(71) ülke yönetimine el koyan General Ebubekir, milli takımdan mutlaka başarılı olmasını isterken; demokratikleşmeyi 1999'a ertelediğini açıkladı.(72) Öte yandan 1978 yılındaki 'Mundial'de iktidarda diktatör General Videla vardı. Dünya Kupası organizasyon komitesinin başında da bir general vardı. General Acstis bir suikaste maruz kalınca, Arjantin cuntasının saldırısı devreye girdi. 11 bin üzerinde muhalif katledildi. Gece evlerinden alınan birçok muhalif, askeri uçaklardan River Plate stadına atılarak öldürüldü. O günleri yaşayan Arjantinli şair Carlos Ferreria 1978 'Mundial'inde sonrası şöyle yazmıştı: "En kötü tarafı sonuydu / onursuz ve şaşkın halde / o cesetler geri dönüyordu / nehir yataklarına / toplu mezarlara / başlarını sallayarak / ve unutulmuş şarkıları söyleyerek."(73)

Özetle futbol endüstrisinin gölgeledikleri ve marifetleriyle "Dünya Kupası'nda zaferin kime ait olduğu zaten belli: Bir aydır yeri göğü reklamlarıyla inleten spor malzemesi satıcılarına, futbol yıldızlarını tepeden tırnağa giydiren moda evlerine, şampiyonanın yayın hakkını satın alabilmiş televizyon kanallarına, kolalı içeceklerden, bira satıcılarına kadar 'sponsor' ordularına... 'Ole, Ole, Ole' şarkılarına... Olimpiyatlar gibi, dünya futbol şampiyonası da, başlı başına dev bir 'sanayi' konumunda... Özelliği, bu sanayideki işçilerin, top koşturan birer 'trilyoner' olmaları... 'Tüketicilerin' ise, evreni bir uçtan ötekine kaplamış, sayısı milyarlar düzeyinde izleyiciler... (...) Bir de işin siyasal boyutu var: Bir top, bir yolunu bulup iki direğin arasından geçebildiğinde, meydan savaşı kazanmışcasına caddeleri dolduran yüzbinler, ağlayanlar, çocuklaşanlar, nasıl izah edilebilir?"(74) **(Devam edecek)**

1. Enis Batur, Cumhuriyet Bilim-Teknik Eki, 15 Ağustos 1998, No.595, 24.

2. "Postmodern düşüncenin bir özelliği de, ütopyacı düşünceyi modernizmle özdeşleştirmek ve reddetmek. (...) Bütün devrimci sosyal projeler ütopyacıdır ve insanı sakatlar diye bir eleştirisi var postmodernizmin. Toplumsal dönüşüme karşı çıkılıyor. Her şey reformculuğa indirgendi. Kapitalizmi kenardan, köşeden düzeltelim, iyileştirelim dendi. Böylece eski modernist sol politika yok oldu. Ama bence radikal değişimi hâlâ düşlemek lazım. Sol politikanın hâlâ faal olması gereken bir alan bu bence" diyen Duke Üniversitesi'nden Prof. Fredric Jameson ekliyor: "Eskiden entellektüellerin görevi ideolojik eleştiri yapmaktı. İdeolojiler dışarıdan teşhis edilebiliyor ve insanlar tehlikeler konusunda uyarılabiliyordu. Şimdiki durumda ideolojiler artık bizim içimizde. Eleştirel mesafe kavramı bu nedenle artık tatmin edici değil. Yeni kültürdünyasının içine öyle battık ki, gerçek mesafe diye bir şey kalmadı. İdeoloji eleştirisi artık özeleştiri meselesi oldu. Bu yeni bir sorun." (Fredric Jameson, Milliyet, 22 Temmuz 1998, s.18)

3. Zeliha Berksoy, Cumhuriyet Dergi, 12 Temmuz 1998, No.642, s.2-3.

4. Bak: George Ritzer, Toplumun Mc Donaldlaştırılması- Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme, Ayrıntı Yay., 1998.

5. Bir lokantanın müşterileri IMF yüzünden hırsızlık yaptığını söyleyen bir kişi tarafından soyuldu. Yemek yerken bir taraftan da Dünya Kupası maçını seyreden müşteriler, Attachai Deesaraphan adındaki genç bir adamın, birden silahını çekerek IMF yüzünden kendilerini soyacağını söylemesi üzerine neye uğradıklarını şaşırdılar. Genç adamın espri yaptığını sanarak gülmeye başlayan müşteriler, tekrar maç seyretmeye başladılar ancak, Attachai'nin havaya üç kez ateş etmesi üzerine amacının şaka yapmak olmadığını anladılar. IMF soygununa özenen kişi, yakalandıktan sonra "Lokantada herkes donmuş neye uğradığını şaşırmıştı. Bunun bir silahlı soygun olduğunu söylediğimde kimse yerinden kıpırdamadı. Amacım aslında hırsızlık yapmak değildi. IMF çağında yaşıyoruz. Ben onlardan paralarını bir süre sonra geri ödemek kaydıyla istedim" dedi.

6. Bernard Shaw, "Futbol ve iyi gıdadan başka hiçbir şeyle yakın-

dan ilgilenmeyen insanların yaşadığı bir ülkede başbakan olmaktansa bir av köpeği olup dağ tepe dolaşmayı tercih ederim" demiş!

7. Enis Batur, Cumhuriyet, 14 Haziran 1998, s.9.

8. Cihan Çabuk ve Erhan Keleşoğlu'nun "V-Özgürlük"de kaleme aldıkları "Güneşte ve Gölgede Futbol" yazısı (Cihan Çabuk-Erhan Keleşoğlu, V-ŞÖzgürlük, 25 Temmuz 1998, No.7, s.27) kaynak göstermeden Mehmet Y. Yılmaz'ın "Radikal"deki makalesini (Bak: Mehmet Y.Yılmaz, Radikal, 3 Temmuz 1998, s.24) aktarması bir yana da; "gerçekçi ve futbol lehine" tarzlarını da "yenilikçilik" kapsamında ele almak gerekiyor!

9. Henri Lefebvre, Marx'ın Sosyolojisi, Öncü Yayınevi, 1968, s.91

10. "Futbolun kuralları oldukça basittir, öyle ki iki maç-üç sohbet sonrasında herkes bir uzman kesilebilir. Yeni başlayanlar bile hakemin yanlış düdük çaldığı konusunda kesin hükümler vermeyi becerebilir. Bu durum, futbolun olağanüstü popülerliğini bir ölçüde açıklamaktadır." (Selim Denizci, Sol, Mayı-1998, s.77)

11. Ahmet Eken, Birikim, Mart-1976, No.13, s.42-45.

12. Rönesans ile spor, insanın zihinsel, bedensel ve ahlaksal eğitiminin bir parçası olarak ele alınmış ve 18. yüzyılda da J. J. Rousseau, ruhun güçlü olabilmesi için bedenin de güçlü olması gerektiğini savunmuştur.

13. Mine G. Kırıkkanat, Radikal, 12 Temmuz 1998, s.7.

14. Christian Bromberger, Türkiye Günlüğü, Haziran 1989, No.4, s.78-80.

15. Football et Litterature, 1998 Stock, Paris.

16. Claude Levi-Strauss, "Yaban Düşünce" adlı yapıtında Yeni Gine'deki Gahuku-Gama kabilesi arasındaki karşılaşmalar konusunda, "Günlerce art arda bir sürü maç yapıyorlardı ki, her iki tarafa da kazanç-kayıp dengesi tesis edilsin" diyordu.

17 Ragıp Duran, Radikal İki, 26 Temmuz 1998, s.7

18. Canard Enchaine, 8 Temmuz 1998.

19. Le Monde Diplomatique, Mayıs-Haziran 1998.

20. Nathalie Luca, Le Salut par le Foot, Labor et Fides Yay., Cenevre-1998.

21. Patrick Mignon, Futbol Tutkusu, Odile Jakob Yay., 1998.

22. Eduardo Galeano, V-Özgürlük, 15 Haziran 1998, No.4, s.22

23. Patrick Harveson, Prospect, Haziran-1998.

24. Ali Sirmen, Milliyet, 21 Haziran 1998, s.20.

25. Kurthan Fişek, Hürriyet, 11 Haziran 1998, s.30.

26. Gazetepazar, 5 Temmuz 1998, s.4.

27. Serdar Turgut, 10 Haziran 1998, s.4.

28. Hüsnü Çil, Sabah, 18 Ağustos 1998, s.29.

29. Hayri Kozanoğlu, V-Özgürlük, 1 Temmuz 1998, No.5, s.21.

30. Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 10 Haziran 1998, s.24.

31. Milliyet, 15 Temmuz 1998, s.24.

32. Hürriyet, 19 Haziran 1998, s.23

33. David Kohen, Milliyet, 8 Temmuz 1998, s.23.

34. Şelale Kadak, Sabah, 10 Haziran 1998, s.10.

35. Dünya Kupası finali öncesinde, "Le roi des rois de la haut-couture /Sosyete modacılarının krallar kralı" diye adlandırılan Yves Saint Laurent'in defilesi, Paris Flarmoni Orkestrası'nın seslendirdiği Ravel'in Bolero'su eşliğinde Stade de France'de sergilendi. (Alex Akimoğlu, Radikal, 13 Temmuz 1998, s.24).

36. Gazetepazar, 26 Temmuz 1998, s.5.

37 Hürriyet-Pazar Eki, 9 Ağustos 1998, s.4.

38. Spor ayakkabı ve giyiminde dünyanın önde gelen isimlerinden 'Nike' hakkında, Asya'daki fabrikalarında işçileri kötü şartlarda çalıştırdığı gerekçesiyle dava açıldı. San Francisco Yüksek Mahkemesi'nde açılan davada, Nike'ın "Swoosh" logosuyla Asya'da spor ayakkabısı üreten fabrikalarında binlerce Vietnamlı, Çinli ve Endonezyalıyı çok kötü koşullarda çalıştırdığı ve şirketin bu davranışıyla California Tüketici Yasası'nı kasıtlı olarak ihlal ettiği öne sürüldü. Nike fabrikalarında, işçilerin insanlık dışı uygulamalarla karşı karşıya olduğu iddia edildi. Davayı açan avukatlardan Alan Caplan, savunmasında, "Bir tüketicinin bu ayakkabıların nasıl ve hangi koşullar altında üretildiğini bilme hakkı vardır. Çünkü, mamülün nasıl üretildiğini bilmesi, tüketicinin o ayakkabıyı alıp almama konusunda karar vermesinde direkt olarak etkili olmaktadır" görüşüne yer verdi. Caplan, şirketin Asya'daki fabrikalarında çalışan işçilerin, üretim sırasında sık sık tehlikeli kimyasal maddelere maruz kaldığını, aşırı çalışmaya zorlandığını, kendilerine bazen ücret ödenmediğini ve günde en az 14 saat çalıştıkları halde günlük temel gereksinimlerini karşılamaları için gereken ücretin çok altında para aldıklarını ifade eden Caplan, "Nike, işle ilgili uygulamaları hakkında Californialılar'a yalan söylemiştir. Fabrikalarındaki koşulları kamuoyuna yanlış aktarmıştır. Ve ücret politikasıyla da sadece kendi çıkarlarını korumuştur. Nike'ın yaptığı tümbu uygulamalar yanlıştır ve yasadışıdır" dedi. Savunmada ayrıca, yanlış boya kullanmaları gibi oldukça sıradan hataları yüzünden işçilerin birbirlerine bağlanarak koşturulduğu, yöneticilerin önlerinde zorla diz çöktürülerek ayakkabılarının tabanın öptürüldüğü türünden insanlık dışı muamelelerin yapıldığı ve fabrikalarda tehlikeli kimyasal maddeler yüzünden çok sayıda kişide sağlık problemi olduğu belirtilen savunmada, bu maddelerin kadınların hamile kalma şansını da zamanla ortadan kaldırdığına dikkat çekilirken; fabrikalarda çalışan ve yaşları 18 ile 24 arasında değişen çok sayıda kadının, yöneticiler tarafından defalarca cinsel tacize uğradığı da yer aldı.

39. Hürriyet-Pazar Eki, 9 Ağustos 1998, s.4.

40. Galatasaray-Grasshoppers maçını izleyen 21 bin seyirci gişelere 110 milyar lira bıraktığı halde, Galatasaray bu rakamı 11 milyar lira olarak açıkladı. (Okan Müderrisoğlu, Yeniyüzyıl, 15 Ağustos 1998, s.10).

41. 1954'teki Dünya Kupası'nda Türkiye'yi üçüncülüğe taşıyan Milli Takım'da libero oynayan Gökçen Dinçer, "Futbol bir disiplin oyunudur. Bir kolektif oyundur. Yıldız soprcular öne çıkıyor ama nolar tek başına bir şey ifade etmez" dedikten sonra ekliyor: "Futbolculara istisnai haklar tanımayı çok yanlış buluyorum. Bordro mahkumu vergisini ödüyor. Kulüp de stopajını yapacaksa yapar, futbolcu da beyannamesini verir, vergisini ödeyerek stopajını düşer. Herkes için prosedür neyse o yapılır." (Gökçen Dinçer, Milliyet, 13 Temmuz 1998, s.9).

42. Örneğin Türkiye'de transferiyle, reklamıyla, yayın haklarıyla 1 milyar dolara ulaşan cirosu ile futbol sektörü hâlâ vergilendirilmemiş kayıt dışı özellikler taşırken; örneğin asgari ücretli bir işçiden yüzde 25'lik vergiye kaynağında gasbedilirken, transfer ücretlerine ise, ancak yüzde 15'lik stopaj kesintisi uygulanmaktadır. (Milliyet, 12 Haziran 1998, s.9).

43. Yeniyüzyıl'ın Kale Arkası eki, 2 Eylül 1998, s.1.

44. Sabah, 13 Haziran 1998, s.19.

45. Mine G. Kırıkkanat, Radikal, 12 Haziran 1998, s.7

46. Avusturyalı yazar Peter Handke, "Kalecinin penaltı anındaki korkusu" adlı romanında penaltı atan futbolcuyu, "Milli gurur, başarı, dünyaya meydan okuma duyguları o kramponlu ayağın ucunda" diye betimliyor.

47 Umur Talu, Milliyet, 10 Temmuz 1998, s.4.

48. Ali Sirmen, Milliyet, 17 Temmuz, 1998, s.18.

49. Ferruh Yılmaz, Cumhuriyet, 6 Temmuz 1998, s.8.

50. "Fransa'nın aşırı milliyetçi Ulusal Cephe (FN) lideri Jean-Marie Le Pen, Fransız Milli Takımı'nın Dnüya Kupası'ndaki başarısıyla ilgili açıklamasında, FN'nin hiçbir zaman yabancı kökenli gençlerin Fransız toplumuna uyum sağlamalarına karşı olmadığını ve söz konusu uyumunsa ancak, Fransa'yı sevmek, Fransa'ya sadık olmakla mümkün olabileceğini; ayrıca Milli Takım'da yabancı kökenli oyuncu bulunmasının da çok normal olduğunu söyledi." (Zeynel Lüle, Hürriyet, 21 Temmuz 1998, s.16).

51. Gary Younge, Cumhuriyet Dergi, 26 Temmuz 1998, No.644, s.4-6.

52. Jay-Jay Okocha, Four Four Two Dergisi, Ağustos 1998.

53. İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 16 Temmuz 1998, s.2.

54. Bak: Hannah Arendet, Seçme Eserler-I, İnsanlık Durumu, İletişim Yay., 1994; Seçme Eserler-II, Geçmişle Gelecek Arasında, İletişim Yay., 1996; Seçme Eserler-III, Totaliterizmin Kaynakları, İletişim Yay., 1996.

55. Çokbilmişler dudaklarını bükerek küçümser bir ifadeyle ahkam keserlerdi: "Efendim, henüz kimliği olan oturmamış bir toplumda yaşıyoruz, malum. Bir kimlik arayışının sonucudur tüm bunlar.' Bunu beğenmezseniz başka açıklamalar her zaman elinizin altındaydı: 'Aşırı ulusçuluğumuzun irrasyonel bir dışavurumu karşısındayız.' Bu açıklamayı yetersiz mi bulduniuz: 'Efendim, gelişmiş Batı ülkeleri karşısındaki aşağılık duygumuz bizleri böyle aşırı tepkilere itiyor. Ulus olarak başarıya susamışız. En küçük başarı bizi kanatlandırıyor.' Sosyal bilimlerin bu güzelliği vardır. Her konuda keyfinize ve meşrebinize uygun bir açıklama bulup içinizi rahatlatabilirsiniz. Fakat, ilk bakışta çok rasyonel, çok akıllıca, çok zekice, hatta dahice gözüken bu açıklamalar, günü gelir ayağınıza dolanır. Tutarlı olma gibi bir derdiniz yoksa, sorun değil. Ama tutarlılık peşindeyseniz, gece uykularınız kaçmaya başlar.(...) Fransa bu kupayı hakkıyla ladı, iyi bir kutlamayı da hak ettiler. Ettiler de, (kendi ölçülerine göre) biraz fazlaya kaçmadılarmı, diye merak ediyorum. (...) Bu Fransa değil mi, felsefede, sanatta, kültürde ve bilimde dünyanın önde gelen uluslarından birisi olan? Büyük imparatorluklar kuran? Batı uygarlığına yön veren? Bu Fransa'nın bir futbol dünya şampiyonluğu için bu kadar sarhoş olup kendini yitirmesi nasıl açıklanabilir? 'Kimlik bunalımı' desek, olmaz. 'Kendisini kanıtlayamamanın sancısı' desek, olmaz. 'Aşırı ulusçuluk' desek, Fransız futbol takımındaki oyuncuların yarısının yabancı kökenli oluşunu açıklamakta zorluk çekeriz. (...) Bana gelince, artık futbol hakkında aydın ukalalığı içeren yazılar yazmayacağım. Söz veriyorum." (Türker Alkan, Radikal, 17 Temmuz 1998, s.5)

56. "Hani 'Ulus devlet'in sonu gelmişti, hani artık federasyona geçmenin zamanı gelmişti, hani devletin adı yanlış konulmuştu, Türkiye Cumhuriyeti değil, Anadolu Cumhuriyeti olmalıydı, ulus devletin temeli olan Lozan Antlaşması değil, halklar özgürlük veren Sevr imzalanmalıydı, falan, filan, feşmekan... Ama Fransa, Dünya Futbol şampiyonu olunca 'Ulus devlet' öldü diyenler, herhalde şaşırıp kaldılar... Afrikalı zencisi, Cezayirli Müslüman'ı, Gregoryan Ermenisi, Katolik Fransızı hepsi maçtan önce birbirlerine sarılarak, ulus devletin ulusal marşı La Marseillese'i hep birlikte söylediler, Fransa için oynadılar, Fransa için gol attılar, Fransa için 'Vive La France!' diye bağırdılar. (...) Demek ulus devlet ölmemişti. Zaten ulus devletin ölmeyişi sahada takımların milli takım oluşuyla, milli marşların dinlenişiyle, oyuncuların göğüslerinde bayraklarının rengini taşıyışıyla ortaydaydı. Kimse onların 'Ben Cezayir asıllı Müslümanım, ben Ermeni asıllıyım, ben Afrikalı zenciyim!' demesine karışmıyordu. Ama hiçbirinin kalkıp 'Ben Fransız değilim!' deme hakkı yoktu. (...) Evet, Fransa dünya şampiyonu oldu. Fransızıyla, Ermeni asıllı Fransızıyla, Cezayir asıllı Müslümanıyla, asırlardır sömürdüğü Afrikalı zencisiyle şampiyon oldu. Ama onların hepsi Fransa için oynadılar, Fransa'yı şampiyon yaptılar. Ulus devlet ölmedi..." (Hasan Pulur, Milliyet, 16 Temmuz 1998, s.3).

57. "Dünyaya uyum ancak farklı bir vatandaşlık, dolayısıyla farklı bir milliyetçilik anlayışıyla mümkün gözüküyor. Dil, din veya 'uzak tarih' vasıtasıyla ırk özelliklerinden psikolojik sığınma aramayan, bu coğrafyanın tarihinden ve bu coğrafyanın insanlarının birlikte yaşama iradesinden güç alan bir milliyetçilik. (...) Kısacası 'Türk' kavramını 'Türkiyeli'liğin içinde arayan bir milliyetçilik." (Etyen Mahçupyan, Radikal, 26 Temmuz 1998, s.9).

58. Bak: Cumhuriyet Bilim-Teknik Eki, 15 Ağustos 1998, No.595, Dr. Korkut Yaltkaya, "Saldırganlığın Kökenleri", s.12-13; Levent Mete, "Öfke İnsanın Neresinde?", s.13-21.

59. Mişel Perlman, Cumhuriyet, 28 Haziran 1998, s.8.

60. Avrupa ve Kuzey Amerika'da şiddetin yaşı küçüldü. Örneğin 1980'den sonra ABD'deki katillerin (her 100 binde) yüzde 29.7'sinin yaş düzeyi 14-24'in altındayken; 1996'da ABD'de yapılan knotrollerde 8 bin 800 çocukta ateşli silah yakalandı.'Time' dergisinin verilerine göre, 1993'ten 1997'ye değin ABD'nin çeşitli eyaletlerinde işlenen çocuk cinayet sayısı 293; ve 1985-1995 yılları arasında çocuk cinayetleri tam 153 kat artmış. (Milliyet, 28 Temmuz 1998, s.4).

61 Cumhuriyet, 10 Haziran k1998, s.16.

62. Mine G. Kırıkkanat, Radikal, 10 Haziran 1998, s.7

63. Ömer Altay, Radikal, 10 Haziran 1998, s.20.

64. Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 10 Haziran 1998, s.24.

65. Uluslararası futbolun çok para kazandıran bir ticaret konusu olduğu keşfedildiğinden beri maç saatleri televizyonlara göre ayarlanıyor. Fransa'da oynanmakta olan Dünya Kupası'nın maç saatleri de bu yüzden 'daha büyük pazar' olan Avrupa'ya göre ayarlı. (...) Brezilya'nın maçlarının olduğu günlerde ülkenin ticari ve sınai başkenti sayılan Sao Paolo Borsası kapanıyor. (...) Peru'da maçlar gündüz okul saatlerinde oynanıyor. Okullarda her sınıfa bir televizyon konmuş." (Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 16 Haziran 1998, s.24).

66. Ali Kırca, Yeniyüzyıl, 14 Haziran 1998, s.3.

67 İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 15 Temmuz 1998, s.2.

68. "Fransız pilotlar akıllı, işlerini biliyor. İstediklerini koparmak için Dünya Kupası'ndan daha uygun bir zaman olabilir mi? Karda kışta, kimsenin sokağa çıkmadığı zamanda mı grev yapsalardı? Turizm işçileri de turizm mevsimi dışında grev yapsınlar değil mi! Oh ne ala, ne rahat demokrasi! Eylem mi yapacaksınız, yürüyecek misiniz? Buyrun dağlara bayırlara!" (Nail Güreli, Milliyet, 12 Haziran 1998, s.23).

69. Mehmet Y.Yılmaz, Radikal, 12 Temmuz 1998, s.24.

70. Bekir Coşkun, Hürriyet, 21 Haziran 1998, s.2.

71. Nijerya diktatörü Sani Abaça'nın gözünü kırpmadan ölüme gönderdiği yazar Ken-Saro Wiwa, cezaevinden 'Mail-Guardian' gazetesine gönderdiği mektupta aynen şunları diyordu: "Benim yaşamamın ya da ölmemin bir önemi yok. Zamanını ve enerjisini bütün dnüyaya hakim olan onca kötülükten yalnızca biriyle savaşmaya adayan insanların varolduğunu bilmek bana yeter. Bugün başaramasalar bile, bir gün başaracaklar. Dünyayı bütün insanlık için daha iyi bir yere dönüştürmenin mücadelesini vermeyi sürdürmeliyiz. Herkes kendi payına düşeni, kendi bildiği biçimde yapmalı..." (Radikal, 16 Haziran 1998, s.10) Tüm bunların yanında (Uluslararası Af Örgütü'ne göre) Sani Abaça, 1995'te Özel Askeri Mahkemeler'de 43 kişi "vatana ihanet suçu"ndan çeşitli cezalara çarptırıldı. Ogoni Halkını Yaşatma Hareketi'nin (MOSOP) lideri Shell'in isteği doğrultusunda katledildi. Ayrıca sıkıyönetim ilan edilen Ogoni topraklarında 100 bini aşan insan katledildi. 1993'deki bir askeri darbe ile iktidarı gasbederek Nijerya'yı "demir yumruk" ile yöneten diktatör Sani Abaça'nın kalp krizine yenik düşmesi üzerine muhalefet lideri Soloman Lar, "Bu ölüm bize hayatımıza yeniden başlama fırsatı verdi. Nijerya'da herşeyin kötüye gitmesine izin verildiği"ne dikkat çekerken; sokaktakilerin deyişiyle diktatör Sani Abaça, Nijeryalı'nın sahip olduğu şeyi (petrol) ithal ederken, sahip olmadığı şeyi (demokrasi) ihraç eden bir gariplikler ülkesiydi. Çünkü Nijerya petrol ihraç eden ülkeler arasında altıncı sırada olmasına karşın Sani Abaça, ülkeyi yakıt ithal etmek zorunda bırakması yanında; Sierra Leone'de seçimle işbaşına gelen hükümetin yeniden iktidara gelmesi için bu ülkeye asker yollayarak (kimilerince) "demokrasi havarisi" rolü kesmişti!

72. Ülkede Gündem, 22 Temmuz 1998, s.7

73. Mehmet Y. Yılmaz, Radikal, 3 Temmuz 1998, s.24.

74. İsmail Cem, Sabah, 12 Temmuz 1998, s.21.

Charles Baudelaire

Paris Düşü

Constantin Guys'a

I
Bir fâninin görmediği
Dehşet saçan bu manzara,
Sabah belirsiz hayâli,
Şaşırttı beni âdeta?

Uyku mûcizeyle dolu!
Garip heves dersem yeri,
Attım görüntülerden bu
Eğri büğrü bitkileri.

Ve, dâhi ressam olarak,
Haz duyardım resmimde ben
Coşku veren o yeknesak
Madenden, sudan, mermerden.

Saraydı, Babil'e benzer
Kemerden ve merdivenden,
Havuzlar ve şelâleler
Mat altın olup düşerken;

Billûr perde de ne demek,
Ağır şelâleler orda
Sarkıyordu, cezbederek,
O madenden duvarlarda.

Ağaç değil, sütunlarla
Çevrili durgun gölcükler,
Seyrediyordu, kadınca,
Knedisini dev periler.

Mavi, yayılmaktaydı su,
Pembe-yeşil rıhtımlarda,
Evrenin ucuna doğru,
Fersah fersah, milyonlarca;

Bunlar hârika taşlardı
Ve büyü yüklü deryâlar;
Yansıttığıyla parlardı
Bu sonu gelmez aynalar!

Gökte, kaygısız ve suskun,
Ganj'lar, dökülüyordu zirâ
Hazinesini kapların
Elmastan uçurumlara.

Düş mimarı olarak ben
Geçiriyordum gönlümce,
Değerli taş tünelinden
Okyanusu baş eğince;

Her şey, hattâ siyah bile,
Yanar-döner, albenili;
Özsu, billûr ışın içre
Takıyordu görkemini.

İz yok güneşten, yıldızdan,
Göğün alt katında bile,
Kendi ateşiyle yanan
Mûcizelere nur diye!

Oynak hârikalar üzre
Uçmakta (korkunç yenilik!
Kulağa değil, hep göze!)
Uçsuz bucaksız sessizlik.

II
Açıp alev gözlerimi
Baktım korkunç virâneme,
Duydum, ruhu deldiğini,
Pis kaygıların içimde.

Ölümcül sesiyle bombok
Çalıyordu saat: öğle,
Karanlık döküyordu gök
Uyuşmuş dünya üstüne.

Türkçesi: *Ahmet NECDET*

İnsanileşme Sürecinde Kadın-Erkek Sorunu X

Berrin TAŞ

Erkek Olsaydım Seni Döverdim

Antikçağdan beri böyledir bu. Kadına hep duygusallık yakıştırılır. Kadın da bu yakıştırmanın etkisi altındadır. Kendine her zaman duygusal... yumuşak... narin bir yol çizer. Peki ama kadının başına gelenler bu narinliği... kırılganlığı kaldıramayacak denli sert... katı ve acımasızca ne olacak. Böylesine acımasız koşullarda bile duygusallığı sürdürmek teslimiyete yol açmaz mı. Bu duygusallık kimin işine yarayacak. Tabi ki erkeklerin. O zaman kadını kolaylıkla yönetebilirler çünkü. Düşünsenize ne yaparsanız yapın size karşı her zaman sertleşmeyen... kabalaşmayan bir kadınla yaşamak erkeğe nasıl da geniş bir hareket alanı sağlar. Yumuşacık olacaksınız... erkek sinirlenebilir. Anlayışlı karşılamak gerekir. Sakın sövmeyin. Kadının ağzına yaraşmaz. Erkektir döver de sever de ama sen ağzını bozma sakın. Sen hep böyle nazlı... mini minnacık... erkeğin iç dünyasını okşayan her zaman affedici kutsal kadın... sakın değişme Kim istemiyor kadının değişmesini... erkekler. Öyle ya binlerce yılın egemenliği sarsıntı geçiriyor. Boşuna çabalamayın sayın baylar. Köhnemiş ataerkil rahatınız yerinden oynadı artık. İsteseniz de geriye dönemeyeceksiniz.

Bir zamanlar ben de duygusallığın tuzağına düşmüştüm. Yaşamımın bir döneminde kendimi duygusal... yumuşak... narin tavırlarımla pek sevmiştim. Sanki pamuklar arasında yaşıyordum. İnsanları incitmekten çok korkardım. Öyle ki birilerini incitmemek adına incinen ben olurdum. Birilerini incitmemek adına kendi görüşlerimi söylemezdim. İnsanların hemencecik kırılıvereceklerini sanırdım. Birazcık sert konuşmak zorunda kalsam "kadınsılıktan" uzaklaşacağımı düşünürdüm. Korkardım sanki erkeksi bir imaj uyandırmaktan. Öylesine korkardım ki karşı çıkmak yerine konuşsunlar da rahatlasınlar bari derdim. Sonra bir de baktım ki konuşmak için kimse bana sıra vermiyor. Aman hanfendi biz çok konuştuk. Doğduğumuzdan beri konuşuyoruz. Buyrun şimdi birazda siz konuşun demiyor. Falanca konuda ne düşündüğümü de hiç kimse merak etmiyor. Başladım konuşmaya. Kendimi geriye çekmekten vazgeçtim. Narinlik kendini ortaya koymanı engelliyorsa işe yaramaz kızım dedim. Evet narinlik... duygusallık kendi aklımı kullanmama engel olmuştu. Kendimi geriye çekmekten vazgeçtiğimde bir anlamda erkeğin binlerce yıl ötesinden kadın cinsine biçtiği rolü oynamayı da reddettim.

Erkekler kadının değişmesini istemiyorlar. Birkaç yıl önce kimi davranışlarını eleştirdiğim bir erkek -yanlış anlaşılmasın sevgilim değil- bana aynen şöyle söyledi. Erkek olsaydın seni bir güzel pataklardım. Şimdiye dek dayak yemediysen benden yerdin. Şaştım kaldım. Her konuda ağzı laf yapan... yüksek tahsilli biri kesinlikle soğukkanlılıkla söylenmiş birkaç eleştirel cümlecik duymaya katlanamamıştı. Belki tam da bu azarı işittiğim sahnede gözlerimden yaşlar boşanarak ağlamaya başlasaydım beni avutabilir belki özür bile dilerdi... ama ne oldu biliyor musunuz. Özür dileyen bendim... beni yanlış anladığını... onu incitmek istemediğimi söyledim. Neden öyle söyledim diye sorabilirsiniz. O anda güçlü olan bendim. Karşımdaki kişi şakayla karışık eleştirel kimi değerlendirmeleri bir kadından duymayı hazmedememişti.

Geçenlerde bir başka sorun yaşadım. Gerçekte bu benim sorunum değil erkeklerin sorunu ama yine de anlatmak istiyorum. Bir masada oturup sohbet eden on kişiydik. Güzel güzel konuşuyor... gülüyorduk. Birdenbire karşımdaki sandalyede oturan şair arkadaş yavaş konuş sesli gülme yan masalardan duyulacak dedi. Ağzım açık kaldı. Masadaki öteki insanlardan daha gürültülü konuştuğumu sanmıyordum. Yalnızca arkadaşımızın yerleşik kadın imgesi rahatsız oldu. Bu da benim sorunum değil.

Bu toplumda yaşamak eziyet... hele de kadınsan eziyetin katmerlenir. Herkes seni bir o yana bir bu yana çekiştirir durur. Türban sorunu gündeme gelir. Daha doğrusu yapay bir sorun yaratılır. Kimileri kadının başını örttürme kavgası verir... kimileri örtünün biçimiyle uğraşır. Kadınlar da bu karmaşa arasında bir o

yana bir bu yana savrulur durur. Bilemez bir türlü doğrusu nedir. Kendi varlığı için kim tehdit oluşturmaz. Evlerde babalar... ağabeyler... kocalar vardır. Sokağa çıktığında iş ilişkileri... patronlar... parti başkanları... yerleşik kurumlar. Herkes kadın için en doğrusunun neler olduğunu en iyi kendisinin bildiğini iddia etmektedir. Kimse kadına sormaz... sen ne istiyorsun demez. Sorulsa belki kadın da ne istediğini bilemez. Kendisi için yaşamayı çoktan unutmuştur. Bu karmaşanın ortasında kadın kendine sağlıklı bakamaz.

O halde ne yapmalı. Kadını aydınlatmalı... insanlığın tarihi içindeki yerini anlatmalı. Aydınlanma mücadelesi verilmeden... kadını bu mücadeleye katmanın yararı yoktur. Kadınlar potansiyel güçtür. Aynı nedenle potansiyel tehlikedir. Sağ politikalar da sol politikalar da kadını kendi mücadelesine katmak ister. Kadın gücünden yararlanmak gerektiğini düşünürler. Sonuçta her nedense kadınlar verilen mücadelenin uydusu durumuna gelirler. Mücadele süreçlerinde kendi istemlerini dile getirmeye başladıklarında birdenbire tehlike işaretlerini sezer erkekler. Sonra da kadını geriye çekmenin ince formülleri aranır. Kadın tarihte yaşadıklarıyla bugünün ilintisini kurduğunda gücünün ayırdına varacaktır. O zaman kendinden istenenleri yerine getirmek değil... kendi istemlerini gerçekleştirmek üzere harekete geçecektir. Birilerinin onu çekiştirip durmalarına izin vermeyecektir. Kendini bu karmaşanın ortasından ayıklayarak yaşananlara aklıyla yanıt verebilecektir. Dünyaya bilimle... sanatla... felsefeyle baktığında bugün yaşadıklarının çirkinliğini kavrayacak... bir direnme geleneği oluşturacaktır.

İsveç'te kadınlar kimi haklarını yasalarla uygulanabilir bir duruma getirmişler. Sözgelimi doğumdan sonra bebeğe bakmak için erkek izin alabiliyor. Yani kadın işi gereği izin alamayacaksa eşi ya da birlikte yaşadığı kişi ücretli izin alabiliyor. Her ne kadar bu hakkı kulananların sayısı fazla değilse de çocuğu ve çocuğun sorumluluğunu erkeğin de üstlenebilmesi fikri güzel.

Türkiye henüz çocuğa bakmanın erkeğin de sorunu olabileceği bir durumu gündeme getirmeye hazır değil. Yine de TBMM'nin Türk Medeni Kanunu'nu değiştirmeye hazırlanması güzel bir başlangıç sayılabilir. Oral Çalışlar, 19 Eylül Cumartesi günkü Cumhuriyet'te bu değişikliklerden sözetmiş.

Erkek Reis Kalsaydı...

Oral Çalışlar'ın yazdığına göre Medeni Kanun artık erkeği evin reisi saymayacakmış. Evlilik birliğinin temsili ve ev seçimi ortak karara bağlı. Çocukların velayet hakkı... çocuklara ad koymada erkeğin karar verme hakkı ve üstünlüğü de sona eriyor böylece. Kadının erkeğin izniyle çalışma koşulunun kaldırılması da güzel. Meclis'e sunulan taslağı hazırlayan komisyon başkanı Prof. Turgut Akıntürk özetle şöyle söylemiş: *"Erkeğin kazandığı parayı kadına yedirmeyiz."* Yani iş mal ve para paylaşımına gelince erkekler dikleniyorlar. Bu ekonominin belirleyiciliğine güzel bir örnek. Oral Çalışlar da herzaman kadınların haklarını savunan biri olarak Turgut Akıntürk'ün söylediklerinden hoşlanmamış. Ben Turgut Akıntürk'ten yanayım. Turgut Akıntürk böyle söylemeli ki kadınlar da evleniyoruz diye işinden gücünden vazgeçip yaşamını erkeğin ellerine teslim etmesinler. Birini sever kadın, kendi için yaşamaktan cayar. Erkeğin uydusu olur. Hele bir de evlenip çocuk doğurursa erkek onu kolaylıkla kandırır. Der ki kadına senin çalışmana gerek yok sevgilim... benim kazancım ikimize de yeter. Daha fazla paraya gereksinimiz yok ki hayatım. Hem canım çocukların anneye gereksinimi var. Çalışıp ta elalemin ağız kokusunu mu dinleyeceksin birtanem. Kadın der ki ben evlenmeden önce de çalışıyordum... o zaman bir şey demedin... ama ben evde sıkılırım. O sırada çocuklardan biri hastalanır. Klasik son gerçekleşir. Çocuktan yalnızca anne sorumludur. Özveriye anne soyunur hep. Güzel günlerde para hesapları yapılmaz genellikle. Ayrılık gündeme geldiğinde kadın mağdur duruma düşer.

Ben her zaman kadının ekonomik bağımsızlığını savundum. Kadın ekonomik olarak erkeğe bağımlı olmaktan kurtulduğunda özgürleşmeye doğru ilk adımı atmış olacak. Diyeceksiniz şu an ki koşullara göre kadının korunmaya gereksinimi var. Elbette günümüzün koşullarını iyileştirme yönünde yasal birtakım düzenlemeler yapılmalı ama bu kadını evde tutmaya hizmet etmemeli.

Oral Çalışlar yazısında bir kadın yazardan sözediyor. Nedense üstüme alındım. Sözettiği belki ben değilim ama üstüme aldığıma göre yanıt vermem gerekir. Çalışlar erkekler de zaten kazandıklarının yarısını kadına vermek istemiyorlar. Kadın yazar da erkeklerden ekonomik beklentileri sıfırlamalı kadın diyor. Erkekleri anladık ta kadın yazara ne oluyor diye soruyor.

Anlatayım. Ben dokuz yılı aşkın bir süre ev kadını olarak bir erkeğe hizmet ettim. Bir evin düzenini sağlamak... akrabalarla ilgilenmek... akşamları sofra hazır beklemek görevlerim arasındaydı. Bu süre içinde kendim için hiçbir şey yapamadım. Ölü yıllardı onlar. Üstelik ben ekonomik anlamda bağımlı da sayılmazdım. Yine de babamdan kalan parayı harcayabilme rahatlı-

ğını elde edebilmek için inim inim inleyerek değişmem gerekti. Kültürümüzdeki feodal kalıntılar kadının elini kolunu bağlıyor. Bu korkunç bir yabancılaşmanın yaşanmasına neden oluyor. Kadın bu durumdan ancak kendine güvenini kazanarak çıkabilir.

Kadının eve bağımlı yaşamasının güçlüklerini bilirim. Sosyal yaşamdan soyutlanmıştır. Ev temizlemek... bulaşık yıkamak... yemek pişirmek yaşamdaki tek amacın gibi görünür. Üstelik temizlediğin ev çabucak dağılır. Pişirdiğin yemek yarım saat içinde mideye iner. Boş bir çabadır... her gün aynı işleri yapar... aynı komşularla aynı konuları konuşur zaman öldürürsün. İçin sıkılır. Ev kadını edilgenliğe mahkum edilmiş potansiyel enerjidir. Bu enerji ne yazık ki toplumun kadından beklentilerine göre dolaşıma girer ya da girmez. Fabrikalarda işçiye gereksinme varsa birdenbire kadınların çalışması yüceltilir. Yok eğer işçi fazlası varsa aileyi korumak üzere kadının evde oturması yüceltilir. Böylelikle toplumları yöneten devletler kadının ne yapacağını nasıl yaşayacağını yönlendirme hakkını elde ederler. Bu açıdan bakılınca benim için sorun evde oturan kadının sigortalı olup olmadığı değil. Evde oturan kadının sokağa çıkarılması gerekliliğidir. Kadınları yabancılaşmanın kuyusundan çekip çıkarmak gerekir. Evdeki emek anlamsız... boş bir çabadır. Kadını geliştirmez. Yaşamla bağlarını koparır. Köleleşmesine zemin hazırlar. Bu nedenle ekonomik bağımsızlığı önemsiyorum. Ekonomik bağımsızlık kadına kendi ayakları üzerinde durabilme fırsatı yaratacaktır.

Geçenlerde bir genç kız karşıma geçmiş bilgiçlik taslıyordu. Diyordu ki evde çalışan kadın da ekonomiye katılıyor. Kadının evde oturması hiçbir şey üretmediği anlamına gelmiyor. Belli ki söylediklerinin kadının yaşamında neyin karşılığı olacağı konusunda bir fikri yoktu. Eğer Marx'tan sözederek sorunumu anlatmak daha zahmetsiz olacaksa söyleyebilirim. Marx'a göre ev hizmetleri üretken emek değildir. Meta pazarına sunacağı malı yoktur kadının. Onun sunduğu yaşamıdır. Erkekler kapitalizme hizmet etsinler diye evdeki kadın yaşamını erkeğin ayakları dibine ödül olarak bırakır. Üstelik bu ödül için erkek en ufak bir çaba bile harcamamışken. Kadının kendisine bedavaya sunduğu bu yaşam için teşekkür bile etmez. Niye etsin ki doğuştan kendisine verilmiş olağan bir haktır bu.

Kadını Eleştirmeli

Kadının tarihen ezilmişliğinden sözetmek kadını onaylamak anlamına gelmiyor. Tam tersi ben kadını eleştirmekten yanayım. Kadını eleştirmeli ki neleri yanlış yapıp ta köle kalmayı sürdürdüğünün ayırdına varsın. Türkiye'de toplumun yüzde doksan dokuzunun derin derin uyumayı sürdürdüğü düşünülürse bağırmaktan başka çıkar yol görünmüyor. Kadını eleştirmeli... sinirlendirmeli... harekete geçirmeli.

Kadın erkeği rahatlatan onun yaşamını kolaylaştıran rolü binlerce yılın kuşaktan kuşağa aktardığı birikimle devralmaktadır. Öyle ki bir kız çocuğu dünyaya geldiğinde otomatik olarak kendini içinde bulunduğu toplumun örf... adet... değerler sistemiyle çevrelenmiştir. Bu çevrelenmişlik kadının kendi benliğinden özveride bulunarak yaşamını erkeğin istemlerine adaması sonucunu doğurmaktadır. Bu adanmışlık seçilmiş bir eylem değildir. Yalnızca başkaca bir yaşama formülü bilinmediği için görenekler sürdürülür. Binlerce yılın kalıtını yaşamına taşıyan kadın kendi ayaklarının üzerinde durmayı çoktan unutmuştur.

Kadının erkekle ilişkisi içinde takındığı tutum onun köle ya da insan kimliği edinmesinde belirleyici bir öge olmaktadır. Kadın erkekle birlikteliğinde ev... eş... çocuk üçgenine bağlanmış bir öge kalmak istiyorsa yaşamdan beklentileri de ev... eş... çocukla sınırlıdır. Bu durumda kadın erkeğin yaşamını tamamlayan parçalardan biri olmaktadır. Erkeğin evin dışındaki yaşamında başarılı bir birey olarak varolabilmesi için evdeki düzeni sağlayan bir emekçiye gereksinimi vardır. Bu emekçi kadındır. Erkek onu döver de sever de. Bu emekçi erkek için yaratılmıştır ve erkeğin gereksinimlerini karşılamaya koşullandırılmıştır. Erkek gömleğini yıkayan... pantalonunu ütüleyen... yemeğini hazırlayıp çocuklarını büyüten emekçiye sırtını dayadığı için yaşamının kolaylaştığının ayrımında bile değildir çoğu zaman. O para kazanmaya çalışırken... politikayla... sanatla ilgilenirken... futbol maçlarını izlerken asli bir iş yapmaktadır. Kadın çalışsa da tüm varlığıyla eve bağlıdır. Evin düzenini sürdürmek için başa çıkılması gereken sorunlar her zaman kadının zihnini yorar. Bu durumda kadın erkeğe kaptırdığı kimi hakları için ağlamak yerine kendi yaşamının sorumluluğunu almak zorundadır. Bu kolay olmayacaktır. Binlerce yılın kalıtı kadının kendi ayaklarının üzerinde durma sorumluluğunu köreltmiştir. Kadın talep eder konumundadır. Kadın erkekten yaşamı kendi içinde güzelleştirmesini istemektedir. Kadın bir erkekten ekonomik yardım almayı reddettiğinde sorunlar yaşayacaktır elbette ama bu sorunlarla yaşamayı... bu sorunların üstesinden gelmeyi becerebildiği ölçüde kazandığı insan kimliği ve özgürlüğü olacaktır.

Ödemeler ve Öldürmeler Ortasında Amatör Tiyatro

Mehmet ESATOĞLU

Sanat alanımıza 80'li yıllarda musallat olan kimi anlayışlarla mücadele etmeden sağlıklı bir amatör tiyatro örgütlenmesi varetmek mümkün müdür? Bu alanda oluşmuş ve giderek kemikleşmiş çürümüş tutumların ortaya çıkışı, gelişimi ve bugün karşımızda duruşu konusunda saptamalar yapmadan elbetteki mümkün değildir.

Örgütlenmeden, kaynağa ve izleyiciye bakışa dek birçok alanda çevremizi saran bu kokuşmuş rüzgarlar bizi en örgütsüz ve dağınık olduğumuz 12 Eylül'ün ilk günlerinde yakaladı.

Ülkede yüzbinlerce insan hapse atılıyor, "demokrasi" kurum ve kuruluşlarıyla askıya alınıyor, işkence, idamlar doruğa tırmanıyordu. İşte tam da bugünlerde devlet katında başta tiyatro olmak üzere sanatın tüm alanlarına yayılan bir "ilgi" peydah oldu.

Ülkede bir yanda öldürmeler vardı öte yanda ise ödemeler başladı. Öldürmeleri görmezden gelerek ödemelerin peşine düşen sanat alanı adım adım bir çürümüşlüğün içine sürüklendi. Süreçte yazarını, insan malzemesini, teknik adamlarını ve en önemlisi de izleyicisini bu süreçte yitirdi.

Bu süreç, içinde bulunulan çıkmaza sürüklenişi saptamak açısından önemli bir göstergedir. Çünkü burada başlayan kokuşma giderek tüm sanat alanını sardı. Bugün amatör tiyatronun da önünü tıkayan bir dolu pisliğin yaygınlaşması bu süreçte başlıyor.

12 Eylül günlerinde devlet, tiyatroya yardım için kolları sıvarken profesyonel tiyatro alanında patronlar yeni bir tıkanlıklığın eşiğindeydiler. Yıllardır yeni bir adım atmadıkları alanlarında adeta herşeyi kurutmuştular. Oyun yazarından oyuncuya, tekniğe, binaya yani tiyatronun her bir ögesine yapmadıkları yatırım onları bir çıkmazın eşiğine sürüklemişti. Artık yeni bir hamle yapacak güçleri kalmamıştı. Tiyatro diye yaşamsal bir sorunları da olmadığından kepengi kapatıp gidecek yer arıyorlardı. "Devlet yardımı" işte tam da bu günlerde önlerine çıktı ve onlar bu ilgiyi devletin yıllardır süren ilgisizlik politikasına bir son veriş olarak algıladılar ya da öyle algılamak işlerine geldi.

Devlet katından yapılan açıklamalara göre tiyatrolara para yardımı yapılacak ancak tiyatroların işleyişlerine, oyun seçimlerine karışılmayacaktı.

Onlarca yıl nice önemli durumlarda biraraya gelemeyen tiyatro patronları bir anda etrafında toplanarak gelecek paranın düşlerini kurmaya başladılar.

Yardıma ilişkin değişik önerilerin hazırlanması, tiyatroya katkı sağlayacak modellerin oluşturulması konusunda sağdan soldan gelen önerileri ise bir kenara ittiler. Sessizce parayı beklemeyi yeğlediler.

Aslında verilecek paranın bir derde deva olamayacağı başından belliydi. Nitekim bunu anlayan büyük patronlardan bazıları işin başında kenara çekildiler.

Tiyatronun herkesçe bilinen ve dile getirilen sorunları vardı. Bunlardan en önemlisi gösteri ve prova salonunun olmayışıydı. Tiyatronun büyük izleyici kitleleri topladığı 60'lı ve 70'li yıllarda bir dolu salon vardı. Ancak 80'e doğru geniş yığınların alım gücünün yokedilmesi, beğenilerini eğiten halkevi, kültür dernekleri ve öğrenci örgütlenmelerinin yokedilişiyle kültüre sanata dolayısıyla da tiyatroya karşı olan ilgi geriletilmiş, izleyicisiyle ilişkileri kopan topluluklar birer ikişer kapanmış, salonlar ise garaj ya da alışveriş merkezine dönüşmüştü.

80'lerde devletin "ilgi" "destek" girişimi ile başlayan süreç özel tiyatroları bugünkü yokolma noktasına nasıl sürükledi ve bu kokuşmuş ortam amatör toplulukları nasıl etkisi altına aldı?

Başta herkes tiyatrolar parasal bir desteğe kavuşacak diye seviniyordu. Ancak tiyatronun sorunlarının tümü paraya endeksli değildi. Trilyon bağışlansa da çözülemeyecek dertler vardı.

Tiyatro patronları bütün bunları yakınen bilmelerine karşın devletin politiklarını artık değiştirdiği yalanının yayılmasının baş destekçisi oldular.

Hazırlanan yardım yönetmeliği ise birkaç kuruş pa-

ra vermenin dışında tiyatronun hiçbir sorununa ciddi bir çözüm getirmiyordu. Devletin patronların cebine koyduğu para ile tiyatroyu destekleme projesi süreçte tüm özel tiyatroların köküne kibrit suyu ekti. Gerçekçi çözümler bulunamayan salondan oyuncuya, tekniğe kadar bir dolu sorun, sahnelerin önüne dikilerek kapanmalarına yol açtı.

Çöküş sürecinde sanatçı örgütü adı altında kurulmuş yapılanmalar birkaç göstermelik toplantı dışında duruma müdahale edecek tek bir girişimde dahi bulunmadılar.

Aynı süreçte kimi topluluklar da ayakta kalmalarına karşın içleri boşaldı. İçi boşalmış bu yapılanmalar kapıya kilit vuranlardan daha büyük zararlar verdiler. Çünkü önemli bir geçmişleri vardı. Ancak "ağaçlar ayakta ölür" misali içten içe çürüyorlardı. Sahne üzerinde geçmişte savundukları düşüncelere sahip çıkıyor ancak kuliste ağız dolusu küfürler savuruyorlardı.

Artık eski savundukları düşüncelerle hiçbir bağları kalmamıştı. Onu kuliste çıkardıkları bir elbise gibi savurtup atıyor, tüm günlerini daha çok para kazanmak uğruna tüketiyorlardı. Herkesten daha hızlı "mülkiyetçi" olmuştular. Önceleri "gelecek kaygısı" gibi sözlerle çevrelerini kandırsalar da giderek ellerine geçen her kuruşu konut, borsa gibi alanlara yatırdıkları açığa çıkıyordu.

Sanat üretirken dudakları replikleri haykırsa da kulakları çalacak çağrı cihazı ya da cep telefonunun sesindeydi. İşte bu tutumla her gün daha geri konuma savruldukları yapıtlarla çıktılar izleyicilerinin karşısına. Bir kısım "vefakar" izleyici onları terk etmediysede yeni bir izleyici kuşağıyla da buluşamadılar.

Eski vefakar izleyicileri bir yandan onları destekliyor, en sıradan oyunlarında bile coşkuyla alkışlıyor, ancak bir yandan da en kepaze televizyon dizilerinde boy göstermelerine bir anlam veremiyordu. Düşünseniz bir zamanlar sahnede en radikal tiradları adeta kendi şahsı ile özdeştirerek patlatmış bir sanat yönetmeni kıytırık bir TV dizisinde gerdan kırıyor ve yakın çevresine de bunu haklı gösterecek savunmalar yapıyordu.

Bu yaşanan süreç izleyicilerin olduğu gibi tiyatro üreten amatörlerin de kafasını karıştırıyordu.

Gelişmeler 60'lı, 70'li yıllardan oldukça farklıydı. O yıllarda sanat üretmek için geçerli olan özveri, dayanışma, paylaşma gibi kavramların yerinde yeller esiyordu. Her yanda geçerli olan "parayı kapmak" olmuştu. Ne savunulursa savunulsun işin ucunda "iyi" bir para varsa satıyorlardı kendilerini. Özveri, dayanışma, paylaşma ile sanat üretenlerin adı "enayi"ye çıkmıştı.

Şimdi bu kokuşmuşluğun her yanı sardığı bir ortamda amatör tiyatrocu ne yapacaktı? Oturup kendini geliştirip, binbir özveriyle seçtiği yola mı gidecekti yoksa kolay yoldan "köşe" dönmenin yollarını mı arayacaktı?

Dönülecek "köşe"nin çok talibi vardı. Dönerken "köşe"ye sıkışıp kalmak da vardı. Ancak bir çok amatör oyuncu sert esen "köşe" dönmece rüzgarından kendini kurtaramadı.

Özellikle 80'lerin sonundan başlayarak amatör tiyatro cephesi bir otobüs gibi doldu doldu boşaldı. Bu dolup boşalma sırasında her giden birikimini de kendi bohçasında taşıdı ve götürdü. Birçok topluluk "sil baştan" yapmak zorunda kaldı.

Gidenlerin büyük çoğunluğu gittikleri ortamda aradıklarını bulamadılar. Çünkü kurtlar sofrasında "köşe" dönebilmek için bir çok pisliğe "eyvallah" demeleri gerekiyordu. Bir kısmı oyunu kuralına göre oynamağa karar vererek kısa sürede her türlü pisliğe bulaştılar. Bir kısmı ise ne geri dönebildiler ne de ortama ayak uydurabildiler öylece kalakaldılar. Amatör toplulukların ellerindeki birikimi sürekli kaybetmeleri ülke çapında tiyatro alanını olumsuz etkiledi. Çünkü amatörler tiyatronun önemli kaynaklarından biriydi.

Bugün gerek sahnelerde gerekse televizyonda öne çıkmış, ürettikleriyle önemli izler bırakmış sanatçıların birçoğu amatör tiyatro alanında yetişmiştir. Bu kaynağın çeşitli nedenlerle kurutulması ortamı kısırlaştırdı. Konservatuvarlarda ve tiyatro okullarında yetişen yeni nesil, tiyatro alanımıza bir katkı sağlayamadı.

Son yıllarda oyunculuk başta olmak üzere yazarından yönetmenine, sahne tasarımcısına yaşanan kısırlığın kaynağında amatör tiyatronun içinde bulunduğu durum yatmaktadır.

İşin ilginç yanlarından biri de gerek bu alanda çaba harcayanlar olsun gerekse ülke geneli için projeleri olduğunu iddia edenler olsun hiçbir çevre ne bu sorunların farkındalar ne de bu konuya ilişkin bir önerileri var. Öncelikle bu duruma en duyarsızların başında tiyatro çevreleri geliyor. Tiyatro alanındaki kimi örgütlenmeler geçtiğimiz yıllarda içinde bulunulan sorunlara çözüm arama temelinde toplantılar düzenlediler. Bu toplantılarda yapılan tartışmalara baktığımızda ulaştığımız kesin bir yargı var; o da bu adamların tiyatro diye bir dertleri olmadığı. Peki dertleri ne? Niçin bu toplantıları yapıyorlar?.. Onun yanıtı çok zor değil. Para diye bir dertleri var. Koltuk diye bir dertleri var. Köşe kapmak diye bir dertleri var. Ancak ne yazık ki tiyatro diye bir dertleri yok.

80'lerden bugüne başlığı tiyatro ya da sanat olan bir dolu toplantı yapıldı. Sonuca bakarsanız sıfıra sıfır

elde var sıfır. İşin çok ilginç yanı bu toplantıların bir kısmına devlet katından da yöneticiler katıldılar. Bunlar içinde bilim adamları bile vardı. Günlerce tartışıldı. Arada bir sözalan Kültür Bakanı ya da müsteşarı yapılan yakınmalara hakveren konuşmalar da yaptılar. Ancak sonuç değişmedi.

Konuyla içtenlikle ilgili olduklarını iddia edenlerin durumları ise bir başka trajik yanı oluşturuyordu.

Geçtiğimiz Mayıs ayında Ankara'da Mamak Belediyesi Erkan Yücel Salonu'nda gerçekleşen Amatör Tiyatrolar Kurultayı'nın ilk günü TOBAV Başkanı Tamer Levent tarafından yapılan konuşma bu alanda içtenlikle ilgili olduklarını ileri sürenlerin durumunu yansıtma açısından ilginç bir örnek oluşturdu.

TOBAV ve başkanı Tamer Levent 80'li yıllardan bu yana sahne sanatlarının birçok alanındaki sorunlara duyarlı olduklarını söylüyorlar. TOBAV'ın ilgilendiği alanlardan biri de amatör tiyatro. Tamer Levent ülkemizin Uluslararası Amatör Tiyatrolar Birliği (IATA)'ne üye olması ve çalışmalarına katılması yolunda bir dolu çaba harcadı. Bunlardan en önemlilerinden biri de 1995 yılında Ankara'da dünyadan birçok ülkeden amatör tiyatrocuların katılımıyla gerçekleşen IATA kongresi oldu. Yine TOBAV tarafından Denizli Belediyesi ile birlikte 1997 yılında organize edilen bir kongrede Ankaralı amatörlerin çabalarıyla alınan kararda bağımsız bir örgütlenme ve bunun için bir kurultay yapılması kararı alındı. 1998 Mayıs'ında Ankara'da gerçeleşen kurultaya ülke çapında 26 topluluk katıldı. Kurultayın başlangıcında 80'lerin ortasından itibaren amatör topluluklarla ulusal ve uluslararası düzeyde ilgilendiğini belirten Tamer Levent salona şöyle bir baktıktan sonra soruveriyordu: "Nerede bu amatörler?.."

Amatör tiyatroları, dünya çapında temsil eden Levent'in bu sorusuna bir anlam veremeyen topluluk temsilcileri şaşkın şaşkın bakarken Levent daha da coşarak "Bana amatörlük ile ilgili bir cümle söyleyin". diye üstlerine gidiyordu.

Amatör tiyatrocular Levent, bu "ateşli" konuşmasıyla bir tartışmayı mı kurultayın gündemine getirmek istiyor diye düşünürken çalan cep telefonuna yanıt veren Levent salonu terk etti gitti ve iki gün boyunca da bir daha o salona uğramadı. O günden bu yana da amatör topluluklarla bu konuyu tartışan ne bir yazı yazdı ne de bir tartışma yaptı.

Aslında şaşılacak bir durum yoktu. Tiyatro ve sanat adına 80 sonrası onlarca toplantı yapılmış, o toplantılarda bir o kadar da buna benzer konuşma yapılmıştı. Ancak yeni bir adım atılamamıştı. İstanbul Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) 15 yılı aşan geçmişinde en büyük mücadelesini örgütlülüğün önünde engel oluşturan bu tutumlarla mücadele ederek geçirdi.

Birlikteliğin oturması gereken birkaç ayak var. Bunlardan biri el sıkışılan ilkelerin buna katılanların yaşamında bir yeri olması. Çünkü yapılan konuşmaların ardından o kapıdan çıkıldığı andan sonra el sıkışılan anlaşılan konulara dair bir adım atılamıyorsa orada bir sakatlık var demektir. Bir diğeri birlikteliğin çevresinde yer alanların verdikleri sözlerin arkasında durabilmeleri. Yine bir başka ilke söz verilenin gerçekleşmesi için eldeki bütün olanakların seferber edilmesi. Yapılmayana gerekçe arayarak ya da birbirini suçlayarak zaman harcanmaması. Tabii bunların tümünün de gerçekleşebilmesi için öncelikle tarafların birbirine samimi olması.

Amatör tiyatroların yeni bir kurultay ve kurulacak birlikteliğin eşiğinde. Onca yılın birikimi, bir dolu deneyim ve buradan çıkarılan sonuçlardan çıkarılan derslerden oluşmuş yeni bir örgütlenme ve eylemlilik modelinin oluşturulmasına gereksinimleri var. Bunlar için yazılmış hazır reçeteler yok ama ders çıkarılacak bir dolu deneyim var. Önemli olan sorunlara gerçekçi çözümler bulmaya çalışan bir tutumla bu geçmişin incelenmesi, hastalıklı tutumlara gerekli tavrın alınması ve kendimizi aynı şeyleri tekrar tekrar keşfetme huyundan kurtararak akıllı adımlar atılmasıdır. Bu tutum, içinde varolunan duruma karşı derin uyku halinde olanlara ve çaresiz bir bekleyişle ömrünü tüketenlere karşı sarsıcı bir etki yaratacaktır.

Zamansız söndü bakışlar
Güller soldu dallarında
Kaldırımlar sessiz, sessiz
Kimsesizlikler doldu sokaklara
Karanlık çöküyor yavaş yavaş
Bir kedi yalıyor tüylerini
Çaresizlik akıyor evlerden
Yarı yanık yarı sönük camlardan
Zamansız ölüyor sevgiler
Yokoluyor aşkın çığlıkları
Zamansız söndü bakışlar
Ve güller soldu
Güller soldu dallarda

Fatma ELİF

Müzik Kavramları (2)

Server ACİM

Müziğ oluşturan temel unsurlar

Ses'in İngilizce'de iki ayrı karşılığı bulunmaktadır. Sound; voice.

Voice, insan sesi anlamını karşılamakta; Sound ise insan sesi dışında kalan diğer tüm sesleri içeren geniş bir karşılığı içinde barındırmaktadır. Böylece Avrupalılar sese iki ayrı anlam ve içerik yükleyerek sesin konumunu netleştirmişlerdir. Dilimizde ise ses kelimesi böylesi bir kategorizasyona uğramamış, ses kelimesinin başına koyduğumuz insan sesi, çalgı sesi vs... gibi kullanımlarla ses kelimesinin söylenişi biraz yorucu olmuştur. Ses tek başına sadece bir sestir. Tek bir ses hiçbir anlam ifade etmez. Ancak o tek sesten sonra ikinci bir ses duyulursa ve bu ses ilk sese göre daha kalın veya daha ince ise, böylesi bir durumda ses veya sesler bir anlam kazanmaya başlamış demektir.

Ritm denilen unsuru açıklarsak, akıp gitmekte olan zamanı (süreyi) belirli vuruşlarla kısa ve uzun zaman parçacıklarına bölmek anlamına gelmektedir. Elinizle masanın üzerine vurursanız ve her vuruşunuz ile bir sonraki vuruşunuzun arasındaki zaman dilimi birbirine eşit olmaya başlamış ise; bir başka deyişle zamanı düzenli veya düzensiz vuruş parçacıkları içinde kalarak, farklı uzunluklarda olan ritm öğelerine bölüyorsanız ritm unsurunu kavramaya başlamışsınız demektir. Açıklamamız karmaşık gözükse de daha da açınca netleşecektir.

Önce birbirine eşit uzaklıklarda vuruşların olduğunu düşününüz. Birinci vuruşunuz ile ikinci vuruşunuz arasında çok net olarak bir saniye geçiyorsa, ingilizcedeki karşılığı beat olan vuruşları yapmaya başlamışsınızdır. Zaman, önce birbirine eşit uzaklıklarda vuruşlara bölünür. Daha sonra bu vuruşlar önceden belirlenmiş vuruş sayıları yoluyla netleştirilir. Örneğn, dört vuruş denildiğinde herbir vuruş birbirine eşit uzaklıklarda olmak koşuluyla 1,2,3,4 olarak sayılır ve dördüncü vuruştan sonra tekrar birinci vuruşa dönülür. Vuruşlar arasına farklı uzunluklarda sesler yerleştirildiğinde, müziğin temel öğeleri olan ses ve ritm unsurları oluşmaya başlamıştır.

Sesin diğer özelliklerinden biri de, sesin incelik ve kalınlığı anlamına gelen ve ingilizce *pitch* olarak telaffuz edilen ancka dilimizde net karşılığı bulunmamış olan, **ses yüksekliği** olarak adlandırabileceğimiz özelliktir. Melodi veya ezgi olarak bilinen kavramı, farklı seslerin farklı ritmler ve farklı tınılar içinde kullanımı olarak (en basit haliyle) açıklayabiliriz.

Melodi, yüzyıllar süren hakimiyetin sonucunda en aranan unsur olma niteliğ kazanmıştır. Müzik tarihinin gelişim süreci içinde melodinin önemi öylesine büyümüştür ki, günümüzde bile müziğin tüm türlerinde öne çıkmış ve insanları etkileyen bir öğe haline gelmiştir. *Peki melodiyi böylesine önemli kılan ne gibi bir özelliği vardır?* Melodi, bir veya birkaç çalgı tarafından ya da insan sesi tarafından sunulan bir unsurdur. Sesin, bu melodiyi oluşturan kişi (besteci) tarafından, onun belirlediği ritmler, melodiye eşlik eden ya da melodiyi arka planda sunan akorlar dizgesi içinde organize edilmesi anlamını taşır. Melodi, herkes tarafından söylenebilecek kadar yalın ve etkileyici, ya da mırıldanılması pek de kolay olmayan nitelikte karmaşık olabilir.

Çokseslilik kelimesinin anlamını kavrayabilmek için, tekseslilik kelimesini açmak gerekir. Müziğin, Teksesli olması demek farklı kıvrımlara sahip olan bir melodi'den başka hiçbir unsurun o müzikte yer almaması demektir. Aynı melodiyi iki veya yirmi çalgı çalarsa bu müzik çoksesli değil, "çoksazlı"dır. Tüm çalgılar aynı melodiyi çalar, farklı çalgılar melodi dışında farklı sesler duyurmaz. Bir zamanlar Yıldırım Gürses adındaki şahıs yukarıda anlatılanlardan bihaber olarak bir sürü çalgıya aynı melodiyi çaldırarak "çoksesli" müzik yaptığını zannediyordu. Kendi düşüncesine göre, o zamanlar kendi kısır dünyası içinde bir tür "devrim" yaptığını sanıyordu.

Sözünü ettiğimiz konular kolay yenilir yutulur cinsten olmadığı için, Çoksesli müziği oluşturan unsurları bir sonraki yazımızda açıklamaya çalışacağız. (Bu arada sizler elinize geçen klasik müzik CD veya kasetlerini dinlemeyi ihmal etmeyin lütfen)

"Bu İş Yürek İster"

Bir süre önce gazetelerde bir haber okudum. Bilkent Senfoni Orkestrası Güneydoğu'da bir veya birkaç yerde konser vermiş; bu konser üzerine bazı gazeteciler köşelerinde bazen olumlu ve bazen olumsuz görüşler ileri sürmüşlerdi. Yanlış hatırlamıyorsam bu gazete-

cilerden biri olan **Rauf Tamer** pek olumlu fikirler beyan etmemiş idi. Kendisinin daha önce de başka bir konu ile ilgili yazısını okumuş, Rauf bey hakkında bir fikir sahibi olmuştum. Yaklaşık iki yıl önce okuduğum yazısında yazar, İstiklal Marşımızın zor söylendiğinden bahsediyordu. Ona göre okul bahçesinde ve törenlerde bu marş söylenirken herkes ayrı sesten söylüyor ve ortaya bir kakafoni çıkıyordu. Ancak kendisi şunu düşünememişti. Bu marş **a capella** (eşliksiz) olarak söylendiğinde, hiçbir müzik eğtimi almamış kişilerin (melodiyi kendilerine duyuran bir çalgı olmadığı için) kakafonik olarak söylenmesinden daha doğal bir şey olamaz.

Köşe yazarlarının konu sıkıntısı çektikleri zaman *"hadi bugün de müzik üzerine yazalım"* dedikleri birmedyatik ortamda, Bilkent Senfoni Orkestrası'nın konseri üzerine yazmış olmaları doğaldır. Saygıdeğer köşe yazarlarının da her insan gibi her konuda (müzik dahil) düşüncelerinin olması doğaldır. Ama önemli olan bu kişilerin bulundukları sosyo-kültürel konumları gereği, kalemlerini daha dikkatli oynatmaları gerektiğidir.

Müzik çevresinden kimsenin çok ses ve tepki vermediği bu konu üzerine birkaç söz söylemek isterim. Bilindiği gibi ülkemizde çoksesli müzikle ilgili her kurum, her kişi ve her kuruluş üvey evlat muamelesi görmekte; buna karşın diğermüzik türlerine en küçük evlat muamelesi yapılmaktadır. Bilindiğ gibi, en son çocuklar genellikle en kıymetli olanlarıdır. İkiyüz ya da üçyüz yıllık bir geçmişi olan çoksesli müzik ülkemizde önemsenmemekte, yüzyıllık bir geçmişi bile olmayan pop müzik ve yıldız sistemi önde gitmektedir. Zamanında büyük önder Atatürk'ün kurduğu halkevleri artık varlıklarını sürdürmemekte, sanatı halka ulaştırma çabaları küçük görülmektedir.

Halkın değer yargıları ve zevklerini tanımaktan uzak bazı çokbilmişler, halkı aptal sanmakta, halkın kaliteli ile sıradanı; güzel ile kötü ve çirkin olanı göremeyecek kadar kör olduğunu düşünmektedirler. Güneydoğu'da bu konserlerin verilmesindeki iyi niyetli çabaları görmeyip, konserin veriliş sebebi üzerine kafa yormamakta, senfonik orkestrayı hayatı boyunca görememiş Güneydoğu insanının neler kaızandığını kavramaktan uzaktırlar.

Konserlerin karşısına halkın aç ve susuz oluşu bahanesini koyarsanız her iki tarafa da hakaret etmiş sayılırsınız. Evet, Güneydoğu'da ya da Doğu'da zorluk çeken insanlar vardır. Ancak oradaki halk da güzel olan herşeyi hak etmektedir. Siz o insana güzel bir şey götürdüğünüzde, büyük bir iyi niyetle gelir bakar. Beğenirse alır, beğenmez ise almaz. İnsanların sosyo-ekonomik durumlarının düzelmesini bekleyip, ondan sonra mı senfoni orkestrası doğu'da konser verecektir. Eğer sırasını beklersek oralarda sinema, tiyatro vs... gibi etkinliklerin de olmaması gerekir. "Aç adamın senfoni orkestrası neyine" diyen kafa, hayatında ya hiç konsere gitmemiş, ya da konsere gitmiş ama hiçbir şey anlamadan geri dönmüş olsa gerektir. Beyler bu işte sıra yoktur. Evet sanat zordur, pahalıdır, emek vermeniz gerekir. Gerçek sanatçı olmak da, gerçek sanattan anlar olmak da emek ister, sevgi ister, **YÜREK İSTER.**

Adressiz Dram

dağılmış yaşantılar izinden
belleğini toplayan geçmiş
sürek bir acının içdenizi
o bildik soru onca kuşkuyu besleyen
nasıl bir çağrıydı -gittin-
sonunda kendinle bile buluşamadığın

kırların kentlerin yangınlarıyla gölgeli
alnında ertelenmiş aşkların gurbeti
yenik sürevenlerin özeti olan gülümseme
tren aşına aşına tüketir demir ırmağı
denizse çekerdi sularını taştığı kıyılardan

üşüyor gövdem ilerleyişinde
anlamına yaklaşan bir hançerin
seninle biz, ölümle yaşam arasına çizilen
her gün biraz daha
derinleştiriyor uçurumunu
o adressiz dram

gittin koskoca bir boşluk ağdı
sağıldığın süzgün duruştan
gürültüyle açan portakal çiçekleri
kalabalık şehirler
ve hayatla dokunan zaman diriliği

köklerini bedeninden söken fikir
varlığını uçurumuyla saran umar
senin kadar yakışmazdı dünyaya hiçbir şiir
türkiye olan yüzünle dönüyorum
yokluğuna açılan her sokaktan

Cafer YILDIRIM

Ortaçağ Müziğinin Toplumsal Temelleri -I-

Aslı KAYHAN

I. Giriş

İnsanın toplumsal bir varlık olarak tanımlanmasıyla başlayan tarihinin tümü uygarlık tarihinin kendisidir. Bu tarihin içinde yer alan kültürün ve teknolojinin gelişim süreçleri, birbirini etkileyen ama başlı başına özellikleri olan üretim ve yaratım alanlarıdır. Kültür alanının bir parçası olan sanatı ve sanatın tarihini incelerken de konuyu diğer alanlardan tamamen soyutlayamayız. Toplumsal yaşamı oluşturduğu tüm kurum ve değerleriyle bir bütün olarak görmek gerekir. Bu nedenle, incelenecek olan alan birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan toplumsal yapıların tümünü içerir.

Bizim konumuzun amacı da sanatın bir dalı olan müziği tarihsel sürecin bir kesitinde incelemektir. Bunu yaparken amacımız, diğer sanatlar gibi müzik sanatının da bir toplumsal tarihi olduğunu göstermeye çalışmaktır. Daha sonra ayrıntılı olarak açıklayacağımız gibi şimdiye kadar müzik sanatına toplum ve sanat tarihi incelemelerinde gereken önem verilmediği düşüncesindeyiz. Bu düşünceye sahip olan müzik ve toplum tarihçilerinin çalışmaları temel alınarak tarihin belli bir kesiti içersinde biz de müziğin toplumsal tarihini incelemeye çalışacağız.

I.I. Toplumsal Yaşamın Kültür Değerlerini ve Özellikle Sanatı Etkileyişi

İnsanın Aristoteles'ten bu yana sosyal bir varlık olarak tanımlanması, her konuda toplumsallığın önemini çok açık bir şekilde ortaya koyar. Toplumsallık insanın kendini doğada varediş biçimidir. İnsan doğayla mücadelesinde toplumsallığın en yetkin ve özgün biçimini sergiler. Bu nedenle insanın her çabası üretim olsun, yaratma olsun toplumsalın içinde yeralır. İnsan yaşamında herşey toplumsalın boyutlarıyla ve uzanımlarıyla vardır. İnsan varoluşunu toplumsal yapı içindeki ilişkileriyle tanımlar.

Toplumsal yapı, toplumbiliminde değişik tanımlamaları yapılan bir kavramdır. Ancak en geneliyle toplumsal yapıyı temel kurumların ve grupların bütünü şeklinde anlamak yerinde olur. Burada belirleyici olan düzenlenmiş ilişkilerdir. Toplumsal yapının üretim ve mülkiyet ilişkileriyle belirlenen bölümüne altyapı, bilim, felsefe, sanat, siyaset yani insan etkinlikleri üzerine düşünülen ve tartışılan bölümüne de üstyapı adı verilir. Altyapı ve üstyapı birbirinden bağımsız değildir; sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim toplumsal yapıyı her zaman yeniden üretir ve değiştirir.

Kültür ve uygarlık kavramları ise, toplumbiliminde çok kullanılan ama yine de üzerinde uzlaşılmış bir tanımlaması olmayan kavramlardır. İlk dönemlerde bu kavramlar belli ayrımları vermek amacıyla kullanılmıştır; "doğa halkları" ve "kültür halkları" ya da "vahşi" ve "uygar" şeklinde. Daha sonra bu iki kavram bütün toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bunun en açık örneğini Alfred Weber'de görürüz. Alfred Weber, uygarlığı; bilimsel ve teknik bilgiyi ve doğal kaynakları komut altına alabilmek olarak tanımlamıştır. Hatta bu kavramı daha da genişleterek toplumsal yapıyı da dahil etmiştir. Ancak İngiliz R. Firth toplumsal yapı ve kültürü birbirinden ayırma gereği duymuştur. Kültürü de sadece; toplumun devraldığı, kullandığı, değişikliklerden geçirdiği, birşeyler kattığı ve toplumun sonraki kuşaklarına aktardığı maddi ve maddi olmayan birikimlenmiş kaynak ve bilgilerin bileşimi olarak tanımlamıştır(1). Uygarlık kavramı ise kültür kavramı kadar üzerinde yoğunlaşılan bir kavram olmamıştır.

Bu kavramların toplumbilimdeki tarihsel gelişimlerine kısaca baktıktan sonra, genel de olsa daha tutarlı bir tanımlama yapabiliriz. Kültür; bir toplumdaki fiili ilişki biçimleri ve günlük yaşamsal uygulamalarından ayrı olarak, düşünsel olanı ifade eder. Yani toplumun felsefe, bilim, sanat ve siyaset alanı tüm kültür kavramını oluşturur. Günlük yaşam uygulamaları ve ilişki biçimleri ancak üzerinde düşünülmeye ve incelenmeye başlandığı zaman kültür tanımlaması içine girer. Uygarlık ise kültürel ve teknik alanın bütününü içerir. Ya-

ni bir toplumun tarihsel süreç içinde oluşturduğu tüm düşünsel ve teknik çalışmaların bütünüdür. Uygarlıklar da, altyapı ile üstyapının sürekli etkileşimiyle ve tarihsel süreçte toplumdan topluma geçer. Uygarlık, sınırları olan ama her zaman bu sınırları zorlayarak gelişen ve yayılan bir üretim sürecidir.

İnsan toplumun içine doğar. Toplumsallaşma süreci içinde, toplumda varolan değerlerle eğitilir ve birey haline gelir. Belli bir yetkinlik düzeyinden sonra da birey bu toplumsallığı kendinde yeniden üretmeye başlar. Bu yeniden varediş çabası, tüm toplumsal değerlerin sorgulanması ve insanın insanla, insanın toplumla mücadelesini getirir. Bu olumsuz bir mücadele yani kaba anlamında savaş değildir. Bu mücadelede toplum bireyde yeniden şekillenir ve genelde gelişime doğru yönelir. Bu mücadelenin yasaları insanın doğayla olan mücadele yasalarına benzer. İlk insan topluluklarından itibaren doğayla mücadele insana, doğa yasalarında kendine yönelik değişimler yapabilme yetisini kazandırmıştır. Ama her zaman da doğa bizim için sınırsız ve aşkın olma özelliğini korumuştur. Her zaman doğaya yönelir, onda kendimizi görürüz. Dünya dediğimiz şey de bizim doğayla olan ilişkimizin tarihselliği ve toplumsallığının bütünüdür. Zaten toplumsallık da bu tarihsel sürecin zorunlu bir sonucudur. İnsan doğayla buluştuğu yerde dünyasını yaratmıştır. Yani gerçekliğimiz buradadır.

Gerçeklik salt şu an gördüğümüz varolan dünya değildir. Gerçeklik, gerçekte varolan ancak bize göre, bizden dolayı varolandır. Bu nedenle bizim iç dünyalarımızı da kapsar. Geçmişi, geleceği, şimdiyi, içselliği ve dışsallığı olan gerçeklik bir görüdür. Yani, mutlak gerçeklik diye bir şey yoktur; bu ancak tasarlanabilir bir şeydir. Gerçeklik kapsadıklarından dolayı tarihsel ve toplumsal niteliklidir. Bu da zamansallığın (tarihsel-toplumsal süreç) temel belirleyici olduğunu gösterir. Gerçeklik için ya da gerçeklikte varolan her değişim ya da dönüşüm zamansallıkla kaplıdır. Nesnel zamansallık ise olayların, çağların birbirini izlemesi ve çevrimsel doğa olaylarıyla belirlenmesi olan zamansallıktır. Öznel zamansallık ise dış ya da iç duyumun değişken ve oynak süreçlerini kapsayan yani insanda var olan zamansallıktır. Her ikisi de birbirini etkiler ve belirler. Sonuçta nesnel zamansallıkta var olan herşey öznel olanda yani insanda kavranır, burdan da toplumsallığın da anlatımını insanda bulduğu açıkça ortaya çıkar.

İnsanın düşünsel ya da sanatsal çalışmalarının tümü temelinde toplumu, toplumsallığın ilkelerini barındırır. Düşünsel ve sanatsal yaratılar varoldukları dönemin toplumsal yapısını bize açınlar. Varolan toplumsal hareketlilikten sürekli etkilenen insan, üretimlerinde de bu hareketliliği taşır. İnsan üretiminin her düzeyi toplumu belirler, toplumsal hareketin her alanı da insan üretimini belirler. Bu karşılıklı varolan bir etkileşimdir. Bu nedenle, her sanatçı iyi bir toplum inceleyicisi ve düşünür olabilmeli her düşünür de sanatçı sezgisini taşıyabilmelidir. Düşünür de sanatın temeline inmeden yaşamı tümüyle anlayamaz, sanatçı da düşüncenin kaynaklarına ulaşmadan gerçek bir sanatı varedemez. Her ikisinde de temel olan kaynak toplumdur; toplumun değişik açılardan görünümüdür.

Sanat ve felsefe toplumsal sistemin üstyapılarında yer alır. İki alanda birbirlerinden esin alarak ve etkilenerek toplumun kültürel değerlerini yaratır. Felsefe uygarlığın özüdür, tüm uygarlık anlamını felsefede bulur. Uygarlık tarihi felsefede açınlanır, tartışılır ve bir sentezе vardırılır. Uygarlıksa insan yaşamının bütünüdür. Bu nedenle felsefe bize, insana ve topluma dair en doğru bilgileri açıklar. Sanatsa insanın karmaşık ve renkli iç dünyasının varlığını duyuran, bu dünyayı topluma taşıyan ve açan bir etkinliktir. "Daha önemlisi, 'sanat yapıtı' diye nitelemeye çalıştığımız şeyin, gizemli bir etkinliğin sonucu olmayıp, insanın insan için yaptığı bir nesne olduğunu da bize kanıtlar" (2).

Bunun doğal sonucu olarak yaşamda varolan her çelişki ya da tutarsızlık insanın iç dünyasında da yer alır; buradan da sanata yansır. Bu çelişik ve tutarsızlıklar, ilkesizlik değil yaşamın doğal hareketliliğidir. Zaten bu hareketlilikler insanı ve toplumu değiştirme süreçlerini yaratır. Burada önemli olan bu çelişki ve tutarsızlıklardan, toplumsal gerçekliğin ilkeleri ve kuralları temelinde gerçek olana doğru hareket etmektir. Bu nedenle sanatta hiçbir zaman çelişki ve tutarsızlıktan korkulmaz. Pascal "ne çelişki yanlışlığın belirtisidir, ne çelişmezlik doğrunun belirtisidir" demektedir (3). Sanatı bu tutarsızlık ya da çelişkileriyle birlikte yetkin kılacak şey onun toplumsal gerçekliğin ilke ve koşullarına olan bağlılığıdır. Yani temelinde açık ve doğru bir toplumsal gerçeklik bilgisine sahip olmasıdır.

Sanatta bu bilgiyi taşımak demek tümüyle yansıtmacılık anlamına gelmez. Sorun, toplumda var olan herşeyi bir ayna gibi yansıtmak değil, özünde bu gerçekliği ve bilgiyi taşımaktır. Yapıtın anlatım biçimi ne olursa olsun ya da nasıl kurgulanırsa kurgulansın yaşamın duygu ve tarihsel yani nesnel gerçekliğine uygulanmış bir öz taşıması onun yetkinliğinin ölçütüdür. Sanatın varoluş koşulu bu gerçeklikte yatar. Bu gerçekliğin anlatım biçimi sınırsızdır, formülleri olamaz. Şim-

diye kadar denenmemiş yadırgatıcı hatta insanı rahatsız edici bir tarzı olan anlatım biçimi bile bir gerçekliği duyurduğu sürece en doğru anlatım biçimidir. "Gerçekten, böyle kurallar saptamak olanaksız, çünkü sanatçının ulaşmayı amaçladığı etki önceden kesinlikle bilinemez. Eğer, 'yerinde' olduğu kanısındaysa, belki de, sırıtan ve uyumsuz özelliklerden de yararlanacaktır" (4).

Zaten sanatın özneiliği ve özgürlüğü de burada yatar; toplumda ve evrende var olanı insanın duygu ve düşünce süzgecinden geçirerek ifade etmek. Bu da sanatçının yapıtındaki öznelliktir. Her anlatılmak istenen kendi anlatım biçiminde anlaşılır olabilir. Bu biçimleri belirleyen buna kesin kurallar getiren hiçbir bilim de yoktur. Estetik bile, bize bu kesinliği vermez. Aslında sanatçının da yeteneğinin ve yetkinliğinin en önemli gösterim biçimlerinden biri de bu yöntem konusudur. "Kimi dönemlerde, sanatçıların ve eleştirmenlerin sanatlarına değin yasalar saptamaya çalıştıkları doğrudur, ama gerçek şudur ki, yeteneksiz sanatçıların bu yasaları uygulamaya çalışmakla bir şey elde ettikleri görülmemiştir. Büyük ustalar ise, bu kuralları kırmışlar, buna karşın, akla gelmedik yeni uyumlara ulaşmasını becermişlerdir" (5).

Sanatçılar her dönemde, içinde var oldukları toplumsal koşullardan hareket ederek insanlığın evrensel sorunlarını işlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmalarında bazen geleceğin yaşam tarzı ya da düşünce biçimlerini bize duyurmuşlardır. Buna en güzel örnek olarak, Geç Ortaçağ döneminde Petrarca'nın eserlerinde işlediği konularla bize Rönesans'ın en büyük değerlerinden olan insancılığı duyurmasını verebiliriz. Bu tür yapıtlar belki o dönemde hiç önemsenmemiş hatta cezalandırılmıştır. Ama, bu o yapıtların tüm çağlara ulaşan büyük yapıtlar haline gelmesini engelleyememiştir. Sonuçta her sanat yapıtı varolduğu evreni ve içinde yaşadığı dünyayı kendi duyarlılıklarıyla çizen bir küçükevren olmuştur. Yaşam bu küçükevrende somutlanır. Sanatçı düşünsel olanda genelleştirileni yapıtında öznele ve somuta indirir. Düşünürün örnekleme için kullandığı şey sanatçının yapıtıdır. Bu yapıtla genele ve evrensel olana ulaşır.

Buradan da anlaşılacağı gibi sanat son derece zor bir eylemdir. İçinde yaşama dair birçok alanı barındırır. En başta da düşünsellik gelir. Düşüncenin en yetkin olduğu yerde sanat da doruğa ulaşır. Bu nedenle düşünce ve sanatı besleyen şey toplumsal sistemin üretim biçimlerindeki yetkinliktir. Özellikle üretim biçimleri karmaşıklaşan toplumlarda düşünce ve sanat yetkinliğe ulaşır. Felsefe, sanat, bilim, siyaset kısaca tüm üstyapı hem birbirlerini hem de teknik yapıyı yani üretim alanını etkiler.

Teknik alanın gelişkinliği ise üstyapının daha rahat olanaklarla çalışmasını ve gelişmesini sağlar. İktisadi ve teknik alanda atılan her adım, kültürel yaşamın da yönünü belirler. İktisadi yaşamın durağanlaştığı, siyasi yaşamın kaosa sürüklendiği dönemlerde araştırmalara verilen önem azaldığından sanat ve felsefede de gelişim tıkanır, üretim sıkıntıya girer. Özellikle sanat verimli bir toprak ister. Onu besleyecek tüm kanallar açık olmalı, her çeşit zenginlik varolmalıdır. Bu zenginlik yaşamın her alanı için geçerlidir; kültürel ve yerel zenginlik, iktisadi zenginlik gibi. Aksi halde sanat kısır döngü içinde kendini tüketmeye başlar. Bu da toplumun alt yapıdan kaynaklanan sıkıntılarını iyice yaşanılmaz hale getirir. İnsanları bunalıma sürükler. Ama tarihin hiçbir döneminde, düşünce ve sanat tümüyle yok olmamıştır. Her zaman kendini koruma yolu ve alttan alta gelişme yolları bulmuştur.

Buna örnek olarak, çalışmamızda yer alan Ortaçağ Avrupası'nı verebiliriz. Özellikle durağanlığın yoğun olduğu VII - XI. yüzyıllarda bile Avrupa'da sanat ve düşünce kendini yeni dünyaya hazırlayan zeminlere sıkı sıkıya sarılmıştır. Kısa dönemlerde de olsa kendilerine elverişli ortamlar sağlayan kişilerin (Karl I dönemi gibi [752-888]) olanaklarını sonuna kadar kullanmışlardır. En yoğun dinsel baskının olduğu dönemlerde bile arayışlarını sürdürmekten ve yeniliklerini yaratmaktan geri kalmamışlardır. Hatta bu çabaları, kiliselerde, saraylarda gerçekleştirerek onları içten içe dönüştürmeyi bile başarmışlardır.

Kültürel alanda düşünürler ve sanatçılar her zaman insana ait olan herşeye sahip çıkmış, onları korumuştur. Hiçbir zaman insanlığa olan umudunu kaybetmemiştir, toplumun kendisi bu umudu yitirse bile. Onlar insanın güzeli yaratacağına her zaman inanmıştır. Geleceğe dönük tasarımlarında her zaman daha özgür olanı hayal etmişlerdir. Bu tasarımlarını yaparken çağlarının tüm yoksunluğunu ve karamsarlığını taşırken geleceğe olan umudu az da olsa her zaman işlemişlerdir. Aslında bu bunalımları sanat yapıtı haline getirerek topluma sunmak bile bu umudu taşıyor olmanın en önemli göstergesidir. Gerçek sanatçı ve düşünür hiçbir zaman bu konuda cesaretini yitirmemiştir. Halkın kültürel zenginliği ve hareketliliği her zaman bu cesareti taşımayı biraz olsun kolaylaştırmıştır. Sanat bu cesareti gösterdiği sürece varlığını koruyabilmiş ve çağlar boyu süren tarihini oluşturabilmiştir.

A.D.Hope

Alec Derwent Hope 21 Temmuz 1907'de GüneyGaller'de, Coomo'da doğdu. Çocukluk yılları, annesi, babası ve dört kardeşiyle birlikte, Avustralya'nın güneyindeki Tasmania adasında geçti. Yüksek öğrenimini Sidney Üniversitesi'nde tamamladı. 1951 de Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde İngilizce profesörü oldu. 1955 yılında, kırk sekiz yaşındayken, ilk şiir kitabı yayımlandı. Douglas Stewart'ın editörlüğünü yaptığı ikinci şiir kitabı **Poems** *1960 ve 1963'te,* **Toplu Şiirleri** *1966'da,* **Yeni Şiirleri** *1972'de,* **Yanıtlar Kitabı** *1978'de,* **Akıl Çağı** *1984'te Ruth Morse'un editörlüğünü yaptığı* **Seçilmiş Şiirler***'i 1986'da yayımlandı.*

A.D. Hope düzyazıya yaklaşan ama şiirden uzaklaşmayan bir şiiri savundu. Düzyazıya özgü anlatı, tanımlama, tartışma ve betimleme tekniklerinin şiirde de kullanılabileceğini gösterdi. Edgar Allen Poe'dan günümüze yansıyan lirizmin üstünlüğünü savundu.

Şiir üzerine denemeleri **Mağara ve İlkbahar** *1965'te ve 1974'te,* **Avustralya Edebiyatı Üzerine Düşünceler ve Denemeler***'i 1974'te yayımlandı.*

Yatak *

Doktor hastasını sever,
Hasta yatağını sever;
Güzel bir yer doğmak için,
Ölmek için en güzel yer.

Doktor hastasını sever,
Çünkü ölümdür gözlerinde okunan,
Hasta yatağını sever
Kendi acısını paylaşan.

Doktora âşıktır yatak,
Serinkanlı ve usta tavrına.
Başka bir hasta gelir yakında
Yeniden yatağa âşık olan.

Türkçesi: Anıl MERİÇELLİ

* Anıl MERİÇELLİ'nin hazırladığı "**Modern İngiliz-Amerikan Şiiri Antolojisi**"nden alınmıştır.

Sanatın toplumsal tarihle olan iç içeliği sürecin hareketliliğindeki rolünü daha da etkinleştirir. İnsanı yalın duyguları ve karmaşık iç dünyasıyla anlatması onu topluma daha da yakınlaştırır. Bu yakınlık çoğu zaman yöneticileri ürkütmüştür. Her zaman insan gücünün sınırlarını çizen sanat yapıtları yaşadığı çağın en önemli tanıkları olmuşlardır. Bu tanıklar her zaman bir şekilde kendini koruyarak eksikli ya da zarar görmüş olarak da olsa bize ulaşmışlardır. Biz de onlardan uygarlığı, insanlığın tarihini izleme olanağı bulmuşuzdur. Bu eserleri incelemeye, anlamaya çalışırken tarihimizin içselliğini yakalama ve ayrıntılarda varolan her zaman gözden kaçmaya en yatkın olanı, insan gerçeğini bulabilme şansını elde ederiz.

Bu çalışmada gelişim süreçlerinin karşılaştırmalı açıklamalarını ortaya koymak üzere özellikle belge taraması yöntemi kullanıldı ve el kitaplarının içerdiklerinden yararlanırken elde edilen tek tek belgelerin doğrulayıcılığına başvuruldu. Bu arada belge eksikliği yüzünden zorunlu olarak bulanık kalan noktalar özellikle gösterildi. Bu çerçevede konumuzu içine alan dönemin temel kaynakları olabildiğince tarandı ve böylece karşılaştırmalı bir araştırma ortaya koyulmaya çalışıldı.

1. Bottomore, T.B. Toplumbilim, Çev. Ünal Oskay, Doğan Yayınevi, Ankara, 1977.

2. Gombrich, E.H., Sanatın Öyküsü, Çev. B.Cömert, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

3. Timuçin Afşar, Düşünce Tarihi, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1997.

4. Bkz. (2) Gombrich.

5. Aristoteles, Politika, Çev. M.Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Sanatçıda Muhalif Omurganın Kırılma Noktaları

Aydın ÖZTÜRK

Çoğunluk sanatçının eserlerine fazla aldırmadan, daha çok sorumluluklarını politik bir alanın militanca çerçevesinde düşünür. Bir barikatın arkasında mı? Falan direnişle adı çağrışıyor mu? Çatışmalarda hiç rastladınız mı? Mapusluk sınavında geçer not aldı mı?

Sorular, sorular, sorular... Dilerseniz sanatçının karnesindeki haneleri uzatabilirsiniz. Kırık notlar ve pekiyiler öğretmenin bakışına göre değişebilecek.

Sanatçının hayatın sıcak karnının uzağında, fildişi kulesinde hayatı özümseyemeyeceğini, yazdıklarına yabancılaşmış bir yürekle kalacağını biliyorum. Yarına kalmak bu günü anlamak ve kendi yaka kartınızla belirginleştirmektir. Bir dört duvar kuşatmasında bile hayatın sızıntılarından izole yaşamak mümkün olmadığına göre, sorumluluklardan muaf sayılmak imkansız. Sanatçı yazdıklarıyla bir yaşam pratiği üretmelidir. Bu da hayatın her yerinde ayakizlerini görme arzusunu seslendirenleri haksız kılmayacaktır.

Ancak tam da bu noktada ciddi bir sınav var:

Sanatçının politik tavrını, politikacının edimlerinden ayıran o kalın çizginin çok net bir şekilde görülmesi gerekiyor. Sanatçının politik tavrı eserleridir. Eserlerinden biçimlenen muhalifliktir. Eserleri bunu yansıtmadığı halde, politikadan ödünç alınmış sözcükler ve davranış normları sanatçının politikliğinin altını çiziyorsa, sanatçının ciddi ciddi kendisini sorgulaması gerekiyor.

Bu çerçeveden bakmak koşuluyla: **sanatçının birincil görevi, belki de tek görevi, nitelikli eserlere imzasını atmaktır.**

Sadece devrimcileri eserlerinin konusu seçtiği için ortaya çıkan eserin devrimci olduğunu söyleyebilir miyiz? Daha özelleştirirsek: Devrimci düşüncenin terminolojisini kullanmak tek başına bir edebiyat eserini devrimci kılabilir mi?

Sözcükleri, kavramları, kuramları; ezberletilmiş içeriklerinin tuzağına düşmeden, kendimize göre -keyfi- yorumlamadan, bir konuda şunları söyleyebilir miyiz: "Güzel olan devrimcidir."

Sanatsal yaratımında "güzel"i yakalayamamış bir sanatçının muhalifliğini, politikanın türünden ifade edersek muhalif saymak mümkün belki; ama muhalif bir sanatçı çizgisi saymak oldukça tartışmalı.

Sanatçıyı: Çağının tanığı, çağının tutanakçısı... diye nitelendiren yaklaşımlar oldukça yaygın. Bir adım daha atmak gerekirse, "sanatçı sadece tanıklıkla yetinmemeli" deriz. Tanıklığın da ötesinde konumlanan sanatçı, herşeyden önce kendi bireysel yaşamı ile paranın iktidar biçimleri arasında duracağı yeri doğru bir şekilde saptamakla muhalifliğini mevzilendirmek durumundadır. Öyleyse biraz daha bu barikatı belirginleştirelim:

İçerisinde düşündüğü dil ve iktidar açısından sanatçı: Sistemin toplumsal doku içerisindeki en güçlü dayanaklarından birini, konuşulan dil aracılığıyla bağımlılığı kökleştirmesidir. İnsanlar dil içerisinde düşünürken, ayrımında olmadan, masumane-utangaç bir iktidar yandaşlığının savunuculuğunu üstlenebilirler. Öyle ki yüzyıllar süren iktidarların payandalarından bir tanesi de, kendisini meşru kılacak mantık dokusunu dil içerisinde yuvalanmış tuzaklarıyla sürdürür. Çoğunluk bunun ayrımında değildir. Bir yığın dogmatik değer, bir yığın tabu, bir o kadar örf ve adetin dokusuna gizlenmiş kölelik duygusu, yasasız ve tüfeksiz de, gönüllü ittiat etme duygusunun kaynağını besleyip durur.

Bugün muhalif saflarda durduğuna inanılan birçok yazarın dili bu tuzaklarla kuşatılmıştır. Kendisi de bunun ayrımında değildir. Ancak buradaki "iyiniyet"; "Cehenneme giden yolların da iyiniyet taşlarıyla döşeli olduğunu" ne çok çağrıştırıyor. Bir yazar dilini sistemden ödünç alınmış bir dilden arındıramadığı sürece, muhalifliği de zedelenmiş demektir. Yeni bir dil içerisinde düşünmek başlığının şiddetle tartışılmaya gereksinmesi vardır. Yoksa artık küflenmiş bir dil içerisinde düşünmeyi zorlamak, ardından soluksuz kalma-

yı da getirecektir. Böylece herkesin yakındığı bir iktidarın ömrü birazcıkta bir yazarın kalemiyle uzamış olacaktır.

Popülizm ve sanatçı: Belki en yaygın tanımıyla popülizm: "halkçılık" anlamına geliyor. Denecektir ki "Sanat halk içindir" Öyleyse popülizm neden muhalifliğin kırıldığı zayıf bir nokta olsun? Başlıbaşına bir tartışma konusu olan bir başlığın birkaç cümleyle özetlenmesi oldukça zor. Ancak sanatsal üretimdeki bu ciddi handikapın altını kalın kalın çizmek gerekiyor:

Bir sanatsal ürünün çok yaygın bir şekilde alıcısına ulaşması her zaman, sanatçının başarılı olduğunu göstermez. Ya da kitselleşemeyen, çok dar alanlarda kalan... bir sanat eserinin de niteliksiz olduğu sonucuna varılamaz. Bu iki açının doğru kavranması gerekiyor. Günübirlik yaklaşımlarla, anın faydacılığı ile, bir nevi pazar-piyasa araştırması yaparak, iletişim kanallarıyla ortaklaşarak... yüzbinlere ulaşmak herzaman mümkündür. Ya da ömrünüzü adadığınız, estetik değerine paha biçilmez sanatsal yaratıcılığınızın esamesi bile okunmayabilir! Şimdi siz başarısız mısınız?

Popülizm ve sanatçı ilişkisini sorgularken, belki de üzerinde odaklaşmamız gereken iki önemli düzlem var: Düzey ve yaygınlık ilişkisinin doğru saptanması. Düzeyini yükseltemeyen bir yaygınlığın, anlık tüketime endeksli sıradan bir metadan farkı yoktur. Bir başka açıdan bakıldığında, yaygınlaşmayı, geniş kesimlere ulaşmayı önüne hedef olarak koymamış bir niteliğin de, omurgalarından biri kırık demektir. Önemli olan sanatsal üretimin amaçlarındaki bu iki önemli koordinatı iyi ve dengeli bir şekilde işaretlemek.

Yaşadığımız coğrafyada sanatsal üretimin ciddi bir şekilde popülizm tehdidi altında olduğunu söylemek, bu tartışmanın daha yaygın bir şekilde yapılmasını elzem kılıyor. Böylesi bir istilanın aynı zamanda toplumsal belleğimizin istilası anlamına gelebileceğini unutmamak gerekiyor. Bu sistemin yarattığı kimi starlar, yaşamı zorbanın ellerine teslimde, uyuşturucu bir işlevi üstlendiklerinin ayrımında mıdırlar? Bilmiyorum!

Sanatçıda muhalif omurganın kırılma noktaları açısından bakıldığında: icazet ve sanatçı sorgulaması da oldukça önem kazanıyor. Sanatçı aykırı, farklı bir noktadan bakarken, sanatın alıcısına yeni pencereler, görülmemiş derinlikler sunar, sorulmamış sorularla yüzleşmesini sağlar. Doğruluğu yanlışlığı, önceden saptanmış, el-etek öpmeci gelenekten beslenen icazetçiliği reddeder. Sanatçıyı tarih galerisinde belirgin kılan, iktidarla ilişkisindeki muhalifliğidir. Her tür iktidarın yönlendirmelerine karşı koyduğu açık ve net tavrıdır. Üretirken meşruluğunu bu kaynaktan emzirmemesidir. Eskilerin söylemiyle: "Çiğ süt emmemesidir." Sanatçının kendisi için belirginleştirdiği icazeti ve meşruluğu dahi sorgulayacak bir ufuk çizgisine sahip olmasıdır.

Bulanık bir fotoğraf karesinde sanatçının yüzünü belirgin kılan bir çizginin de: **Tabular karşısındaki sanatçının tavrı** olduğunu düşünüyorum. Hele tabuların soluksuz bıraktığı bu coğrafyada, tabuların şiddetiyle kuşatıldığımız bu coğrafyada, daha bir önem kazanıyor bu tartışma. Ya bilerek isteyerek, ya da "masumane" bir kayıtsızlıkla tabuların iktidarına biat ediliyor; ya da sistemin şiddetini ardına almış gerici, yobaz bir dalganın üstünüze atılan acılarıyla başbaşa, ama uzun bir erimde içinizin rahat olabileceği bir sanatçı olarak anımsanmak size kalıyor. Sanatçı bu seçeneklerden birini seçip alırken, **"sanatçı"** sözcüğünün içini kendince doldurduğunu öne sürüyor. Sanat tarihçilerinin turnusolu, tabularla yolunu ayırmış sanatçının gökkuşağı renklerini gösteriyor sadece. Sırtını tabulara yaslamış iktidar sofralarının rakılı akşamlarına koşa koşa giden "sanatçı takımı"nın yarına kalma kaygısı taşımadan sürdürüğü **yalaka ilişki** yakasındaki kimlik kartında hep asılı kalıyor.

Sermayenin sınırları kaldırdığı bir çağda yaşıyoruz. Ulusların sınırları paranın iktidarına gümrüklerinde pasaport sormuyor artık. **Paranın bu çekim merkezine karşı sanatçının dayanıklılığı ürünlerinin kimlik kazanmasında oldukça belirleyici.** Yaratıcılığını kendi ellerinde demlemek yerine, paranın gözkamaştıran yalancı ışıklarına bırakın "sanatçı", bir süre sonra belki ekonomik sorunlarını çözüyor ama, Orhan Veliínin "Ciğercinin Kedisi"ne mırıldandıklarında silinip gidiyor. Bu da yaman bir sınavdır. Daha çok da güzelliklerini yitirmek istemeyenlerin bu kaygısı zamana karşı direncinin beslendiği bir yer oluyor.

Sanatçının sadece tanıklıkla yetinmemesi, bir yanıyla da yaşam biçimiyle ilgilidir. Sanatçının gözlerimizin önünde veya gözlerimizden ırak süren yaşamında maddileşmeyen bir tanıklığın, inandırıcı, içtenlikli, samimi... olduğunu söylemek bana doğru gelmiyor. Hani bir söz vardır: "Sadece başkaları görecek diye değil, yanlış olduğu için sokağa tükürmemeliyiz." Sanatçının tanıklığı sınırlarını zorlayan pratiği, ellerinin yarattığı güzelliği, kendisinin açısından da inandırıcı kılar.

Tam da burada bir doğrunun çerçevesini birazcık zorlamak istiyorum: Biliyorum ki estetik değer zaten içinde ethik ögeyi de taşır. Belki de yaşadığımız bu coğrafyada bunu daha belirgin kılmak gerekiyor: İlişkilendirmem sizlere yanlış gelebilir ama; Ethiği olmayanın estetiği olmaz. Çığlık çığlığa bunu seslendirmek

gerekiyor: Ethik değerlerini yitirmiş, yüzleri belirsiz bir kalabalık, sanat adına ahkam keserken, yaralandığımı hissediyorum.

Sanatçının yalnızca tanıklıkla yetinmemesi, bir yanıyla da bilmenin yüklediği sorumluluğu anlamına geliyor. Bilmeyi sadece zihinsel bir faaliyet olarak algılayan, bu yüzden de zihinsel faaliyetleri başka yerde, kendileri başka yerde seyreden "sanatçıları" oldukça bol bir ülkede yaşıyor olmak, bu paragrafı zorunlu hale getirdi. Bilmenin bir biçimi olarak maddi yaşamda belirginleşen fotoğraf, o sanatçının gerçek anlamda **"bilmesini"** yansıtır.

Buradan bir adım daha atarsak: Bilmek aynı zamanda büyük bir yalnızlıktır. Tarihin dağarcığında, tutarlı bir sanatçı çizgisinin bedeli hep ağır ödenmiştir. Yokluklar, afaroz edilmeler, sürgünler, hasretler, ölümler... sanatçının payına düşmüştür. Bir büyük kalabalıkta kimsesizliği yaşamışlardır. Göz göre göre, yaşamın terli avuçlarından koparılmak istenen gerçeğin o ağır yükünü sırtlarında taşımışlardır. Bu ağır yükün altında, ikibüklüm itilmiş kakılmışlardır. Haklı olduklarını bilmek, dayanma gücü verirken, onlar bu büyük yalnızlığın acı tadıyla, tarihin uzun yolunda zorbaları aşıp gelmişlerdir.

Peki sanatçının kendi ütopyasıyla kurduğu ilişki cephesinden yaklaştığımızda, bir iki cümleyle sınırlı neler söylenebilir? Sürekli arayan, kalıpları zorlayan, karanlıklardaki ışığı süzen, insanın en hassas tellerini titreten... sanatçı, kendi ütopyasına kul-köle midir?

Sanatçı kendi ütopyasının müridi değildir. Hayatın her alanında tarikata-müride hayır demiş sanatçı, kendi düşlerinin müridi olabilir mi? Hayır!

Sanatçının muhalif tavrının kırıldığı bu hassas nokta, aynı zamanda üretkenliğinin de savrulduğu noktadır. Bizde bu sahneler çok sık görülür. Tarikata girmiş sanatçının uysal yaratıcılığı, utangaç bir iktidar yandaşlığına hızla dönüşmeye adaydır.

Bu koridora girmişken, ciddi bir tehlikenin altını çizmeden de geçemeyeceğim: Sanatçı kendi ütopyasının bile müridi değildir derken, insanın yakın düşlerine, uzak ütopyalarına küçümseyerek bakan, alay eden, kendi yetmezliğini bu yöntemle perdeleyen... bir duruş biçiminin, açık açık bir iktidar yandaşlığından geriye kalır bir yanı yoktur. Kendisini yakın bulduğu, değerleriyle birebir olmasa da örtüşen politikaların üretildiği yapıların içinde yeralması doğru ve kaçınılmaz bir tavırdır. Ayrıca bu yapıların dinamizm kazanmasında çok ciddi katkıları olacaktır.

Muhalif sayılmanın yeterince anlaşılmadığı bir ülkede, patırtılı-gürültülü bir duruşun daha çok puan topladığını biliyorum. Muhalif sanatçı denince de bu şovmen ve popülist güzergahın daha belirgin hale gelmesinden şikayetçiyim. Sanatı günlük kaygılarının bir parçası haline getiren bu bezirganlığın, "Önde gelen", "En önemli!... gibi nitelendirmelerle ve medyanın bilinç bombardımanıyla dayatılan bu **"San-at-çı-lığın!"**, bir maratonu koşamayacağını biliyorum. Ama gene de kaygılanıyorum.

Siz de kaygılanıyor musunuz?

Saklambaç

Saklandık
bir üçüncü kişi bekliyoruz
kim
ama kim

uyandırabilir mi bizi biri
rüyaları birbirine kitli
bu uykudan

yoksa ölüm mü
koyun saymaya soyunduğumuz
bir uykusuzluk mu?

tek başımayım
ama yalnız değilmişim gibi
saklandığın yeri bulma duygusu var;

bir kuş uçsa
kanadında olsan kimbilir
veya ben olsam, seni bulsam

bir saklambaç biter
bir yenisi başlar

Süen ÇANKAYA

Sanat-Yaratı *

Kemal BEKİR

Sanırım, insanın insanla, insanın doğayla ilişkisi, "Ateşi Çalmak" çerçevesinde yeterince dile getirildi.

İnsan, doğa yasalarını kavrama, doğa üzerinde egemenliğini sağlama yolunda aşama aşama ilerledi. Varoluşunun gizini çözme çabasında, yaşamına sesleri, renkleri, sözleri, biçimleri kattı...

Mağara döneminde duvarlara çizdiği resimlerle, gereksinimini karşıladığı araç gereçlere verdiği biçimlerle, avlanmaya giderken, avlanmadan dönerken törensel oyunlarla başlayan kendini ve gerçeği arama serüveni... Bu serüven, insanın daha da insanlaşması, toplumsal değişimlerle evrimleşmesi sürecinde, bugünlere uzanıyor. Yaratıları, bilimsel bilgilerini teknolojiye dönüştürmesinin yanı sıra, sanat ve edebiyat alanında birbirinden ayrışarak, şiir, masal, destan, roman, öykü, resim, yontu, tiyatro, dans, opera, müzik, bale, dahası sinema diye adlandırdığımız etkinliklere, üretimlere dönüşüyor...

Bu noktada, ortaokul sıralarındayken, izlediğim bir filmden unutamadığım bir gözlemimi anımsıyorum şimdi. İlk çağ insanlarına, mağara dönemi insanlarına yaşamlarına ilişkin bir filmdi. Yönetmeni kimdi, oyuncuları kimlerdi, bilmiyorum. Film değerli miydi, yoksa sıradan bir macera filmi miydi. onu da bilmiyorum... Dağ başında, bir genç kızla bir delikanlı karşılaşıyorlardı... Bedenleri, ansiklopedilerden anımsayacağımız gibi yarı örtülü... Kızın sevecen, yakın davranışları karşısında, delikanlı somurtuk, hayvansı davranışlı. Bakışları, yüzü anlamsız, kıpırtısız. Sanırım, yakınlaşmayı kız kurar. Elinden tutar, kendi mağaralarına götürür. Dede, baba, anne, kardeşler, küçük çocuklar... En yaşlı, aile başkanı, yemekleri uygun biçimde, herkese eşitce dağıtırken delikanlı, besbelli ki bu düzene alışık değildir... Payının kendine uzatılmasını beklemeden, bir hayvan içgüdüsüyle adeta kapar.

Bu sahneyi gözümüzün önüne getirirsek bugün şöyle düşünebiliriz... Birkaç kilometre uzaklıktaki iki mağara topluluğunun insanları arasındaki farklılığın aşılması için kimbilir kaç yüzyıl geçmesi gerekiyordu...

Düşüncenin, sanatın, sözün içiçe yaşandığı eski Yunan uygarlığına gelmek istiyorum şimdi.

Kuşkusuz, o döneme ilişkin farklı görüşler, yorumlar vardır. Burada, konumuza ışık tutması açısından, ünlü Rus eleştirmeni Belinski'nin görüşlerine, saptamalarına değineceğim. Belinski, filozof ile bilge arasındaki ayrımı açıklayarak Sokrates'e filozofluğu değil, bilgeliği yakıştırıyor. Çünkü o, halkın içindedir, halkla yüzyüzedir... Diyor ki Belinski:

"Çünkü orada, söz, iş'ti. İş de sözdü... Düşünce olaydı, olay da düşünceydi. Bunun için de bir Homeros'u, bir Sofokles'i yalnız bilginler değil, bütün millet tanırdı."

"Bilimle sanat hayattan, düşünme tarzı da hayat tarzından ayrı değildi."

"Bayramlar, dinsel olduğu kadar, sanat da toplum, devlet, millet bayramlarıydı."

Demek oluyor ki, yaratıcılığın böylesine paylaşıldığı bir toplumda, bilgelik, sanatçılık kimileri için bir ayrıcalık değildi. Kimileri tarlalarda üretiyor, kimileri taş üstüne taş koyuyordu, ama birleştirici özellikleri önce insan olmaktı... Onun için yaşam bir bayrama, şenlik düzenine dönüşmüştü... Tıpkı çocukluğumuzda olduğu gibi... Zaten yaratıcılık, çocukluğumuzdan, çocuksu oyunlarımızdan başlamaz mı?

Biliyorsunuz, Afşar Timuçin, sanatçılığının yanı sıra, felsefe, estetik, edebiyat araştırması alanlarında ürünler veren bir düşünür ve yazarımız. Ergin yaşlarda, çocukluğumuzun bize nasıl ışık tuttuğunu çocukluk gözlemlerimizin insan yaşamını nasıl yönlendirdiğini bakın nasıl anlatıyor. Timuçin'in *Estetik* adlı kitabından:

"Ruhbilim alanında yapılan pekçok araştırma, 'doğuştan yeteneklilik' gibi, 'katılımsal zenginlik' gibi, 'özel yatkınlık' gibi belirleyici etkenlerin daha çok bir yakıştırma olduğunu ortaya koydu. Buna karşılık geniş çerçevede 0-5 yaş arası çocukluk, kişilik gelişimi açısından insan yaşamının en belirleyici dönemi olarak görüldü. (...) Çocukluğun zenginliği, düşe olan eğiliminde ve düşle gerçeği birbirinden ayırmama yatkınlığındadır. Bilincin yaratıcı özellikleri, işte bu çerçevede, gerçekliği düşsel bir zenginlikte kavrama, yorumlama ve yeniden kurma çerçevesinde kendini gösterir."

Sanatta, bilimde, felsefede yaratıcı zihinlerin, çocukluğunu öldürmemiş, tersine tüm insanî etkinliğini, çocukluğunun zengin dünyası üzerine kurmuş insanların zihinleri olduğunu sözlerine ekliyor Afşar Timuçin.

Demek ki, sanat ve edebiyatta gerçek yaratıcı, nesnel gerçekliği parçalayan, bozan, onu kendi düşgücüyle yeniden birleştiren, yapan, eski deyişle inşa ederek ortaya koyan kişi... Tıpkı bir çocuğun nesnelerle oynaması gibi... Bu bağlamda diyebiliriz ki, gerçek güzeldir... Ya da başka deyişle, güzel gerçeğin ta kendisidir... Hatta gerçeğin kendisinden daha çok gerçeğe benzemektedir, gerçeğin özünü yansıtmaktadır.

Değerli seyirciler, derler ki, sanat ve edebiyat konularında, tersi savunulamayacak hiçbir düşünce yoktur... Çünkü her tanım, her yorum, bu karmaşık oluşumun, yani sanatsal yaratının belki yalnızca bir ögesini, bir ayrıntısını içerir... Ama bunlar birbirine eklene eklene, sanırım, bir bütünü oluşturur...

Bunları şöyle bir sıralarsak, umarım, konumuzun özüne yaklaşabiliriz.

Bilirsiniz, Rodin'e sormuşlar, **"Bu heykeli nasıl yaptın?"** demişler. Yanıtı şu olmuş: **"Heykel mermerin içinde vardı, ben yalnız üzerindeki fazlalıkları attım."**

Picasso'nun ünlü yanıtını da bilirsiniz. Balığı andıran tablosunu gösterip; **"Bu ne? Balığa hiç benzemiyor"** denildiğinde onun yanıtı da ilginç: **"Bu balık değil, resim..."**

Bizim Nurullah Ataç'ımızın da bunlara benzer bir sözü vardı yanlış hatırlamıyorsam. Demişti ki Ataç: **"Shakespeare büyük ozan, eğilip yerden çamur alıyor, elinde altın oluyor..."**

Sanatçıların deneyimlerinden, estetikçilerin, sanat ve edebiyat kuramcılarının gözlemlerinden kaynaklanan bu tür açıklayıcı sözler, istenirse daha da çoğaltılabilir, nice ayrıntılı gözlemler, yorumlar dile getirilebilir.

Elbette, yaratma dediğimiz çaba, yoktan varetme anlamına gelir. Öyleyse sanatçının yaratıcılığından, onun bir yaratıcı olduğundan söz etmek, zihnimizde bir soru işareti oluşturmaz mı?

Yoktan varetme, mutlak güç'ün yaratması anlamını taşır ki, bu da ancak dinsel inançlarla bağdaştırılabilir.

Sanatçı, öteki insanlardan ayrıcalıklı, özel yaradılışlı, insanüstü yönelimleri olan bir varlık mıdır ki, üretimleri birer yaratı sayılsın?

Belki de sanatçı, yoktan değil, var'dan vareden kişidir. Bu noktada bir soru daha çıkıyor karşımıza. Peki, var olan nedir?

En geniş anlamıyla evrendir, doğadır. Daha da daraltırsak dünyadır, çevremizi saran maddesel nesnelerdir.

İşte, bir başka düşünür sanatçının, bir nesnel varlık, doğasal gerçek sorununa değişik açıdan baktığını görüyoruz. O sanatçı düşünür André Malraux... Malraux, sanatçının nesnelerle ilişkisine, yaratma olarak nitelediğimiz etkinliğine şöyle bir yorum getiriyor:

"Sanat Psikolojisi" başlıklı yazısından alıntı yapalım. Malraux, Nietsche'nin bir sözünü anımsatıyor. "Her duyu ebedîleşmek ister..."

Bu sözü açımlayarak geliştirdikten sonra şu ilginç yargıya varıyor: **"İster romancı olarak dilden aldığı kelimeleri kullansın, ister ressam olarak hayattan aldığı şekilleri, canlı modeli ister olsun, ister olmasın, her sanatkâr musikişinasla mimara, yani canlı bir şekli kopya etmek zorunda olmayan sanatkâra benzer! Sanatı ne olursa olsun, ister ressam olsun, ister romancı, ister şair; işe daima ya resimden başlayacaktır, ya romandan, ya da şiirden; musikişinasın musikiden başladığı gibi."** (Mart 1946, s.34-36, Tercüme)

Demek ki Malraux, sanatçının yaratma etkinliğinde bize, besteci ile mimarı örnek gösteriyor. Bestecinin yarattığı sesler doğada yok. Mimarın yarattığı yapılar da doğada yok. Herhangi bir nesneyi ya da sesi kopya etmeden üretiyorlar... Buradan yola çıkarak romancının, şairin kullandığı sözcükleri, ressamın, heykelcinin kullandığı araç gereçleri, sanatçının simgelere dönüştürerek bir bileşime ulaştığı, bir bütünü yarattığı sonucuna varıyor.

Yani her sanatçı üretim aşamasında birbirine benziyor, düşlem dünyasındaki biçimleri, sesleri, renkleri, olayları ortaya koyuyor.

Sanatçı ile yapıtı arasındaki ilişkiye yaratma açısından bakarsak, şu tür kanıtlayıcı örneklerle karşılaşmaz mıyız acaba?

Örneğin, Sofokles'in Kral Oidipus'unu ele alalım. Oidipus, kaçınılmaz yazgısına adım adım ilerlerken, geçmiş ile şimdi birbiriyle iç içe düğümlenip çözülürken, yazarın kullandığı sözcüklerden bize ulaşan simgelerin temelinde hangi nesnel gerçek vardı? Sofokles'in, Oidipus'la başlı başına bir dünya yarattığı için, bu yapıt zamanları aşıp sürüp gitmiyor mu acaba?

Yetkin bir incelemecimizin Bülent Topbaş'ın Thomas Mann'ın Buddenbrock Ailesi romanı için söylediğini anımsıyorum. **"Yazarın romanı yazarken kendi yaşamını göz önünde bulundurduğu anlaşılıyor. Ancak roman, kesinlikle yazarın kendi hayat hikâyesi değil."** diyor. Engels'in de bir dönemi anlatmada, hiçbir tarihçinin Shakespeare'in Kral Lear'deki başarısına ulaşamayacağını belirttiğini sözlerine ekliyordu.

Tiyatro ve sinema sanatının temel ögesi oyunculuk sanatından da örnek verebiliriz. Sanırım Şarlo adıyla

hepimizin tanıdığı Charles Chaplin çarpıcı bir örnektir. Elindeki bastonu, şapkası, pabuçları, giyimi kuşamı ve mekanik davranışlarıyla doğadan ya da yaşamımızdan taklit ettiği ya da model olarak aldığı bir şey, bir nesne gösterebilir miyiz?

Bir örnek daha: Hareketli bir anlatım biçimi olarak dans ve bale, acaba neyi model edinmiştir kendine?

Sanırım, yontucunun heykelini, görebildiğimiz dünyada değil, mermerin içinde bulunduğunu söylemesinde, ressamın balığa benzese de resim yapmayı amaçladığını açıklamasında, şairin kağıda döktüğü sözcüklerde yaldızlı bir parlaklık aranmasında yadırganacak hiçbir şey olmamalı.

Montaigne'in şiir tanımı da Malraux'yu desteklemiyor mu? Montaigne demişti ki: **"Şiirin orta hallisi veya kötüsü için kurallar, ustalıklar bir ölçü olabilir. Ama iyisi, yükseği, harikulâdesi aklın kurallarını aşar. Onun güzelliğini tam ve sağlam olarak görenler bir şimşeğin ihtişamına benzer bir parıltı görmekle kalırlar. Büyük şiir muhakememizi tatmin etmez, allak bullak eder."**

Bu tanımın, yalnız şiiri değil, tüm sanatsal yaratıları kapsayabileceğini düşünemez miyiz?

Kanımızca, gerçek sanat yapıtları karşısında, muhakememiz allak bullak olduğu için sanat alanında yaratma sorununun da tartışılması, irdelenmesi, yorumlanması sürüp gidecek...

Kuşkusuz, orta halli, kötü yapıtların üretilmesinde kullanılan ustalıkların, yöntemlerin, gerçek yaratı ürünlerinden ayırt edilmesi de başka bir sorun...

Konuşmamızın başında, eski Yunan'dan, o bilgeler çağından söz etmiştik. O çağı betimleyen Belinski'nin **"orada bilimle sanat hayat'tan, düşünme tarzı da hayat tarzından ayrı değildi"** saptamasına değinmiştik.

Bir 19'uncu yüzyıl aydını olan Belinski'nin kendi çağı için de bir yargısı vardı: **"Eski çağa oranla, çok yönlü, bitmez tükenmez çeşitlilik yüzündendir ki, yeni hayatın unsurları bugüne kadar dağınık kalmış, aralarında uzlaşıp tek bir bütün halinde kaynaşamamıştır."**

Belki de bunun için sanat alanında üretilenlerin, orta hallisini, kötüsünü toplumsal bilinç eleyemiyor. Çünkü dünyamızın yaşadığı bugünkü uzlaşmasız ortamda, her üretim gibi sanatsal üretimler de pazarlama malına dönüştürülüyor...

Ama gerçek yaratı insanla başlamıştı. Yine sürüyor, sürecek...

(*) Kemal Bekir'in, TRT-2'de yayınlanan Ateşi Çalmak izlencesindeki konuşmanın metni.

Hayatla Ufalanmış Şiirler

22

Geleceğini dönüyordu dünya
Arsızca süsleniyordu yeryüzü ve cenaze
düşünürken birikimini kuşlar bile
insan yenibaştan yazıyordu ömrünü
okyanusu aşıyordu ırmak
tam kalkacakken arınmaya
onlar seni getirdi

Sütbeyazdı omzun ve ellerin
yaralıydı omzun ve ellerin
sapsarıydı omzun ve ellerin
güneş tutulmasıydı omzun ve ellerin
tam sevecekken yüzlerini
onlar seni getirdi

Zincirler dövülüyordu çınar dibinde
gizlenmişti heybede kilitler
parıldayan hançerlerdi belde
tavanda askılar ve duvar ıslaktı
yerde araba tekerlekleri
nedir bunlar soramadan
onlar seni getirdi

Doğduğunu müştulamıştı şarkılar
bir duruşun vardı, gençti
güvenin çiçek açtırırdı kuru ağaca
yürüdükçe sarsılırdı yerler
küheylana benzetilmiştin şairlerce
tam şiirini dinleyecekken
onlar seni getirdi

Pişmemiş aş birden parladı tavada
atlar kişnedi arslanlar inledi tutuşan külden
yüzünü gündüze çevirdi gece
dedeler kalkıp doldurdular horonu
sanki yüzyıla bir şey oldu
kim bu iyihaberci diyemeden
onlar seni getirdi

Bir ağaca asıldık ve düşlerimiz dondu
suların köpüğünde söndü dolarla lira
ülkelere inen sızılar güncemizdendi
akşamı çağıran güvercin gibi
düşen gölgelerdik fabrikalara
ezberini yarılamıştık ki ömrümüzün
onlar seni getirdi

Şapkalarımızı aldık döşemeden
zincirlerimizi topladık son gürültüyle
ağacın canı yanıyordu, ilmeğin
bunu uğultusundan anladık zindanın
kapanan kitaptan, tunç kapılardan
güneşin çıkışından, derken
onlar seni götürdü

Bir önü vardı zamanın
artık bir sonu yok
evren mağmalarıyla içimde
yoksulluğunu kuşanan türküler
bir başka dağın çığlığıydı artık
tam kalkacakken ölüme
çoğaldı ölümün bedenimizde

Özgen SEÇKİN

Ana-Dilde İbadet

Halidun ŞEN

Son günlerde alevlenen Türkçe ibadet tartışmaları mürekkep tükettiği kadar nefesleri de tüketiyor. Her insanın ana dilinde anlayarak ibadet etmesinin doğallığı tartışılıyor, insanın insan olma hakkı, papağanlıktan kurtulma hakkı tartışılıyor. 21'e 2 kala çok acı.

Gelişmiş ülkeler 21 yüz-yıla hazırlanırken Türkiye geçmişin karanlığıyla boğuşuyor, bırakın 21. yüz-yıla hazırlanmayı, Türkiye daha insanın insan olma hakkının tartışıldığı bir ülke olmaktan çıkmış bile değil. Siyasi baskı, devlet baskısı, din baskısı, anne, baba baskısı, ağabey baskısı, öğretmen baskısı, üstün asta baskısı, kendi alanlarında tanınmışların tanınmamışlara baskısı ve bu baskıya hayır diyenlerin ortaya çıkarmak istedikleri ürünleri elden geldiğince engelleme çabaları, yeni düşünceleri, yeni bilgileri görmezden gelerek gizli sansür uygulamlar vb., **özgür**! Türkiye'de güncel konular olarak karşımıza dikiliyorlar atılımları engelleyici birer duvar olarak. Böylelikle kısırlaştırılan bir ortamda daha rahat at oynatacaklarını düşünüyorlar. İşte Türkiye'nin aynadaki akislerinden birkaçı, daha doğrusu değişmeleri gereken birkaç aksi.

Türkiye'de bir idare mahkemesi Diyanet'in bir fetvasına göre karar alıyor, sivil toplum örgütlerinde ses yok, kansere yol açacak buğdaylar piyasaya sürülüyor, sivil toplum örgütleri sus, pus, okurlar kendilerine karşı saygısızlık eden yazarlar ve/veya şairler karşısında sessizler, daha da çoğaltabileceğimiz bu örneklerde görüldüğü gibi baskı toplumunda yaşamanın sonucu olan bir hareketsizlik var Türk toplumunda. Bu hareketsizlik kulun yerini birey almadıkça ortadan kalkmayacaktır.

Millet-vekili dokunulmazlığının sınırlandırılması Mecliste görüşülürken, sınırlandırmayı destekleyen toplu gösteriler için "Meclis sokaktan idare edilmez" diye karşı çıkan düşünce biçimi, baskıcı bir düşünce biçimidir. İnsanlar salt seçimden, seçime sandık başına gitmezler demokrasilerde. Seçim sonrasında da seçtiklerini uyarmak için gösterilerde bulunurlar, baskıcı tutumu tarihin karanlıklarına gömmüş toplumlarda, devletin ve/veya hükümetin üst kademelerinde bulunan bir siyasi ya da bir bürokrat, bulunduğu yer ne olursa olsun, bir toplu gösteri sonrasında "Meclis sokaktan idare edilmez" diyemez, zaten aklına bile gelmez, kazara böyle bir şey kaçarsa ağzından, istifa etmek zorunda kalır o toplumlardaki demokrasi bilinci karşısında.

Demokrasi bilinci toplumlarda salt eğitim ve öğretimle oluşamaz, söz konusu toplumda eğitim, öğretim ve sanat dallarında belli yerlere gelmiş kişilerin o toplum ve kendileri için yeni sayılabilecek düşünce ve bilgileri görmezden gelerek gizli sansür uygulamamaları da gerekir. Kalıplarını kırmış bireyleri soyutlamamak gerekir vb... Kısacası balığın baştan (ülkenin koşulları oranında bilgiler elde etmiş ve bu bilgileri özümsemiş topluluk=balığın başı) kokmaması gerekir.

Türk toplumu baskılar altında sıkışıp kalmış bir toplum olmaktan kurtulmanın uğraşı içinde. Bu uğraşlardan biri de Türkçe ibadet. Sayın Cemal Kutay'ın her fırsatta belirttiği gibi Türk insanı ibadette Arapça'nın baskısından kurtulmanın uğraşını veriyor anadilinde ibadet etme hakkını isterken. Kuran dili olan klasik Arapça'dan Türkçe'ye çeviri yapılamaz, yapılırsa anlatılmak istenenlerde yitmeler olur, tam karşılığı verilemez, diyenler dilyetisi bilimlerinin ortaya çıkardığı bilimsel gerçeklerden habersiz olanlardır.

Yukarda sözünü ettiğim dil-yetisi- bilimlerinin "Sciences du Langage" ortaya çıkardığı, karşıtı kanıtlanıncaya kadar geçerli olan bilimsel gerçeklerden bir tanesi, Türkçe ibadet tartışmalarında göz ardı edilmemelidir, o da şu: Bir dilde anlatılanlar diğer dillerde de anlatılabilirler. Diğer bir deyişle klasik Arapça ile yazılmış Kuran'da anlatılmak istenenler çeviri yoluyla başka dillerde de anlatılabilirler, tek koşul çeviriyi yapanın her iki dili de çok iyi bilmesi, tanımasıdır. Bazen bir dilde tek bir sözcükle anlatılan, başka bir dilde birçok sözcükle anlatılabilir, ama sonuçta muhakkak anlatılır. Her dilin kendi **mantığı** içinde, **mantığı** haliyle değişik olan başka dilden çeviri yoluyla aktarılan her kavram yerli yerine oturtulabilir, yeter ki her iki dilin **mantığını** çevirmen çok iyi bilsin ve tanısın.

"Çevirmek: Bir kaynak dilde söyleneni diğer dilde (erek dil) anlambilimsel ve deyişbilimsel eş-değerleri

saklayarak söylemektir." (1), bu tanım bir önceki paragrafta yazılanları kanıtlar niteliktedir.

Klasik Arapça hakkında kısa bir bilgi vermeden geçmenin konumuz açısından bir eksiklik yaratacağı düşüncesindeyim.

"Kuran dili olan Klasik Arapça (eski, yazın, yazılı, düzenli dil de denir bu dile) Orta Arabistan'da gelişmiş olan İslamiyet öncesi şiir dili ele (sözlü dildir, yazılı dll değil) Mekke'de konuşulan Kureyş Ağzının 'Parler de la population Qoraichites) M.S. VII. yüzyıla doğru uzlaşması (beraberliği) sonucunda oluşmuştur. Klasik Arapça, sözlü dille 'langue parlee', Arapça'nın lehçeleriyle, modern Arapça'yla karşıtlık gösterir 'opposition'

Arapça yazı VII. yüzyılda gelişmiş, daha önce olmayan noktalama işaretleri 'lespoints diacrtiques' kullanılmaya başlanmış, bazı harfler bitişik yazılmış, VIII. yüzyıl ortalarında şematize edilmiş üç harf ünsüz seslerin altında ve üstünde kullanılmıştır. VI. yüzyılın son yarısında M.S. 568 yılına ait Damas'ın güneyinde ve yine aynı yıla ait Basra'nın güneyinde bulunan yazıtlar Arapça yazının henüz noktalama işaretleri taşımadığını bize göstermiştir. Kuran'ın indiği VII. yüzyılın ilk yarısında Arapça gelişme yolundadır. Noktalama işaretleri yerli yerine oturmaya henüz başlamıştır." (2) Kuran'ın uzun süre yazıya geçmemesi de VII. yüzyılda gelişmekte olan noktalama işaretlerine yeni sahip olmakta olan Arapça'nın etkisi büyüktür.

Denile-bilirki, aman efendim zengin bir dilden fakir bir dile ya da daha az zengin bir dile çeviri yapıldığında söylenmek istenen her şey söylene-bilir mi? Tüm anlatılmak istenenler aktarı-labilir mi? Burada dil-yetisi bilimlerinin ortaya çıkardığı başka bilimsel gerçekler işin içine girer. Bu soruyu sorularla yanıtlayacağım. Zengin dil, fakir dil konusunda ölçüt nedir? Dildeki seslerin "son" daha çok, daha az oluşumu? Ses-birimlerinin "phoneme" daha çok, daha az oluşumu? Sesbilimsel bütünlüklerin "entite phonologique" ya da diğer bir deyişle biçim ses bilimsel bütünlüklerin "entite morphophonologique" işlevselliği, saydamlığı mı? Biçim-bilimsel yapısı mı? Sözcük sayısının azlığı, çokluğu mu? Sorularımı çoğaltmıyorum, bu konuyu "ZENGİL DİL! FAKİR DİL! başlıklı yazımda "İnsancıl" dergisi sayı 16, Şubat 1992, sayfa 9-12 de işledim. Birisi çıkıp sözcük sayısı fazla olan dil zengin olanıdır diyebilir. Bu tür düşüncelere sahip olanlar dili salt sözcüğe indirgeyenlerdir ki bu tür düşüncelerin bilimsel hiçbir dayanağı yoktur, çünkü dil bir bütündür salt sözcük, salt ses, salt biçim bilimsel yapı vb. değildir. Dünyada hiçbir dil yukarda yazılanların (yazılmayanlar "İnsancıl!" dergisi, sayı 16, sayfa 9-12 de) hepsinde başka bir dile üstünlük sağlayamaz, bu olanak dışıdır bugünkü bilgilerimize göre.

Günümüz dil-yetisi bilimlerine göre zengil dil, fakir dilden değil, basit dilden "langue simple" söz-edilebilinir.

"İç ölçütü bir kenara bırakırsak (...), dillerin içinden çıkan dış ölçüte göre hakim özelliklerin 'traits dominants' en çok olduğu diller en basit dillerdir. Hakim özelliklerden anlaşılan, biyolojiden kavram olarak alıntı olan, çekinik özellikler 'traits recessifs' olmayışlarıdır. Küçük bir gruba ait dillerde bulunan, yani az sayıda dilde bulunan, yok olma/sönüp gitme durumunda olan özelliklerdir çekinik özellikler. Buna karşın hakim özellikler ise birçok dilde bulunan yok olma/sönüp gitme durumunda olmayan, diller arası yaygınlığı olan özelliklerdir. Bu demektir ki gelişmiş dillerin yıpranmaları sonucunda yukardaki anlamda basitleşmeleri yadsınamaz bir biçim kazanmıştır. Bir dilin en basit dillerden olması ya da olmaması ne öğünme ne de döğünme vesilesidir dilyetisi bilimleri açısından. Salt bir tanıdır o kadar. Zengin dil, fakir dil ya da güçlü dil, zayıf dil ya da belirgin dil, belirgin olmayan dil konularında sorumu yineliyorum. Nedir bu farklılığı belirleyen ölçüt(ler)? Yanıtım yine bir soru olacak. Sözü edilen farklılığı belirleyebilecek ölçüt(ler) var mı?" (3).

Sonuç olarak, dili klasik Arapça olan Kuran, Türkçe'ye, anlatmak istediklerinden hiçbir şey yitirmeden çevrilebilir dilyetisi bilimlerine göre.

"Hangi filolojidensiniz?" gibi sıkça karşılaştığım bir soruyu anımsayarak dil yetisi bilimlerinin ne olduğunu bilmeyenler için ek bir bilgi: yeryüzünde yazılı (sözlü dil, yazılı dil) ve sözlü (yazıya geçmemiş olan) dilleri, bilimsel olarak inceleyen tek bilim dalı dil yetisi bilimleridir.

1. Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage, Jean Dubois, Mathee Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, Larousse, 1994, Paris, sayfa 487

2. Les langues du monde. Societe de linguistique de Paris, Par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen, Editions Slatkine, 1981, Geneve; Paris, 131 ve 132 sayfalarda verilen bilgilerin özeti.

3. Zengin Dil!.. Fakir Dil, Dr. Halidun Şen, İnsancıl Dergisi, yıl 2, sayı 16, Şubat 1992, sayfa 11, 2. ve 3. sütunun bir bölümü.

Merhaba Dostlar

Muhammet GÜZEL

Emekçilerin köleleştirilerek, emeklerinin nasıl en iyi sömürebileceği tasasıyla derin dertlere dalmış egemenlerin, bu köleleştirmeyi zirveye vardırabilmek için insanı, doğasındaki özgürlük tutkusundan yabancılaştırmalar yoluyla nasıl ayrıştırılabileceği konusunda tarih boyunca ne haltlar karıştırarak hangi afyonlarla neleri gerçekleştirmekte olduklarını, kendi bakışımla görüldüğü yerden teşhir etme kaygısıyla çıktığım yolun üçüncü durağında birlikteyiz.

Bu durakta ben günlük kaygıların yorgunuyum. Aşka tutunmasam sevdalarım olmasaydı yıkılır düşerdim çoktan. Yakınmanın gereği yok. Madem ki kuşatılmışız emeğin düşmanlarınca, bizde korunaklarımızın duvarlarını berkitelim ki yıkılmasın yarın düşlerimiz.

Bu durakta, egemenlerin en bi baş düşmanı dil, tarih, (coğrafyayı karıştırmayın) asimilasyonu ile kültürün nasıl yok edildiğini benim penceremden seyredin istedim. Çünkü kültür en büyük engeldir karşısında, insan doğasındaki özgürlük tutkusuna saldıran düşmanların.

Daha önce yazdığım bir metni düzelterek buraya yapıştırıyorum. Tembelliğim bir kez için affola.

(Metnin bu bölümü, sevgili Metin İlkin ustanın anısına bir merhaba olsun.)

Yaşadık Yamanca Öldük Yamanca
Biraz Müslüman Biraz Şamanca

diyerek, sevgili Ozan Telli'yi de selamlayalım başlamadan.

Bu sıkıcı metinde; Tarih, kimlik, kültür ve dil üzerine bilgi sahibi olmanın, kendi milletimizin dışında kalan milletlerin de tarih, kimlik, kültür ve dil kaygılarına saygı göstermenin yolunu açacağını da anlatmaya çalıştım.

"Toplumların tarihlerini belirleyen, savaşta değil barışta yaptıklarıdır. Zira, savaşların sonuçlarını belirleyen de odur." demekte Nazım Beratlı.

İl gider töre kalır der bizim Yörükler.

Ümit Hassan bunu *"İl bırakılır töre bırakılmaz"* diye yazmış.

Bu laflar söyleşimizin besmelesiydi.

George Thomson'un "Kendine yaraşır bir biçimde öldü. Bir komünist olarak yaşadı ve öldü" diyerek andığı, İspanya iç savaşında 12 Şubat 1937'de elinde silahıyla çarpışırken vurulan komünist bilge Cristoper Caudvel diyor ki; *"tarihin diğer bilimlere ek olarak gösterdiği özellik, onun olduğu haliyle de, insanı dönüp kendi gözlerinin içine bakmaya zorlamasıdır. (Tarihi) toplumsal eylemden ayırmak olanaksızdır. Böylece tarih artık yalnızca antikaların ve tanıklıkların incelenmesi değil eski günlerde şu simgesel biçimlerde soruyan soruları da yanıtlama aracı olur.*

Benim komşuma karşı sorumluluğum nedir?
İnsanın kaderi nedir?
Gerçek neden benden bağımsızdır?
Güzelliğin değeri nedir?
Kurtulmak için ne yapmalıyım?
Şeytan gerçek midir?

Tarih geçmişin günümüzde incelenmesi olduğu için geleceğin kılavuzu olur. Gelecekteki tarih insanların günümüzdeki eylemleriyle yapıldığı için, insanlar kendilerini gerçekleştirirken böyle bir tarih onlara eylem kılavuzluğu yapmalıdır. Böylesi her eylem, tarih biliminin içeriğini zenginleştirerek, kurarak ya da değiştirerek, geçmişin incelenmesine giriş gücünü de arttırır ve geçmişi içinde saklı bulunduğu bugünden ayırmakta daha başarılı olur."

Ümit Hassan da; *"Bütün toplumlar için geçerli olan yönetimselleşme ve siyasallaşmanın kökeni, gerçekten gerilere gidilerek anlaşılabilmektedir. Bu bakımdan, örgütlülüğün, eylemdeki kolektiflik ile tam anlamıyla örtüştüğü dönemlerin izlerine kadar eskiye yönelmek ve oradan başlamanın gerekliliği ortaya çıkıyor. İnsanlığı kuşatan çevreleyen anlamda tarih geleneği ile insan çoğulluğu ve eylemle varolabilmesini mümkün kılan kolektiflik anlaşılmadıkça, tarihi sırf etnik elemanlar ya da mekansal özellikler açıklayamamaktadır.*

Yurdumuzda, özel sorunlar sebebiyle, 'nev-i şahsına münhasır'cılık' yeniden boy atmaya başlamıştır. Bu eğilim nihai noktada, toplumun tarihini araştırabilmenin metod ve ilkelerini çiğnemek pahasına geliştirilmektedir.

Hatta bir çok yazarın, böyle bir eğilim içerisinde olduklarının bilincine bile varmadan aynı doğrultuda hareket ettikleri söylenebilir. SUİ GENERİS'çi sosyal bi-

limciliğimiz, bazen de insanlık tarihinin evrenselliğin "Herkes için belki, ama Türkler için asla" anlayışına sığdırmaktadır.

"Orijinalliğimiz" merakı tutkuya dönüştükçe; evrensellik içerisindeki gerçek Orijinalliğimiz, özgünlüğümüz de hasır altı edilmiş olmaktadır. Gerçekten de özenle vurgulayalım, Türkiye'yi tam bir maddi-manevi mutluluğa eriştirmenin yolu onun özgünlüklerinin bilimsel tespitinden geçer(...)"

Ümit Hassan bir başka tarihçiyi kaynak göstererek; *"Etnografya ve folklora ilişkin bilgilerin yanlış aktarılmasındaki en önemli sebeplerden biri, Göçebe kavimlerden yetişen aydınların tutumlarından kaynaklanır. Aydınlar, dünkü cemiyetlerin ahlak telakkilerine aykırı olan örf ve gelenekleri tespit etmekten çekinirler; (...) gülünç ve gayri ahlaki adetlerini yabancılara bildirmeye milli duyguları mani olur. (...) bu milli veya kavmi gururdan doğan hissiyat birçok örf ve adetlerin bütün çıplaklığı ile tespitine mani olur'* diyor. (Resmi tarihi geçerli kılma çabalarıyla, gerçek tarihimiz ve insanlık tarihinin, tarihimizin, insanlığın genel gelişimi ile etkileşmiş bize dönük yüzünün peçelenerek tanınmaz hale sokulduğunu on saniyeden fazla düşünmeyin).

Bence de, böylece, bir filin züccaciye dükkanına dalışı gibi "resmi tarih" dalar kültürümüzün içine.

Kültürel geçmişimizi bir şangırtı şungurtu içinden ayırdetmeye çalışırken başkalarının kültürel geçmişinde de kart kurt sesler duymaya başlarız. Egemenlerimizin kakıştırdığı cehaletimiz, başkaları için uydurulan mavallar karşısındaki tepkisizliğimiz sonucu yüklendiğimiz uyuşukluk mevcut baskı ve zorlamalar ile de desteklenip çöktü mü gırtlağına bilincimizin, bir genel davranış kimliksizleşme tarihini ve kültürünü resmi tarih zırvalarının zirvelerindeki kıymetli zatlardan öğrenmek zorunda kalışlarımız bir yaşama biçimi oluşturur. Tahrif sırası kendi tarihimize geldiğinde de suskunluk kaçınılmaz olur. Hele de egemenlerimizin yüzlerce yıl süren uğraşları sonucunda bizden başka biri olduğumuza inandırılmışsak, tarihi yaşananların dışına taşıyıp yeniden yazarlar bizi de zorla inandırırlar ki işte size kendi tarihine yabancılaşma. Ardından kimliksiz bir ümmet sürüsü.

Yukarıdaki onca oradan buradan alınmış sözün ilgisini hâlâ kavrayamayan var ise, demek istedim ki tarih öyle olurmuş kardeşler. Şimdi bir düşünün yukarıdaki yazarlardan size taşıdığım sözler bizim mekteplerde okutulan tarihler yazılırken hiç varsayılmış mı. Olabilmez, çünkü:

(...) Üretim aşamalarının tamamında da (örgütlenme) değiştirerek -değişerek işlevsellik gösterir. İnsanlardaki bu üretici gücün "tekniği" taşıdığı unutulmazsa, geç zamanlara gelindikçe insanın niçin "kaybolmuş" gibi göründüğü fakat tekniğin ön plana çıktığı kavranabilir. Öncelikle sanayiin gelişimi ile teknik üretici gücün, insan üretici gücünü sayısız defa büyütmesi, insan eyleminin gücünü adeta saydamlaştırmıştır. Ancak "başlangıç"a doğru dönüldükçe insan'ın gücünün kökenleri daha iyi bir biçimde yakalanabilir... Bu da emekle çelişik sermayenin egemenler kümesinin elinden alınıp insanlık genelinin hizmetine verilmesini dayatanlara kolaylık sağlar. "Bu kolaylık ortadan kalkmalı. Ortalık öyle toz duman edilmeli ki insanlar değil bir birinin yüzünü kendi gözünü bile göremesin" fikrinin en oynak cariyesi "resmi tarihtir." Bize mekteplerde kakıştırılan tarihtir ve de, billah "sanal tarihtir." Bu sanal tarihle bireyin kendi gözlerinin içine bakabilmesi" olanaksız olduğuna göre, ta gerilere yüzyılların gerisine tırmanıp gözlerimizi aramalıyız. Yurdumuzdan başlamalıyız. Şimdi bunca laftan sonra ben tutup "hadiyin aslanlar Turan'a gidelim" desem yutardınız belki ama. Benim dediğim o yurt değil, WJilhelm Humbolt'un dediği yurttan söz etmek istiyorum.

Demiş ki Humbolt: "Bir ulusun gerçek yurdu, onun dilidir. Dil, ulusal dileği belirten güçlü bir varlıktır. Ulusal dil yok olunca ulusal duygu da çok geçmeden yitirilebilir."

Satı al Husri bir müslüman. Ancak arap birliğinin oluşturulabilmesi için, tarih ve dilin din'den de önemli unsurlar olduğunu yazıyor. İlhan Arsel'den naklediyorum: "insanları birbirine bağlayan en önemli manevi güç dildir. Şunu söylemek mümkündür ki, ulusları birbirinden farklı kılan şey dildir. Ve ulusların yaşantıları her şeyden önce dil ögesine oturmuştur."

Stalin, dil ile ilgili olarak; "Dil toplumun bütün hayatı süresince etkinlik gösteren toplumsal olgulardan biridir. Toplumun doğuşuyla birlikte doğar, toplumun gelişmesiyle birlikte gelişir. Toplumla birlikte olur. (...) düşünce alışverişi, sürekli ve onsuz edilemeyen bir zorunluluktur. Çünkü düşünce alışverişi olmadan, doğa güçlerine karşı verilen mücadelede ve gerekli maddi değerleri üretmek için verilen mücadelede, insanların eylemlerinin uyumlu bir biçimde düzenlenmesi mümkün değildir; düşünce alışverişi olmadan toplumun üretim etkinliğinde başarı sağlamak mümkün değildir; giderek toplumsal üretimin kendisi bile olanaksız hale gelir. İşte bu yüzden bütün toplum tarafından anlaşabilir ve o toplumun bütün üyeleri için ortak bir dil olmazsa, o toplum üretimde bulunamaz hale gelir, dağılır ve toplum olmaktan çıkar. Bu bakımdan dil, hem bir haberleşme (İletişim olmalıydı) aracı, hem de toplumun bir mücadele ve gelişme aracıdır."

12 Eylül Faşist cuntası Stalin'i okumuş olmalıydılar

ki; Bir yandan Kürt halkına anadilini katmerli olarak yasaklarken, bir yandan da Türkçedeki bazı sözcükleri tutuklayıp, sokağa çıkmasını engellemeye kalkıştılar. Çünkü onların da kökü tarihin derinliklerinde idi ve oralardan hortlayıp gelmişlerdi.

Aşık Paşa'ya;

"Türk diline kimesne bakmaz idi.

"Türklere her kiz gönül akmaz idi

"Türk dahi bilmez idi bu dilleri

"İnce yolu ol ulu menzilleri

dedirten,

M.Fuat Köprülü'nün deyişiyle,"Halktan ve halka ait şeylerden ayrılmayı kendilerine şeref bilen..."

Nihat Sami Banarlı'ya: "Tarih, hakim bir milletin; devlet kurduğu ülkelerde yaşayan dilleri benimseyerek, kendi anadillerini unuttururcasına bu yeni lisanlarla ilim ve edebiyat eseri vücuda getirmeye çalıştığını, hiçbir zaman, hiç bir yerde -Bilhassa böylesine geniş ölçüde- kaydetmiş değildir." diye yazdıran, soysuzlar, "milliyetçi, muhafazakar 12 eylül faşizmi ve günümüzdeki sürdürümcülerinin o zamanlardaki devlet geleneği içindeki atalarıdırlar.

Nazım Hikmet, Lenin'den aktarıyor: "Biz şuurlu Rus proleterleri milli şuur duygusuna yabancı mıyız? Elbette hayır! Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz. (...) Biz milli gurur duygusuyla meşbuuz ve bilhassa bundan dolayı kendi esir mazimizden nefret ediyoruz. Bizim esir mazimizde pomeşçiklerle asilzadeler Macaristan'ın, İran'ın, Çin'in hürriyetini boğmak için mujikleri muharebeye sürüklemişlerdi. Biz milli gurur duygusuyla meşbuuz ve bilhassa bundan dolayı bugünkü esir halimizden; aynı pomeşçiklerin, kapitalistlerle uyuşarak Lehistan ve Ukrayna'yı ezmek, İran'da ve Çin'de demokratik hareketleri boğmak, milli haysiyetimizi berbat eden Romanoflar, Purişkeviçler çetesini güçlendirmek için bizi harbe sürüklemek istemelerinden nefret ediyoruz. Hiç kimse esir doğmuş olduğundan dolayı kabahatli değildir. Fakat esaretini haklı bulan, onu yaldızlayan esir, yeryüzünün en aşağılık mahlukudur.

(bazı özel isimleri çıkarıp yerine başka özel isimler yazsak uyar mı acep)

Kısacası, tarihi tahrif etmek yetmiyor insanı köleleştirmeyi kafasına koyan sistem için. Dili de yozlaştırıp emekçiyi "anadili ile düşünüp üretme yeteneğinden"de yoksun etmeleri gerekiyor. Ulusların dilleri, kendilerini ifade etme sürecinde, üretime eşzamanlı ve eşanlamlı olarak, o ulusun tüm bireylerinin ortak özelliklerini de vurgulayan güçler toplamı içinde en önemli yeri tutmaktadır. Üstben'den söz etmiştik anımsayın lütfen. Özenilecek tiplerin, en önemlisi de, üstyapının dili yozlaştı mı yabancı sözcükler tabana yayılmaya başlar. Zaman içinde o sözcükleri günlük dil dağarcığına kaydettikçe emekçi, dağarcıkta kendi diline ait sözcüklerin nasıl azaldığının farkına bile varamaz. Diline zorlamalarla, özenmelerle sızan o sözcükler artık (bilinmesinde de yarar olan yabancı sözcükler değil) kendi dili olmuştur ama, kendi duygu dünyasına da yabancıdır. "Birey diline yabancıdır." Kültürü de donmuştur. Çünkü kültür üretilir.

Nazım Beratlı'nın deyişiyle: "Kültür, geçmişten geleceğe doğru akan bir nehirdir. Kaynağından ne kadar uzaklaşmış olursa olsun, deltadan alınan bir bardak suda kaynağın toprağına rastlamak olanaksızdır" ancak su kaynaktan deltaya kadar akıp geçtiği tüm toprakların, tadını ve sertliğini de taşır." Kaynaktan bugüne insani ve çağsal gereksinimlere göre özüne yabancılaşmadan güncelleşir.

Yaşar Kemal de diyor ki; "Milletler için de kişiler için de kişilik sorunu çok önemli. Kişiliği olmayan bir insan, bir millet yarı yarıya ölü demektir. Bir milletin kişiliğini neler yapar? Bir millet neler üstünde yükselir? Kişilik, sömürülmeye dayanamamak demektir. Küçülmeye dayanamamak demektir. Kişilik, kötülüklere, haksızlıklara, kim olursa olsun karşı koymak demektir. Kişiliği yapan, coğrafyadır, havadır, sudur... Tarihtir, gelenektir. Kişiliği yapan dildir, kültürdür."

Köleleştirmenin amacı kişiliksizleştirmektir. "Hiç kimse esir doğmuş olduğundan dolayı kabahatli değildir. Fakat esaretini haklı bulan, onu yaldızlayan esir, yeryüzünün en aşağılık mahlukudur." Şükür esareti yaldızlamayı örgütler. "size düşen şükretmektir" diyen bunun bilincindedir.

Kölelleştirmenin karşısındaki engellerden biri de tarih ve dil ile birlikte -uzantılı olarak- kültürdür. Kültür üreten emekçi, toplumsal üretim tadını almaktır.

Tespit edilen geleneklerin ve adetlerin hiç değiştirilmeden çok eski devirlerden beri sürdürüldüğünü sanma(dan), bir toplumsal kurulun tarihi ve kökenleri araştırma konusu olarak alındığında, yalnız o kurulun bağlı bulunduğu adet ve geleneklerle çevrçevemizi daraltıp, öncesinde bu kurul ile ilgisi olması muhtemel olan başka adetleri araştırma konusu çerçevemizin dışında bırakmak inancında olunmaması gerektiği(ni)" (Abdülkadir İnan) unutmadan, toplum için üretmenin verdiği mutluluk insanı, üretim araçlarının tümünü toplumun iyeliğinde toplama yönünde kışkırtır. Bu da üretim araçlarını elinde tutan egemen sınıfın uykularını kaçırtır.

İşte bu nedenle egemenler halkların kültürlerine saldırıyorlar.

Gelecek ay bakalım nasıl saldırıyorlar...

Günler/Kitaplar/Dergiler

Ruşen HAKKI

Kınalıada

(15 Ağustos Cumartesi)

Bostancı'dan trenden inip, istasyon binasının arkasındaki çay bahçesine girdiğimde, **Necati Tosuner**'i görüyorum. Bir kolunu masaya dayamış, sigarasını tüttürüyor... Ne içeceğimi soruyor, "çay" diyorum... **Bekir Yıldız**'tan konuşuyoruz. Hikâye anlayışlarının ayrı olduğunu, ama "insan" olarak **Bekir Yıldız**'i sevdiğini söylüyor... Sonra ordan burdan konuşuyoruz. Yazarların perşembe günü toplantıları, yaz nedeniyle şimdi bu bahçede yapılıyormuş...

Necati Tosuner gittikten sonra ben bir süre daha oturuyorum. Buradan Kınalıada'ya gideceğim. Bir hafta kadar önce **Hüseyin Topçugil** beni telefonla arayıp, **Kınalı Belediyesi**'nin şenliğine benim de davetli olduğumu söylemişti. Şenlikle ilgilenen kişilerden biri de **Raşit Kara**'ymış...

Bostancı'dan saat 11.05'te kalkan vapur sırasıyla Büyükada, Heybeliada ve Burgazadası'na uğrayıp Kınalıada iskelesine yanaştığında saat 12.20'ydi. Sahil, boydan boya çıplak insan kaynıyordu... **Raşit Kara** ortalıkta yoktu. Bir zabıta memuruna, "Burada belediyenizin şenliği varmış" dedim. Yüzüme garip garip bakıp "Haberim yok" dedi.

Şaşırdım!

Raşit Kara'yı sordum. "Şurada emlâkçılık yapıyor" dediler... **Raşit Kara**'yı buldum. Benden önce **Dursun Özden** gelmiş, öbür arkadaşlar sonraki vapurla gelecekmiş...

Şöyle bir dolaşıp iskelenin karşısındaki Bahar Pastanesi'ne oturdum; limonata ve kaşarlı sandviç söyledim. Vapur gelirken kalktım, garsona 500 bin lira verdim, 200 bin lira daha istedi. Gene şaşırdım! Garsona 250 bin lira uzatıp, **Cemal Süreya** gibi söylendim: üstü kalsın...

Bir limonata, bir sandviç 700 bin lira!

Bu fiyat, Kınalı'nın kınası olmalı!..

Sahil yolunun gölgeli kesimine yerleştirilmiş masalarda **Osman Numan Baranus, İsmet Kemal Karadayı, Hüseyin Topçugil, Dursun Özden, Müslim Çelik, Mustafa Köz, Raşit Kara** ve ben, örümüzden gelip geçenlere bakarak sohbet ediyoruz. Bu arada, kitaplara şöyle bir bakıp geçenler de oluyor! **Mustafa Köz** bize **Amida** dergisinden Diyarbakırlı **Ahmet Çakmak**'la tanıştırıyor... Bir ara **Ahmet Çakmak**'la Diyarbakırlı arkadaşları konuşuyoruz... Fotoğraflar çekiliyor... Karnımız acıkıyor, ama hiç kimse, "Açıkmışsınızdır, bir şeyler ikram edelim" demiyor!

Kim ikramda bulunacak; **Kınalı Belediyesi** mi, yoksa düzenlemede rolü olan **Raşit Kara** mı?

Derken, Kınalıada Muhtarı **Seyfi Tetik**'le tanışıyoruz. **Raşit Kara**, muhtarın bir sanatçı olduğunu söylüyor. Muhtarın uyarısı üzerine, pastaneden limonata, çay ve kuru pasta getiriyorlar...

Öylecene, görücüye çıkmış kızlar gibi oturuyoruz!

İsmet Kemal Karadayı, "Benim dişim ağrıyor, gidip ilaç bulamıyor" diyor! **İsmet Kemal**'in ilacı rakıdır! Böyle günlerde oturduğu yerde oturamaz, gider bir yerlerde rakı içer ve keyiflenir!

İsmet Kemal gittikten sonra, **Müslim Çelik** de yüzmeye gidiyor. Daha sonra **Ahmet Çakmak** ve **Mustafa Köz** ayrılıyor. **Ahmet Çakmak** öğretmenevinde yer bulabilirse, geceyi Heybeliada'da geçirecekmiş...

İsmet Kemal dönüyor bir saat sonra. Deniz kıyısındaki bir lokantada iki duble rakı içmiş, beyazpeynir ve kavun yemiş, 1 milyon 700 bin lira ödemiş... Belediye, her yazardan onar kitap alacakmış. Kitaplarımızı **Hüseyin Topçugil**'e teslim ediyoruz; o da **Raşit Kara**'ya teslim edecekmiş ve paraları daha sonra ödenecekmiş. **İsmet Kemal** itiraz ediyor, "Bizim böyle çok kitabımız gitti bedavaya" diyor. Sonra da asıl şenliğin pazartesi günü başlayıp bir hafta süreceğini öğrenince bozuluyor **Raşit Kara**'ya, "Biz buraya figüran olarak mı geldik?" diyor. **Raşit Kara**, pazartesi ve daha sonraki günlerde de gelebileceğimizi söylüyor...

Gelir miyiz?

Öbür arkadaşları bilmiyoruz, ama **İsmet Kemal**'le ben, şenlik adına bir daha Kınalıada'ya gitmeyeceğiz...

Van Gölü Canavarı

(20 Ağustos Perşembe)

Dün İzmit'e gelen **Özkan Mert**, bu akşam **Gölcük**

Rotary Kulübü'nde bir konuşma yapacaktı. **Suat Özdemir**'in davetlisi olarak üçüncü kez İzmit'e gelen **Özkan Mert**'i, gene **Suat Özdemir**'in daveti üzerine biz de dinledik. Biz dediğim, **Asım Bezirci** ve **Fethi Naci**'nin çocukluk ve ilkgençlik arkadaşı **Selahattin Uyuşan, Nejat Gacar** ve ben.

25 yıldır İsveç'te yaşayan **Özkan Mert**, İzmit'e gelmeden önce Van'da kalmış ve bu arada Van Gölü Canavarı ile röportaj yapmış!

Özkan Mert, Van Gölü Canavarı'na niye başkalarına görünmediğini sorduğunda, şöyle demiş canavar: "Türkiye'de trafik, enflasyon ve çete canavarı gibi pek çok canavar var! Eğer görünecek olsam, anında beni parça parça ederler..."

Özkan Mert, cumartesi günü de **Kocaeli Sanat Evi**'nde kitaplarını imzalayıp okurlarıyla söyleşecek, ama ben bu güne katılamayacağım. Çünkü **İhsan Topçu** ile Çanakkale Bayramiç'e gideceğiz.

Bayramiç Şenliği

(22 Ağustos Cumartesi)

İhsan Topçu, Ayten Mutlu, Değirmendere Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü **Vacit Çelik** ve ben, Çanakkale'nin ilçesi Bayramiç'teyiz. Bayramiç Belediyesi'nin düzenlediği **İda (Kazdağı) Kültür Sanat Etkinlikleri**'nin beşincisinde istemişler ki tiyatro, folklor, söyleşi, panel, spor, sergi ve musikinin yanında şiir de bulunsun...

Öğlenden sonra vardığımız Bayramiç'te ilk izlediğimiz, **Ülkü Acar**'ın resim ve el sanatları sergisi oluyor. Eski dost **Ülkü Acar**'la sohbet ederken, gözüm **Tan Oral**'ın karikatür ve "Bayramiç'ten Görüntüler" adlı fotoğraf sergisine takılıyor. Fotoğrafları **Yılmaz Kalpalp** ile **Bilkan Uçkan** çekmiş...

Bir bakıyoruz, çoğu etkinliklere sahne olan öğretmenevi bahçesi, bir anda dolup taşıveriyor! Prof. Dr. **Yaşar Nuri Öztürk**, saat 17.00'de bu bahçede "İslam ve İnsan" konulu konferans verecekmiş... Daha sonra bu bahçede biz de şiirlerimizi okuyacağız. Bizi dinlemeye kaç kişi gelir acaba?

Daha önce görmediğim ve göreceğimi de sanmadığım Bayramiç, İzmir ve Bursa'ya yaklaşık 300, İstanbul'a 400 kilometre uzaklıkta güzelim bir ilçe. Nüfusu 10 bin 160. Dikkat ettim; ne kara çarşaf, ne sarık, ne cübbe... Bu kara çarşaf, sarık ve cübbeliler, bana görünmemiş olabilirler mi?

Yaşar Nuri Öztürk, bazı soruları yanıtlamadan çekip gidiyor ve bahçe boşalıveriyor... Az sonra **Kadıköy Pir Sultan Semah Ekibi**'nin belediye önünde gösterisi varmış, daha sonrada bu bahçede bizim şiir dinletimiz...

Vakit gelince yerimizi alıyoruz; bahçede 20 kişi ya var ya yok! "Folklor gösterisi bitsin, herkes buraya akar" diyorlar ve dedikleri de oluyor... Bizi, geldiğimizden beri, yolda bile durmadan fotoğraflar çeken **Vacit Çelik** takdim ediyor. Şiirlerimizi okuduktan sonra kitaplarımızı imzalıyoruz... Belediye Başkanı **Nahit Varol**, teşekkür edip, bize birer plaket, katılım belgesi ve çiçek veriyor. Daha sonra da bu etkinliklerin mimarlarından olan öğretmen **Selçuk Alkan**, bizi öğretmenevine davet ediyor. Rakı içerek sohbet ediyoruz.

İda'nın Eteklerinde

(23 Ağustos Pazar)

Bugün saat 14.00'te "Ayazma Etkinlikleri" başlayacak. Bayramiç Belediyesi'nin hazırlattığı broşürde, "Ayazma" şöyle tanıtılıyor:

"Tanrıların Truva Savaşı'nı izlediği İda (Kaz) Dağı'nın eteklerinde bulunan, dünyanın ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yerdir. Sıcak-soğuk su kaynakları, olağanüstü güzel bitki ve orman örtüsü, çağlayanları ve mağaralarıyla görülmeye değer bir doğa harikasıdır. Orman Bölge Müdürlüğü'nün katkılarıyla mükemmel bir piknik alanı haline getirilen Ayazma, her yıl binlerce kişi tarafından gezilip görülmektedir."

Ayazma, gerçekten bir doğa harikası...

Bizim de şiirlerle katkıda bulunduğumuz Ayazma etkinlikleri, konser ve folklor gösterileriyle sürdü, güzellik yarışmasıyla bitti. Broşürde bu güzellik yarışmasına da yer verilmiş. Şöyle:

"Tanrılar Dağı Olympos'ta düğün şöleni vardı. Şölene çağrılmayan Nifak Tanrısı Eris, üstüne "En Güzele" yazdığı bir altın elmayı şölen masasının ortasına attı. Sofrada bulunan Hera (Zeus'un karısı), Athena (kızı) ve Afrodit (gözdesi) elmayı paylaşamadılar. Ve Tanrılar Tanrısı Zeus'un hakemliğini istediler. Hiçbir tanrıyı küstürmek istemeyen Zeus, "Tanrıçalar" dedi, "İda (Kaz) Dağına gidin, seçimi Çoban Paris yapsın."

Tanrıların habercisi Hermes ve tanrıçalar, İda eteğindeki Ayazma'ya vardılar. Tanrıçaların çeşitli vaatlerini dinleyen Paris, altın elmayı kendisine güzel Helen'in sevgisini vaad eden Afrodit'e verdi."

Ayazma'daki güzellik yarışmasında, seçici kurul, altın elmayı, 9 genç kızdan birine verdi ve ben şöyle geçirdim aklımdan: Seçici Paris olsaydı, altın elmayı acaba hangi genç kıza verirdi?

Boz Memet

(29 Ağustos Cumartesi)

Bugünkü gazeteler, **Mehmet Bozışık**'ın ölüm haberini "En yaşlı komünist öldü" başlığıyla duyurdular. Haber özetle şöyleydi:

Türkiye'nin en yaşlı komünisti olan ve "Boz Memet" olarak bilinen **Mehmet Bozışık**, önceki gün kaldırıldığı İstanbul SSK Samatya Hastanesi'nde diyaliz makinesine bağlıyken 97 yaşında öldü. Bozışık, pazar günü vasiyetine uygun olarak, dini tören yapılmadan Feriköy Mezarlığı'nda toprağa verilecek...

Haber, daha sonra Bozışık'ın yaşam öyküsünü veriyor:

21 Eylül 1901'de Kavala'da doğan **Mehmet Bozışık**, 1921'de İstanbul'a göç ediyor, 17 Ekim 1927'de Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) üye oluyor. 1928'de Moskova'daki Doğu Halkları Emekçi Üniversitesi'ne giriyor. 1932'de TKP'nin Merkez Komitesi üyeliğine seçiliyor. Ünlü "1951 tevkifi"nde 184 kişiyle birlikte tutuklanıp 7 yıl 8 ay hapis cezası alıyor. Dokuz kez tutuklanıp toplam 16 yıl hapis yatıyor. Beş kez sürgüne gönderiliyor. 12 Eylül'den sonra 8 yıl yurtdışında kalıyor ve TKP'nin TİP'le birleşerek TBKP adını almasının ardından Türkiye'ye dönüyor ve parti saflarında yer alıyor...

Ben **Mehmet Bozışık** ve **Şoför İdris**'i, işte bu tarihlerde, İzmit'teki bir toplantıda tanıyorum. Ne ki, daha yakından tanımam, TBKP Koceli İl Örgütü'nün Otel Altınnal'da, onuruna verdiği yemekte tanıyorum...

Uzun boylu, zarif, ak saçlı ve her haliyle insana güven veren, yakışıklı bir adam... Aynı masada oturuyoruz; yemek süresince sohbet ediyoruz. Hiç alkol ve tütün kullanmadığını söylüyor. Tütün işçiliği yapan bir insan tütün kullanmasın!..

Genç hanımlar, bu yakışıklı ihtiyar delikanlıyla dans edebilmek için sıraya giriyorlar ve ben o güzelim geceyi haber yapıyorum. Haber, Kocaeli gazetesinin birinci sayfasında fotoğraflı olarak yer alıyor. Fotoğrafta İbrahim İşyar'la birlikte parti yöneticileri ve yanlış anımsamıyorsam, belediye başkanları **Salih Kösem** ile **Ertuğrul Akalın** da gözüküyor...

Birkaç gün sonra savcının karşısında buluyorum kendimi! Komünistlik propagandası yapmakla suçlanıyorum. Yaptığım haberin propaganda ile ilgisi olmadığını, gazetecilik görevimi yaptığımı ve TBKP'nin de yasal bir parti olduğunu söylüyorum, ama boşuna... Savcı beni İstanbul DGM'ye veriyor...

Sonuç mu? Elbette aklanma...

Boz Mehmet bir tarihti, tarihe gömüldü.

Toprağı bol olsun.

Muhran Maçavariani

Senin yaşamını, senin yürüyüşünü,
Senin penceren sevdirdi bana.
Seviniyorum, varlığına!
Kiminsin,
Umurumda değil bu benim!

Seninle sabah oluyor, seninle akşam,
Ben seninim, seni istiyorum yine!
Sensin
Sevincim de
Üzüntüm de
Evet, sensin!

1951

Avlu

Açık kapıdan
Başını çıkarıyordu adam,
Geriye bakıyordu arada bir
Başında kepi,
"Prima" içiyordu.
Sol eliyle
Kapıyı tutuyordu
Sağ eliyle direksiyonu idare ediyordu...
Mültecininkine benziyordu
Şoförün gözleri...
Ağzından
Dumanlar çıkıyordu...
Avluya giriyordu "Volga"
İpten çamaşırları topluyordu kadın -
Şoföre beddua ediyordu.

Çarşafları savuruyordu rüzgâr -
Asılı olduğu ipte.

Köpek havlıyordu...

1960

Gürcüceden çeviren:
Fahrettin ÇİLOĞLU

"Bir Başka Gökyüzü" *

Hasan AKARSU

"Bir Başka Gökyüzü" yazar Hüseyin Duygu'nun Danimarka edebiyatını tanıtıp değerlendirdiği yapıtın adı. Yazarın 1996'da "Eğitim ve Uğraş Danışmanlığı" adlı özgün bir yapıtı da yayınlanmıştı.

Hüseyin Duygu, Tekirdağ-Saray-Çukuryurt doğumlu. 1980 sonrasında Danimarka'ya politik sığınmacı olarak gidiyor, orada öğrenimini sürdürüp, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda çalışıyor. 1990'dan bu yana Türkiye ile Danimarka arasındaki sanatsal ve kültürel etkinliklerin gelişmesine katkılarda bulunuyor.

Kitapta Danimarkalı on bir ozan-yazar tanıtılıyor. Hüseyin Duygu ayrıca bir sunuş ve "Danimarka Edebiyatının Gelişimi ve Önemli Temsilcileri" adlı yazı hazırlamış. Danimarka ile Anadolu arasındaki en eski ilişkinin Vikingler'in yaklaşık bin yüz yıl önce İstanbul'a gelişleriyle kurulduğunu belirtiyor yazar. Dünyaca ünlü Danimarkalı masal yazarı Hans Christan Andersen'in 1841'de İstanbul'a gelip uzun süre kaldığını da belirtiyor. Beş milyon nüfuslu Danimarka'da çok sayıda bilim ve kültür adamının yetişmesi anlamlı değil mi?

Hüseyin Duygu, seçtiği sanatçıları tanıtırken onların yazı ve şiirlerine de yer veriyor.

Martin Andersen Nexö: "Sömürü yazgısına razı olamam." diyen sosyalist bir yazar. Kitapları yakılır, yasaklanır. Fatih Pelle adlı romanının filme alındığını biliyoruz. Romanda bir gencin çıraklıktan sosyalist önderliğe gelişi anlatılır. Yazar Lenin Ödülü'nü alır. Çok iyi bir konuşmacıdır.

Hans Kirk: "Ben işçilerden yanayım." der açıkça. Kendini sürekli geliştiren, iyimser, sevgi dolu bir yazar. 1961'de yazdığı bir yazısını şöyle bitirir: "Emperyalist sermayenin ayağına basarsanız, sonuçlarına katlanmak zorundasınız." (s.35)

Hans Scherfig: En çok okunan yergici yazarlardandır. Ölene dek komünist bir sanatçı olarak yaşar. Roman yazarı ve ressam olarak tanınır. 1973'te Danimarka Akademisi Büyük Ödülü'nü alır. O zaman yaptığı konuşmasında şöyle der: "Hiç yerine geç iyidir. Kendimi, kıyıya vardıktan sonra cankurtaran simiti verilmiş gibi hissediyorum. Bu tür ödüller sanatçılara gerçekten gereksinimleri olduğu zaman verilirse yararı büyük olur..." (s.41)

Halfdan Rasmussen: "Sevincin, acının, şakanın ve yaşamı anlamlı kılmanın ozanı" olarak tanıtılıyor. Danimarka'yı işgal eden Nazilere karşı savaşımda etkili görevler üstleniyor. Şiirlerinde insanın insan olması özlemini, korkunun yenilebileceğini vurgular:

Tanımadığım bir sevinçle
başladı bugün.
Korkmadan gireceğim
yarına." (s.53)

İvan Malinowski: Danimarka'daki sosyalist dayanışma gerçekleştiren ozanlardan. "Söz Duvarların" yazısında "Baskının olduğu yerde taşlar haykırır. Halkın coplandığı yerde, duvarlar çığlık atar." diyor ve yazılardan örnekler sunuyor. Meksika'daki bir duvar yazısı şu: "Zavallı Meksika. Tanrı'dan ne kadar uzak, Amerika Birleşik Devletleri'ne ne kadar yakınsın." (s.65) Güneşi, ışığının arkasına saklasanız ertesi gün duvarlarda yazılı olarak ortaya çıkmaz mı?

Ozan, Suskunluğa Eleştiri şiirinde suskunların hain olduklarını vurguluyor:

"Haindir
suskun, boyun eğen, oportünist
Danimarka'da
haince bir suskunluk hüküm sürüyor.
Ülkeye boyundan büyük gelen
bir sessizlik." (s.68)

Benny Andersen: "Gülmece ile insancıl düşünceyi birlikte sunan lirik şiirin ustası", insanın insanı sevmesi için yazan bir ozan. Roman ve öyküleri de var. Kendini bir dünya yurttaşı olarak görür:

gülümsemeyi öğrendim dünyaya...
gülümsemeyi öğrenince
gülücükler ülkesinin yurttaşı oldum..." (s.78)

Erik Stinus: Bir ozan-yazar olarak sorumluluğun "dünyanın her köşesine" uzandığını bilir. H.C. Andersen'in "Seyahat etmek yaşamaktır" anlayışını ilke edinir, birçok ülkeyi gezer. Yaşamda, şiirde çıkış noktası

şarkılardır. ABD'nin Körfez Savaşı ile ilgili olarak yaptığı konuşmasında, bu savaşın gelecek genel bir savaşın provası olduğunu söyler. Danimarka'nın savaşa asker göndermesine karşı çıkar "Danimarka askeri de yabancı paralı asker olur." der. Şarkıları aydınlıktır, güçlüdür:

Şarkılarım, üzüm-şarkılarım
kalın, orada kalın hep.
Ekmek var orada, ekmekle kalın.
Çiçeğe yüz tutmuş bir gemi olun
ellerinde kalın fırıncının..." (s.97)

Kadınını ne güzel anlatır: *"Kadınsın sen/ Göğsünde fundalık çiçekleri/ Alnında, yeni açmış çiçeklerden bir sis..."* (s.k99)

İnger Christensen: Ozan, tiyatro ve roman yazarı olarak bilinir. Danimarka'nın çağdaş kadın ozanı, şiirlerinde bilinç, devrimci bir tavır taşır. Aklının kısacık dalına oturan ozanın "Özlem" şiiri ne güzel: *"Ele veriyorum kendimi / uyuyamıyorum geceleri/ mum ışığında oturuyorum/ arıyorum/ görüyorsa da gözlerim/ ellerimle arıyorum/ bir çatlak bulup duvarda/ öpüyorum seni"* (s.112)

Peter Poulsen: Danimarka'nın en iyi şiir okuyan ozanı olarak tanıtılıyor. Caz müziği etkisi bırakıyor dinleyenlerde. Düzene kafa tutuş, gerçeküstücülük görülür şiirlerinde:

"bırakıp gidersen beni deli olurum
dama çıkar kurşun sıkarım yoldan geçenlere...
bırakıp gidersen beni aynanın önüne geçer
usturayla suratımı paramparça ederim..." (s.118)

"Ağlama" şiirinde ülkesinin sorunlarını anlatır. Orada da gencecik kızlar satılır, kadınlar eşlerini aldatır, evsiz kalınır, işsiz kalınır. Böyle olsa da ozan umutludur, sonunda her şeyin düzeleceğine inanır.

Tanıtılan diğer sanatçılar: Henrik Nordbrandt, Marianne Larsen. İlki aykırı bir insan. Dünyayı dolaşmış, Türkiye'de kalmıştır: "Benim özlediğim yer/ yaratılmadı daha." der. "Nereye gidersek gidelim, hep geç kalırız/ bulmak için yola çıktığımız mutluluklara...2 (s.137)

Larsen de kadın ozanlardan. "Güçsüzlerin sesi" bir ozan.

Şiirlerin ve yazıların çevirmenleri: Murat Alpar, Hüseyin Duygu, Ergin Koparan, Ülkü Tamer. Hüseyin Duygu, Danimarka yazınını Türkiye'de tanıtmakla önemli bir görevi yerine getiriyor.

* Bir Başka Gökyüzü, Hüseyin Duygu, Yordam Kitapları, Mayıs 1998, İstanbul.

Kan İçinde Akan Su

Kapıyı zorba kıldın
Duvarı sağır
Presledin çığlığı
Tırpan oldu yanıtın
Sevdalı fidelere
Umuda bıçak ucu

Her katmanında kan
Her gözeneğinde göz
Her adımda can olsa da diyetin
Kanatsa da burgu çıngıları ışığı
Dizleri yaralı sevda bu
Düşüp kalkan çocuk
Hem ağlıyor hem deliyor kayacı

Bir çağlayık yürekler
Kan kristali
Sönmüyor arterde lav
Duyulmalı, görülmeli, bilinmeli
Sonsuzluk yolcusu
Kan içinde dalgalanan bir avuç su

Ali Rıza KARS

Bir Kez Daha Şiir Tartışması Üstüne ve Şok Belge

Y.Mahmut D. GÖSTEREN

Veysel Çolak'ın Sennur Sezer'in şiirini eleştirmesiyle başlayan tartışma, bu tartışmayı ne yazık ki Cengiz Gündoğdu'nun ideolojik, politik ve santimatik alana çekmesiyle son buldu. Oysa bizler düşünmüştük ki, tatlı tatlı şiiri tartışacağız. Ancak her üzücü ve acı verici olayın, bir de sevindirici ve tatlı yanı da olur. Ya bu tartışma Cemal Süreya sağken yapılsaydı, Cengiz Gündoğdu yine bu tartışmayı, ideolojik, politik ve santimatik alana çekseydi, kimbilir Cemal Süreya ne kadar üzülür ve acı çekerdi. İyi ki Cemal Süreya sağ değil.

Peki, Cengiz Gündoğdu, bu tartışmayı neden ve niçin amacından saptırdı ve ideolojik, politik ve santimatik çukurda şiiri acımasızca boğdu.

Her şeyden önce söylemek gerekir ki, Cengiz Gündoğdu kaba bir solcudur. Kaba solcular, incelikten, şiirden, sanattan anlamaz. Marksizm, bu insanları, ne yazık ki kabalaştırmış ve gözlerini kör etmiştir. Abdülkadir Budak'ın, Veysel Çolak'ın, Metin Cengiz'in, Haydar Ergülen'in inceliği Cengiz Gündoğdu'da yoktur.

Cengiz Gündoğdu, Türkiye'de kaba ve sığ solcuların en önde gelen temsilcisidir. Bunlar, en başta Cengiz Gündoğdu, Tevfik Taş, Aydın Çubukçu, Sennur Sezer ve Mehmet Sabit Çalışkan, Özgen Seçkin, Temel Demirer kaba ve sığdırlar. Bunlardan biri olan Afşar Timuçin Estetik adlı kitabında "Yaşama etkin olarak katılmak gerekir, yaşamın kıyısında durarak sanat yapmak kolay iş değildir, olacak şey değildir" diyebilmiştir. Tabii bu çok yanlıştır. Çünkü sanatın yaşamla uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Sanat başka şeydir, yaşam başka şey.

Ünlü estetikçi Paulde Foursennch'e göre, başarılı bir sanatçı, hayatın kıyısında bile değil, çok çok uzağında durmalıdır. Sanatçı, yaşamın çok çok uzağında durursa başarılı eserler verebilir. Türkiye'nin büyük sanatçıları Enis Batur, Orhan Pamuk, Ahmet Altan, Veysel Çolak, Metin Cengiz, Abdülkadir Budak, Haydar Ergülen, Hulki Aktunç, nasıl başarılı oldular dersiniz?

Yaşamın çok uzağında kalmakla.

Hem sanatçı niye bu pis ve çirkin yaşamın içinde duracakmış. Soruyorum Afşar Timuçin'e ve yanıt istiyorum. Bizler hayatın içinde olamayız. Çünkü biz kapitalizme karşıyız. İşte bizler bunun için Yeni Dünya Düzeni'nden yanayız. Çünkü Yeni Dünya Düzeni, kapitalizmin bütün pisliklerini ve çirkinliklerini temizleyecek ve yeni bir dünya kurulacak. İnce solcu bunu anlamıştır. Kaba solcu Temel Demirer bunu anlamaz. Jakson Walter'in de dediği gibi Yeni Dünya Düzeni, insanlığı pislikten ve çirkinlikten kurtaracak soylu ve yüce bir harekettir.

Yaşasın Yeni Dünya Düzeni

Kahrolsun Yeni Dünya Düzenine karşı çıkanlar.

Burdan hareketle Cengiz Gündoğdu'ya şunu anımsatmak isterim ki, güzel politik değildir. Güzelin amacı, yine güzeldir. Keatreut Hobbesing güzel için şöyle demektedir. "Sanat yapıtında ortaya çıkan güzel hakkında şüphesiz birçok görüş vardır. Ancak güzelin **irrasyonel** olduğu tartışma götürmez bir şekilde **ispatlanmıştır** (abç) İşte bu irrasyonellik güzele mutlaklık verir. Şiirde imgeler tiftiklenirken güzel irrasyonel bir şekilde belirir. Bu belirlemeyle ossobe olayı meydana gelir. Buna şiirde xceutaxwy denir."

Hemen burda bir saplama yapacağım. Xceutaxwy'i Cengiz Gündoğdu bilmemektedir. (X) Şiirin gizi ve güzel burdadır.

Sen, hem şiirin gizini ve güzel olanı bilmeyeceksin, hem de şiir üstüne yazı yazacaksın. Bunun doğru olup olmadığını sayın kamuoyunun vicdanına bırakıyorum.

Cengiz Gündoğdu, şiirin gizi ve güzeli olan xceutaxwy'i bilmediği için tartışmayı, politik, ideolojik ve santimatik alana soktu.

Sorun bundan ibarettir.

(X) ŞOK BELGE

24/9/1998 Perşembe günü saat 11.30'da Cengiz

Gündoğdu'yla yapılan telefon konuşmasının bant çözümüdür.

GÜLE- Buyurun İnsancıl.

GÖNDEREN- Ben Mahmut, Şadiye Hanım. Merhaba.

GÜLE- Merhaba Mahmut Bey, nasılsınız?

GÖNDEREN- Sağolun Şadiye Hanım. Cengiz Beyle görüşmek istiyordum, mümkün mü acaba?

GÜLE- Bir dakika Mahmut Bey... Bağlıyorum. İyi günler.

GÖSTEREN- Cengiz Bey, rahatsız ettim sizi.

GÜNDOĞDU- Reca ederim.

GÖSTEREN- Vaktinizi almak istemem. Bir şey soracaktım.

GÜNDOĞDU- Sizi dinliyorum.

GÖSTEREN- Cengiz Bey xceutaxwy hakkında bilginiz var mı?

GÜNDOĞDU- Ne dediniz anlamadım.

GÖSTEREN- xceutaxwy... xceutaxwy... xceutaxqy...

GÜNDOĞDU- Hiç duymadım... hiç bilmiyorum...

GÖSTEREN- Bir tahmin yürütebilir misiniz?

GÜNDOĞDU- Bir böcek türü olmasın.

GÖSTEREN- Böcek türü değil Cengiz Bey.

GÜNDOĞDU- Ne olmadığını bildiğinize göre, ne olduğunu biliyorsunuz demektir.

GÖSTEREN- Biliyorum, xceutaxwy, şiirin güzelliğini ve gizini sağlayan irrasyonel öğe. Bunu bilmeyenlerin şiir üstüne yazması size tuhaf gelmiyor mu.

(Gündoğdu'nun insanı sinir eden kahkahası)

GÖSTEREN- Siz şimdi gülün, ama son gülen iyi güler. Son gülen ben olacağım.

GÜNDOĞDU- Ama Mahmut Bey, siz de hiç gülmüyorsunuz. Son gülen diye diye mezara gideceksiniz.

GÖSTEREN- Özür dilerim, sizle laf yarıştıracak değilim. İnsancıl'a yazımı yetiştirmem gerekiyor. İyi günler.

GÜNDOĞDU- İyi günler Mahmut Bey.

Telefon konuşmasının bant çözümünden de anlaşıldığı gibi Gündoğdu şiirin gizini ve güzelliğini sağlayan irrasyonel öğeyi bilmemektedir. Bunu bilmeyen dergi yönetemez.

GÜNDOĞDU'YU İNSANCIL DERGİSİ GENEL YAYIN YÖNETMENLİĞİNDEN İSTİFAYA DAVET EDİYORUM!

Karabasan

Önündeyiz bir uçurumun
Tutukladı bulutlar gökyüzünü
Fırtına geliyor arkadan
Kara yürekliler ordusu
Ağıtlarla doldu yüreği denizlerin
Kıyılara vurdu balıklar

Geçerken bulanık sulardan
Hangi sese tutunalım
Sarılalım hangi düşe

Başağa durdu emeğimiz
Hasat zamanıdır
Geçit yok aşka

Sellere gitmeden ürünlerimiz
Meyveleri güldürmeli imecelerle
Kilimlere çevirmeli sabrımızı
Sonunda söyleriz türkülerimizi
Çekeriz halayları elele

Hüseyin TOPÇUGİL

Amatör Tiyatrolar Kurultayı Ankara'da Toplanıyor

Hazırlık çalışmaları Mayıs 1997'den bu yana sürdürülen Amatör Tiyatrolar Kurultayı'nın üçüncü aşaması kasım ayında Ankara'da yapılıyor. Geçtimiz yıl Denizli'de toplanan ve ülke çapında birlik yolunda çalışmalara başlayan amatör topluluklar o günden bu yana büyüklü küçüklü birçok toplantı gerçekleştirdiler.

Anadolu Amatör Tiyatrolar Birliği, İstanbul Amatör Tiyatrolar Çevresi ve Karadeniz Tiyatrolar Birliği gibi 30'a yakın topluluğun temsilcileriyle geçtiğimiz Mayıs ayında ikinci kez toplanan Kurultay ülke bazında "üretimi esas alarak örgütlenme" gereğini vurguluyarak amatör tiyatro kavramının da günümüz koşullarında yeni ve özgün bir tanıma kavuşturulması gereğini ortaya koymuştu.

Örgütlenmenin tabandan daha geniş katılımlı bir yapıya kavuşturulması için geçici organlarını seçen kurultay her bölgeden çalışma yapabilecek temsilcilerden oluşan bir "Örgütlenme ve İzleme Komisyonu" oluşturdu. Ülkenin dört bir yanında çalışmalar yapan amatör topluluklarla ilişkiye geçen komisyon üyeleri geçtiğimiz ay Ankara'da Oluşum Tiyatrosu'nda biraraya gelerek mayıs ayından bu yana yaşanan gelişmeleri değerlendirdiler.

İstanbul'dan Lale Ulutepe, Hakan Gürel, Mehmet Esatoğlu, Ankara'dan Naci Aslan, Şenol Tiryaki, Selim Kalıç ve Özgür Başkaya'nın katılımıyla gerçekleşen toplantıda kasım ayında Ankara'da gerçekleşecek kurultay, oluşumun hukuksal çerçevesi ve yeni üye katılımları ele alındı. Toplantı sonucu amatör topluluklara yapılan çağrıda şu görüşlere yer verildi. "20-21 Kasım'da Ankara'da gerçekleşecek kurultayda oluşacak birliktelik ülkemizin kültürel dokusunu değerlendirmek, yerel tiyatro oluşumlarını geliştirmek, tiyatro hareketinin kan dolaşımını sağlamak, ülkemiz tiyatro sanatının politik, teknik ve sanatsal sorunlarına çözüm yolları aramak, sanat yaşantımızdaki yoz gidişatı ve tıkanıklıkları aşmak, sanat üretimine karşı her türlü müdahaleye karşı durabilmek için çalışacaktır. Bu amaçla birlik bugüne dek ulusal ve uluslararası alanda büyük bir özveri ile yaratılan etkinlikleri, denemeleri, özgün ve yaratıcı çalışmaları desteklemek tiyatro sanatına yapılan katkıları ve birliktelikleri daha da boyutlandırmak için örgütlülük düzeyini daha da yükseltmek gereğini duyan amatörlerin Kasım 98'de gerçekleşecek kurultaya ve burada oluşacak yapılanmaya katılmalarını beklemektedir." 80'li yıllardan bu yana ilk kez ülke çapında örgütlenme hedefiyle gerçekleşecek kurultay için ayrıntılı bilgi İletişim ve İzleme Komitesinin (312) 417 84 56 no.lu telefonundan elde edilebilecek. Kurultay için yazışma ise Büklüm sok. 22/5 Kavaklıdere - Ankara adresinden gerçekleşebiliyor.

Martı

Balıkçıyım balık tutarım
Martılar iş arkadaşımdan da öte
Ne geçerse onların boğazından
Odur benimde boğazımdan geçen

Ne zaman çöplükten beslenen
Martılar görsem yüreğim kanar
Yüreği kanar martıların bilirim
Çöplükten beslenen insan görseler

Nurettin SÖNMEZ

Sahnede İşlenebilecek Hiçbir Suç Olamaz!..

Geçtiğimiz günlerde bir sahne gösterisine karşı yargılı infaz yapıldı. Erzurum'da sergilenen "Bir Hak Düşmanı" adlı oyunun yazar ve yönetmenine 24, oyuncularına ise 16 yıl hapis cezası verildi.

Bu karar ülkemizde bugüne kadar bir sahne gösterisine verilen en büyük cezadır. Son yıllarda verilen kimi yargı kararlarını anlamak mümkün olmuyor. Bu yüzden de mecliste pankart asan gençlerden baklava çalan çocuklara, bir dolu davada verilen kararlar kamuoyunda tepkilere yol açıyor.

Erzurum'da sergilenen "Bir Hak Düşmanı"na uygulanan yargılı infazın da ölçülerini anlamak mümkün değlidir.

Biz Amatör tiyatrolar olarak öncelikle sahnede işlenebilecek bir "suç"un olabileceğini kabul etmiyoruz. Sanatın değerlendiricisi izleyicidir. Bir ülkede sanat güvenlik güçlerinin ve yargıçların eline terk edilirse yara alır. Sanatın yargı önüne çıkarılması fiili sansür demektir. Yaratıcının sansürle karşı karşıya olduğu bir ortamda da sağlıklı bir sanat üretiminden söz etmek mümkün değildir.

Ülkemizde edebiyattan karikatüre her alanda yargı önüne çıkmamış, hapishane yüzü görmemiş sanatçı adeta yok gibidir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bir kuşak sanatçı gençliklerini ve orta yaşlılıklarını parmaklıkların ardında geçirmek zorunda kalmışlardır.

Dünya çapında adı bilinen Nazım Hikmet'ten Aziz Nesin'e Rıfat Ilgaz'a bir dolu sanatçıyı hapishanelere dolduran ülke yönetimi son yıllarda eli kalem tutan herkese aba altından sopa göstermeyi bir yöntem haline getirmiştir.

"Bir Hak Düşmanı"nını sergileyen sanatçıların aldığı cezalara sanat çevrelerinin büyük bölümü duyarsız. Bunun gerekçesi olarak da bu sanatçıların dinci çevrelerin yandaşı olması gösteriliyor.

Biz Amatör Tiyatrolar Çevresi olarak bu iki yüzlü tutuma şiddetle karşı çıkıyoruz. 75 yıllık Cumhuriyet tarihi pratik olarak göstermiştir ki bu ülkede demokrasinin güdük kalışını hazırlayan nedenlerden biri de aydınların ve muhalif çevrelerin bu iki yüzlü tutumu olmuştur.

Demokrasi ve insan hakları herkes için geçerli kavramlardır. Düşüncesi düşüncemize uymadı diye haksızlıklara sırt dönmek baskıya destek vermektir. 75 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca tüm baskılar önce belli çevreler üzerinde yoğunlaşmış ve oradan tüm topluma uygulanır hale getirilmiştir. Biz "Bir Hak Düşmanı" oyununa verilen cezaya da Trabzon'da sahnede Ekin Tiyatrosu'na yapılan saldırıya da aynı şekilde karşı çıkıyoruz.

Sanatın ve düşünce özgürlüğünün önüne çıkarılacak her türlü engele sonuna kadar karşı koyacağımızı tüm kamuoyunun bilgisine ve duyarlılığına sunuyoruz.

Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ)

Kaynakçıdan Notlar

İsmet ALICI

Kendisi olmadan... kollektif oldu
Şimdi, küfrederek sağa sola, arıyor kendini

Çoğunluğun batağına... tutaçsız girenler boğulur.

Bak, çıldıracak o. Elinde bir elbise buna uyacak insan arıyor.
Fakat, öyle bol ki elbise, kimse uyamıyor ona.

İnsanlık ve emek adına kendine bir erk kazanmak için mücadele etti.
Erki kazandı. İnsanı ve emeği kaybetti.

Kükreyişlerini ve çığlıklarını duyuyorum onların. Birbirlerini geçmek için nasıl da boğuşuyorlar birbirleriyle
Ve öyle uzak ki onlar, sadece kendilerini geçmek için o büyük çabadan.

Açmak istedikçe düşümü, düşüncemi size
Beni, bana gömüyorsunuz.

Bütünlüklü irdeleyemediler emeği ve insanı, bu saatten sonrada irdeleyemezler.
Fakat, emekten, insandan yana bir dünya kuracaklarını söylüyorlar.
İşimiz şansa kaldı çocuklar.

Bugün tanrı ettiler silahları
Oysa çocuk olmalıydılar hâlâ... anlamak için insanı

Yetersiz bilgiyi yeterli sanıp düş kuranlar.
Mistizme varırlar.

Olanları ve olagelenleri umursamayabilirsin
Ama, olanlar ve olagelenler seni umursar.

Düşmanına kin besle... Fakat, kini ideolojiye çevirme.

Ağacı herkes görür. Ufka uzanan dalı, şair.

Değişenden yana olmak değişimi savunmak güzel.
Çoğunuz onu yapıyorsunuz zaten. Fakat, neden değişmiyor o köhnemiş ilişkiler.
Yoksa değişimi kendinizin dışında mı anlarsınız.

Dün örgütlediğin kişiden, cesaret bekledin. O da seziyordu beklentini.
Sakladı sana uymak için kendini.
Bugün ihbar etti o seni.
Peki, bundan dolayı neden kızarsın ona. Beklentine karşılık verdi diye mi.
Doğrusunu söylemek gerekirse, sen cehaletten bekledin cesareti.
Oysa bilgeliktir cesaretin yeri.

Bugün şiir olguların imgelerle anlatımıyla şekilleniyor.
Gerçekliğin anlatımıyla değil.

Söylenenlerin içinde kalıp, söylenenlere birşey katmadığın için.
Devrimci olamazsın sen.

Pratiği önemsemenin altında yatan neden
Cehaletini gizlemek olmasın.
Teoriyi önemsemenin altında yatan neden de
Kuru gevezeliği ve iktidarı hedeflemesin.

Şiir, insandan ve emekten yana gerçekliğin anlamıyla yoğrulmuş.
Türküler söylemektir.

İyisin, hassın, şevkle sarılıyorsun işine... Fakat, o kuruntuların yok mu,
Eleştiriye karşı kaskatı duruşun
Dikkat et.Görmeni engelliyor çoğu şeyi.

Kavga etmekten ve değişmekten korkanlar. Sevdalanamaz.

Betül Çotuksöken; *"Felsefe bir bilinç ışığı, bir ışıldaktır."*

Nahit KAYABAŞI

Betül Çotuksöken, son yıllarda gerçekleştirdiği çalışmalarla, ortaya koyduğu yapıtlarla adı öne çıkan bir felsefecimiz, bir düşünürümüz. Batı Ortaçağı, bilgi ve dil felsefesi alanlarında yoğunlaşan Çotuksöken, felsefenin toplum içinde yaygınlaşması yolunda da çaba gösteriyor. Çotuksöken'e göre felsefe, insanın kendisini "özne" kılmasıyla mümkün. *"Ancak o zaman kendi bireysel eksenimizden çıkabiliriz, varolanı nesne haline getirebiliriz."* diyor.

Betül Çotuksöken, Türkiye'de felsefenin yavaş da olsa geliştiği kanısında. Bir kadın düşünür olarak, ülkemizde felsefeyi sevdirmek için elinden geleni yapıyor. İki yıldır İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı Başkanlığı'nı yürüten ve çeşitli üniversitelerde dersler veren Prof. Dr. Betül Çotuksöken, şu günlerde İnsancıl Yayınları'ndan çıkan *Kavramlara Felsefe ile Bakmak* adlı yapıtıyla gündemde... 24 saatini felsefeyle geçiren Çotuksöken'in başlıca yapıtları: *Ortaçağda Felsefe* (1989), *Felsefi Söylem Nedir?* (1991), *Ortaçağ Yazıları* (1993), *Felsefeyi Anlamak, Felsefe ile Anlamak* (1995), *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler* (1995).

- Sayın Betül Çotuksöken, önce kutluyoruz sizi... Boston'da yapılan Dünya Felsefe Kurumları Federasyonu Kongresi'nden iki büyük başarıyla döndünüz. Değerli düşünürümüz İoanna Kuçuradi başkanlığa seçilirken, siz de FISP Genel Kurulunda Türkiye'yi temsil ettiniz. Federasyonun 2003 yılındaki kongresinin de Türkiye'de, İstanbul'da yapılması kararı alındı. Bunlar ülkemizin yüzünü ağartan başarılar. Kongre izlenimlerinizi öğrenebilir miyiz?

İlkin şunu belirteyim, bütün bu sonuçların alınmasında benim kişisel başarım söz konusu değil. Boston'da elde edilen başarının arkasında İoanna Kuçuradi'yi görüyorum ben. Kuçuradi, Türkiye'deki felsefe çalışmalarını, kendisinin sıkça kullandığı bir deyimle, "dört duvarın arasından" çıkarmaya ve topluma yaymaya çalışan bir kişi. Yaşamını bu işe adadığını biliyoruz. 1988 yılından beri, Dünya Felsefe Kurumları Federasyonu (FISP)'nun genel sekreterliğini yapmakta idi. Son derece güzel çalışmalarla noktaladı bu görevini. Gelecek kongrenin 2003 yılında Türkiye yapılması kararında da büyük payı var.

- Kuçuradi'yi başkanlığa kim önerdi?

- Birçok kuruluş önerdi; birçok ülke destekledi İoanna Kuçuradi'yi.

Başkanlık yarışı nasıl geçti?

Yedi aday girdi yarışa. Finalde adaylar ikiye düştü. Öteki aday Amerika'dan bir profesör hanımdı. Ama Kuçuradi büyük oy çokluğuyla başkanlığa seçildi.

- Karşı çıkan olmadı mı?

- Hayır olmadı.

- Kongrenin 2003 yılında Türkiye'de yapılması önerisi kimden geldi?

Tabii en başta Türkiye talip oldu buna. Ama 'talibim' demekle iş bitmiyor. Bunun gerekçelerini hazırlamak zorundasınız. İoanna Hanım son yıllarda Türkiye'de birçok uluslararası toplantı ve organizasyon gerçekleştirerek bunun zeminini oluşturdu. Örneğin en son 1997 Ekim'inde Göreme'de bir toplantı yapıldı. Ondan önce de Ankara'da birkaç toplantı gerçekleştirildi. Dolayısıyla ülkemiz 1988'den beri (daha öncesi de var kuşkusuz) uluslararası toplantılara Türkiye Felsefe Kurumu çevresinde ev sahipliği yapıyor. Bu etkin-

liklerde sunulan metinler kitaplaştırıldı. Türkiye'de pek bilinmiyor ama İngilizce olarak, ya da sunuldukları dillerde yayımlandı bu çalışmalar.

- Amerikan basınının, kamuoyunun sansasyonel birtakım olaylarla ilgilendiğini, Boston'daki kongreye ilgi göstermediğini öğrendik. Doğru mu?

- Yerel bir televizyonda, basında küçük haberler verildi. Bütün ülke çapına Kongre ne kadar yansıdı bilemiyorum, o sıra Kongrenin oturumlarına katılma telaşı içersindeydim.... Evet, zaman zaman ilgisiz kalınıyor felsefeye; felsefenin böyle bir talihsizliği var, ne yazık ki.

- 2003 yılındaki kongrenin Türkiye'de yapılacak olması, ne getirecek ülkemize?

- Çok şey... Türkiye'nin böyle bir entellektüel çevrede adının duyulmasını sağlayacak, bu alanda belli bir gücü olduğunu gösterecek. Boston'daki kongreye ülkemizden 11 felsefeci bildiriyle katıldı. Azımsanacak bir sayı değil bu. 2003'teki kongrede, Türkiye gibi felsefe alanında genç bir ülkenin sesi duyulacak. Bu fırsatı çok iyi değerlendirmeliyiz.

- Boston'da "İnsanlığı Eğiten Felsefe" üzerinde tartışıldığını biliyoruz. Niçin bu tema seçildi?

Toplantının ana teması "paideia" idi. Fin kökenli Amerikalı filozof Jaakko Hintikka'nın önerisiydi bu. Paideia, bildiğiniz gibi pedagoji teriminin kökü. Eğitim Antikçağda, özellikle felsefe dünyasında zaten son derece önemli. Aslında Platon kim? Bir eğitim filozofu. Felsefe, eğitimle sıkı bağları olan, toplumu yönlendirmeyi, değiştirmeyi, benim çok sık kullandığım bir deyimle; 'yeni bir insan yeni bir toplum' yaratmayı amaçlayan bir şey. Felsefenin özünde eğitim var. Ama daha sonra dört duvar arasına sıkıştırılmış. 20. yüzyılın sonunda insanlar bunu açıkça söyler hale geldiler. Benim izlediğim oturumlar içersinde ağırlıklı olarak felsefe eğitimi ve öğretimi yer alıyordu. "Eğitim Felsefesi" adı altında her gün bir çalışma vardı. Ben özellikle örgün öğretimdeki felsefe öğretme tekniklerinin, yöntemlerinin daha iyi ortaya çıkarılması için artık bu yöne çok önem vermemiz gerektiği kanısındayım. Onun içindir ki, büyük bir heyecanla bu oturumları izledim.

- Öğrendiğimize göre, kongrede Türkiye'den katılanlar arasında sizinki hariç bütün bildiriler İngilizce sunulmuş. Felsefe dili İngilizceye mi geçiyor dersiniz?

- İngilizce artık bir dünya dili. Belki ilk kez yayımlanacak bir görüşümü açıklayayım: Amerika, günümüzün "Roma İmparatorluğu" bana kalırsa. Roma kendi döneminde bütün kültürün taşıyıcısı ve dışarda olanı kendisine mal eden bir konumdaydı. Görkemli bir çekim alanıydı... Onu Roma yapan da buydu bir bakıma. İşte Amerika da bugün her şeyi, dışta olanı kendisine mal ediyor. Ben bunu Kongre sonrası gittiğim müze gezilerinde çok iyi gözlemledim. Bu müzeler ne varsa topluyorlar. Sadece yerelliği değil, bütün evrenselliği toplama çabasındalar. New York'taki Metropolitan Müzesi bunun en iyi örneği. Dil olarak da, İngilizce günümüzün Latincesi, günümüzün kültür dili... Her dönemin bir kültür dili olmuştur. Bir dönem Yunancaydı, ardından Latinceye geçti, daha sonra Fransızca bunu devraldı, bir ara Almancaya geçer gibi oldu ama günümüzün kültür dili İngilizcedir. Bu yüzden İngilizceyi önemsemek zorundayız. Tabii Türkçede eğitim yapıyoruz, bu çok önemli. En iyi anadilimizde düşünebiliriz. Ama başkalarına kendimizi daha iyi ifade edebilmek için de, bu evrensel dil boyutuna ulaşmamız gerekiyor.

- Türkiye'de felsefe niçin dört duvar arasında? Niçin yalnızca üniversitelerde, araştırma düzleminde kalıyor? Felsefenin bu dört duvardan çıkarılması için neler yapılabilir?

- Çok da dört duvar arasında değil artık. 20-25 yıldır yapılan çalışmalarla felsefe çeşitli kesimlere yansıtılmayı çalışılıyor. Konuya iki eksenden bakılabilir. İlki, araştırma boyutu; yani felsefe de bir araştırma etkinliğidir aslında. Bilim gibi, sanat gibi. Sanat nasıl bir şeyleri aramak, araştırmak, peşine düşmekse, felsefe de öyle... İkincisi, araştırma sonuçlarının topluma yansıtılması. Bu nasıl olacak? Örgün öğretim sistemleri aracılığıyla, yani okul öğretimi ile. Ama okul öğretimi de yetmiyor, zaman zaman bunun dışına çıkılmalı; yani belli duvarların içersinde ve yalnızca araştırma kurumlarının, öğretim kurumlarının içersinde kalmamalı, topluma çeşitli yönlerden, çeşitli yollarla yansımalı.

- Bu alanda kurumsallaşma sağlanamıyor mu?

- Bizde felsefeyi dört duvardan kurtarmak için öteden beri "cemiyet" ya da "dernek" kurma çalışmaları oldu. Pek başarılı olunduğu söylenemez ama bir birikim oluştu. Arslan Kaynardağ'ın bu konuda önemli çalışmaları var. Özellikle İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Hilmi Ziya, Macit Gökberk, Bedia Akarsu, Nermi Uygur gibi hocalarımızın çabalarını anmadan geçemeyiz. Ama bir türlü tam anlamıyla bir dernek gerçekleştirilemedi. Nedense uzun ömürlü, uzun soluklu olmadı bu çabalar. İoanna Kuçuradi'nin 1974 yılında Ankara'da örgütlediği Türkiye Felsefe Kurumu, bu dernekleşme çabalarının en uzun soluklusudur. Yaptığı etkinliklerle de en anlamı, en başarılı olanıdır. Eğer felsefe dört duvar arasından çıkacaksa; bir yandan eğitimle, bir yandan da bu tür gönüllü etkinliklerle çıkabilir.

Türkiye'de felsefe niçin istenen düzeyde gelişemiyor? Hep söylenir, filozof çıkaramıyoruz... Felsefe geleneğimiz çok cılız. Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

- Cumhuriyet birçok etkinliğe büyük atılımlar kazandırdı. Bunların içersinde felsefe de var. Felsefe geleneğimiz cılız denebilir; ama gelişmekte olduğunu düşünüyorum ben. Epeyce yol alındı. Tabii çok ağırlıklı gelenekler yok arkasında. Çok daha fazla çaba göstermek, dur durak bilmeden çalışmak gerekiyor. "Türkiye'de filozof yok" sözüne çok fazla katılamıyorum. Biz nedense çekiniyoruz bu alanda hizmet veren, işgören, araştırma yapan insanlara "filozof" demeye. Felsefeci ile filozofu eşanlamlı mı kullanıyoruz, farklı mı kullanıyoruz, belli değil. Zaman zaman galiba bir derecelendirme yapıyoruz, o kadar.

- Ben örneğin bir Descartes gibi 'düşünce sistemi' getirebilmiş olmayı kastettim.

Siz bir düşünce sistemini Hegel, Descartes ya da Kant gibi kendi içinde kapalı, kapalı olmasa bile bütünlüklü bir yapı içersinde kotaran kişileri anlamaya çalışıyorsunuz belki filozof derken. Felsefe anlayışınızı farklılaştırdığınızda, işte benim felsefe anlayışım şudur, olup biteni de şu şu açılardan gören kişiye filozof derim derseniz, biraz kırabilirsiniz bu anlayışınızı.

- Hayır, ülkemizde birçok felsefeci gösterebilirim. Siz de bunlardan birisiniz. Bence filozof başka bir...

- Ama dünyada da artık bir Hegel, bir Descartes yok.

- Peki size filozof denebilir mi? Ya da diyenler var mı?

- Eğer ben Fransa'da, İngiltere ya da Amerika'da çalışıyor olsaydım denirdi. Ama Türkiye'de nedense denilmiyor. Yıllar önce Oruç Aruoba ile böyle bir tartışmamız olmuştu. Daha sonra Yaman Örs katılmıştı bu tartışmaya ve Örs, "Ben size katılıyorum, bundan sonra cesaretle size filozof diyeceğim" demişti. Tabii demekle de olunmuyor aslında yine de.

Felsefe öğretmeni, felsefe araştırmacısı ve filozof... Üçü arasındaki ayırımı çok netleştirebiliyor muyuz Türkiye'de?

- Netleştiremiyoruz. Netleştirmek de istemiyoruz büyük ölçüde. Bu sıfatların bazı insanlarca birlikte taşınabileceğini de görmek istemiyoruz. Örneğin Takiyettin Mengüşoğlu'nu, Nermi Uygur'u ya da İoanna Kuçuradi'yi alalım. Bana kalırsa bunlar hem felsefe araştırmacısı, hem filozof. Zaman zaman felsefe tarihçisi, zaman zaman da felsefe öğreticisi, felsefe araştırmacısı. Getirdikleri çok önemli birtakım noktalar var. Bunlar bugün anlaşılamıyor. İlerde belki daha iyi ortaya çıkacak. Ben başka bir noktaya değinmek istiyorum, son çalışmamda da özellikle üzerinde durdum. Bir şeyin varolması ile o varolanın bilinmesi ve tekrar o bilme süreci içersinde üzerinde düşünülmesi farklı şeyler. Diyelim herhangi bir şey kendi başına var. Ama biz ona herhangi bir şekilde eğilmiyorsak, yani kendimizi özne kılıp o özneye karşılık, karşımızdaki o sıradan varolanı nesne haline getiremiyorsak, onu bir türlü açığa çıkaramaz, seçikleştiremeyiz. Dolayısıyla görmek istemezseniz, yahut göremezseniz o zaman felsefe yok deyip geçersiniz. Bu çerçevede bilim de yok diyeceksiniz, sanat da yok diyeceksiniz. İşte bu noktada örgün öğretim kurumlarına çok önemli bir görev düşüyor. Siz öğrencilerinize bunu okullarda tanıtırsanız, diyelim ki "Cumhuriyet Döneminde Felsefe" diye bir dersi üniversite sınıflarına koyabilirseniz, varolanı bir şekilde göstermiş olursunuz.

Türkiye'de kadın felsefeci olmak nasıl bir şey?

- Türkiye'de kadın felsefeciler içersinde en etkili çalışmalar yapan tabii İoanna Kuçuradi. Daha önceden Bedia Akarsu'nun İstanbul Üniversitesi'nde profesörlüğe kadar gelişi ve yapmış olduğu çalışmalar çok önemlidir. Ön açıcılıktır. Bunları hep Cumhuriyete borçluyuz, bunun altını mutlaka çizmemiz gerekiyor. Ben de dahil, hepimiz bu sonucu Cumhuriyet yönetimine borçluyuz.

- Haklısınız, Türk kadını bir zamanlar sahneye bile çıkamazken, bugün felsefe yapabiliyor...

- Konuşabiliyor, kendini gösterebiliyor. Biz kadınlar, Cumhuriyeti çok daha iyi anlatmak durumundayız. Hemen belirteyim; İstanbul Üniversitesi'nde Necla Arat'ın yöneticiliğini yaptığı Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları adında bir merkez var, orada bir kitap çalışması içindeler. "Cumhuriyetin Kadınları Cumhuriyeti Anlatıyor" Ana başlık çok anlamlı. Kadınlar gerçekten bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de öne çıkmış durumda. Tabii arayı, açığı kapatmak, daha da öne çıkmak gerekiyor. Çünkü kadınlar, erkeklerle aynı noktalardan başlamadılar yarışmaya, hep arkadan geldiler. Ayrıca biz çok şanslıyız, dünyada böyle bir atılımın olduğu döneme denk düştük. Bundan 30-40 yıl öncesinde iş çok daha zordu. Şimdi çok daha geniş olanaklar bulabiliyoruz. Yeter ki biz kendimizi özne kılalım. Benim üzerinde çok durduğum bir terim bu. Özne olalım, kendimizi var kılalım. Özne olmak demek, herhangi bir varolanı sıradan varolanın oluşmasından çıkarıp nesne haline getirmek... Özne-nesne gerilimi içersinde bakıyorum ben meseleye. Kendinizi özne kıldığınız zaman başka düşünme biçimlerinin

tekrar edicisi olmaktan çıkıyorsunuz, kendiniz olmaya başlıyorsunuz.

- Sizin çalışma alanlarınızdan biri de dil felsefesi. Türkçenin yeri nedir bugünkü felsefede?

- Yerel boyutta, ülke çapında yapılan çalışmalarda hiç kuşkusuz kendi anadilimizle yaratmalı, bu dilde düşünmeliyiz. Felsefe açısından Türkçede neler yapılabileceğini yükseköğretimde öğrencilerimize çok ciddi biçimde göstermemiz gerekiyor. Ama bunu ülke dışına ulaştırabilmek için de İngilizcede yeniden yaratmaktan başka yol yok. Burada önemli olan, kavramsal boyutun bize özgü olmasıdır. Bunun şu ya da bu dil aracılığıyla bir yerde yansıtılması o kadar önemli değil. Yaşayan bir insanın kavramlarını anadilinden çıkarması, özgün olarak çıkarması gerekir.

Tam o noktaya gelecektim. Türkiye'de felsefenin gelişmesi için anadilin kavramsallaştırmaya yeterli olması gerekmez mi? Türkçe kavramsallaştırma açısından yeterli mi sizce?

- Önemli olan kavramsallaştırmak, ilkin zihinsel boyutta yaratmak. Bu ister istemez anadile yansıyacaktır.

- Sizce bu alanda Türkçede ne kadar yol alındı?

- Çok yol alındı bana kalırsa. Bunda İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün ilk iki kuşak hocalarının büyük payı var. Eskisi kadar sıkıntı çektiğimizi söyleyemeyiz. İkinci kuşaktan M. Gökberk'in, N.Uygur'un, B. Akarsu'nun büyük payı var. Türk Dil Kurumu ile yaptıkları çalışmalar, işbirliği bence felsefenin, felsefe dilinin Türkçede yaratılmasını sağladı. O terim sözlükleri ve kendi yapıtlarında kullandıkları dil... Biz birçok şeyi hazır bulduk, bu yönden şanslıyız.

- Bizde felsefe denildiğinde, genellikle çok soyut ve kimsenin aklının ermediği konularla uğraşan kişiler düşünülüyor. Oysa Kavramlara Felsefe ile Bakmak adlı yeni kitabınızdaki konulara göz attığımızda bunun tersini görüyoruz. Örneğin "yerleşmede kentli sorumluluğu" üzerinde bile duruyorsunuz. Sizce, bir felsefeci, gündelik konularla uğraşır mı, uğraşmalı mı?

- Hiç kuşkusuz, yaşayan bir birey olarak, kişi olarak, belli bir toplumsal örgütlenmenin üst boyuttaki bir temsilcisi olarak, bir yurttaş olarak, hayatın içersinde somut biçimde bunları yaşayan biri olarak uğraşabilir. Felsefe her şeyi sorunlaştırabilir. Varolan her şeyi felsefe açısından görmek mümkün. Yeter ki bunun üzerinde bilinçli olarak düşünebilelim. İnsanlarla, toplumla ilişkilerimizde kendi bireysel eksenimizden çıkabilmek çok önemli... Ben derslerimde öğrencilerime böyle bir bakış açısı vermeye çalışıyorum. Bireysel, kişisel eksenden sıyrılabilme, çıkabilme... Bu hiç de o kadar kolay değil. Bir anlamda insanın kendisini, karşısına nesne olarak alabilmesi demektir...

- Bu özellikle bizim toplumumuzda çok zor olsa gerek. Nasıl başarılabilir?

- Evet çok zor bir şey. İnsan kendi benliğinden, olanaklarından, çevresinden, istemlerinden ne kadar sıyrılabilir? Bunu şöyle bir felsefi temele dayandırmaya çalışıyorum: İnsan her şeyden önce yönelen bir varlıktır. Bunu Ortaçağ filozofları çok iyi ortaya koymuşlar. Hep yöneliyoruz bir şekilde. Eylem alanı içinde yaşarken de, eyleyen varlık olarak da yöneliyoruz. Düşünürken de yöneliyoruz bir şeylere. Öteki canlılarda da bu böyle. Bitkilerin ışığa yönelmesi, besinlere yönelmesi gibi... Fakat insanın yönelimlerini belirleyen, onun istemleri, arzularıdır. İstemek ve yönelmek, insanın en asli eylemleri. Tabii kör bir yönelme, kör bir isteme insanı vahşileştirebilir giderek. İşte burada felsefenin insana verebileceği çok şey var. Yönelirken ben neyi temel alıyorum, neyi hayata geçirmeye çalışıyorum diye düşünmeye başladığı an insan, artık sıradan bir insan olmaktan çıkacak, birey olmaya başlayacak, toplum içinde bu yönelme edimini gerçekleştirecektir. Bunun üzerinde düşünmeye başladığı andan itibaren de bireysel eksenini zorlayacaktır. Bu, başkalarına da yaşama hakkı, fırsatı vermek, onların yönelmelerini ve istemlerini dikkate almak gibi bir bilinç verecektir kişiye. Bu çok önemli. Bunu sağlayacak olan ne? Elbette felsefi etkinlik. Başka bir şey değil. Günlük yaşamda bunu pek kolay yapamazsınız.

- Melih Cevdet'in bir sözü vardır, der ki; bir ozan tavukçuluktan uzay bilimine kadar her şeyle ilgilenmeli. Bir felsefeci ya da düşünür de sizce böyle mi olmalı?

- Evet, filozof gözlemci olmalı. Felsefi Söylem Nedir? ve Felsefeyi Anlamak, Felsefe ile Anlamak adlı kitaplarımda, bir felsefecinin ya da burada filozofun asıl etkinliğinin gözleme etkinliği olduğunu defalarca göstermeye çalıştım. İşte bu noktadan çıkışla denilebilir ki, felsefe hiç de bulutlarda dolaşmak veya çok soyut şeylerle uğraşmak değil. Filozof herşeyle uğraşabilir. Felsefe bir bilinç ışığı, bir ışıldaktır... Filozofun en büyük etkinliği gözlemci olmasıdır. Çünkü gözlemin arkasında daima kuram var. Boş gözlem diye bir şey söz konusu değil. Bilim felsefesiyle uğraşan kişiler bunun üzerinde çok dururlar. Popper'ı, Kuhn'u, Hempel'i düşünün tam da burada. Bizden de Nermi Uygur'un, Cemal Yıldırım'ın çalışmalarını anımsayın. Kuramla gözlem burada içiçedir. Bunlar birbiriyle örtüşür ve ardından bilim dediğimiz çalışma çıkar ortaya.

- Ülkemizdeki laiklik çatışması son yıllarda yoğun-

laştı. Bu konuda büyük sancılar yaşıyoruz. Sizce laiklik, felsefi anlamda Türkiye'de var mı, uygulanabilir mi?

- Evet, son iki üç yıldır laiklikle ilgili tartışmalar canlandı. Tabii ülkenin içinden geçtiği durumla çok yakından bağlantılı.

- *Neden çatışıyoruz biz bu alanda?*

- Ortak bir kesit yakalayamıyoruz laiklik kavramı üzerinde. Bence yapılması gereken şu: Biz bu kavramla ilgili düşüncelerimizi, felsefe açısından bakarsak, nasıl bir mantıksal çerçeveye oturtabiliriz? Yani kaç türlü düşünme tarzı ortaya koyabiliriz? Buna bir bakalım. Ben dört biçimde ele almaya çalışıyorum bunu. 1) Tek tek insanlar laik olabilir, devlet laik olmaz. 2) Tek tek insanlar laiktir, devlet de laiktir. 3) Devlet laiktir, tek tek insanlar değil. 4) Ne insan, ne de devlet laiktir.

- *Bizde egemen olan görüş hangisi?*

- Bizde şu anda ortaya konulmaya çalışılan ya da çeşitli kesimlerce öne çıkarılan görüş şu: "Tek tek kişiler veya bireyler laik olamazlar, çünkü onlar belli bir dinin, belli bir görüşün taşıyıcısıdırlar, ancak o insanları örgütleyen temel toplumsal yapı yahut devlet laik olabilir." Burada üzerinde özellikle durulması gereken noktaya gelince: Türkiye'de bilerek ya da bilmeyerek, kişilerin özel ve toplumsal yaşamı ile kamusal yaşamın arasındaki farklılıklar yok edilmeye çalışılıyor. Bazıları bilerek yapıyor bunu, bazıları tuzağa düşerek. Toplumla kamu kavramını karıştırmamak gerekir. Topluma karşılık birey söz konusudur. Kamuya karşılık da yurttaş yahut devlet adını verdiğimiz örgütlenme. Devlet adını vermiş olduğumuz kamusal yapı kesinlikle bireylerin tek tek taşıdıkları düzeylerin üzerinde olmalıdır. Hiçbir zaman onlarla aynı ya da o bireylerin taşımış oldukları görüşleri, ifadeleri, inanç sistemlerini taşıyıcı olmamalıdır. Birey de bir anlamda laik olmalı, kurumsal ilişkilerde, yani devlet adını verdiğimiz örgütlenmenin gerektirdiği ilişkileri yerine getirirken farklı davranmak zorunda. Benim bir devlet dairesindeki, bir kamu kurumundaki davranışım hiçbir şekilde toplumsal ve onun arkasındaki bireysel davranışımla eş olmayabilir, olmaması gerekir. Bu açıdan Türkiye'ye baktığımızda, bana kalırsa laik bir düzenin olduğunu söyleyemeyiz.

- *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laiklik karşısındaki tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Diyanet İşleri Başkanlığı laikliği büyük ölçüde engelliyor. Kuruluşu sırasında böyle bir kurum gerekliydi, ama zamanla tasfiye olması beklenirdi. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca din işlerini yürütmekle ilgili bir kurum olmaktan çıkmış, toplumun bütün kesimlerine, bireylere tek tek davranış modelleri gösteren, onların nasıl davranmaları gerektiği konusunda birtakım önceliklere sahip olan bir kurum haline gelmiştir ve bence laik düzeni, laik hukuk düzenini tehdit etmektedir. Laikliğin toplumsal kurumlar olarak kendisini en çok hayata geçireceği ortamlar etik ve hukuktur. Özellikle de hukuk. Hukukun bireyler, yurttaşlar ve devlet açısından laik bir düzene taşınmadığı bir toplumda, bir ortamda, laiklikten söz edilemez. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hangi konumdan hangi konuma geldiğini ve kafaları iyice karıştıran bir kurum olduğunu görmekteyiz. Yükselen değerler açısından bakacak olursak, dinlere doğru bir eğilim söz konusu; 21. yüzyılın eşiğinde yeniden her şey sadece bireylerin ait olabilecekleri yapılarla belirlenmek isteniyor; din de bunlardan biri ve böyle bir gidişten yarar uman kesimler var.

- *Sizce ülkemizde laikliğin önünü tıkayan başlıca etkenler nelerdir?*

- Özellikle eğitim ve öğretimde birliğin kalkmış olması. İkili bir eğitime geçildi ne yazık ki. 1940'lı yılların sonlarına doğru açılan İmam Hatip okullarıyla bu yapıldı. Kişiliğin en çok geliştiği dönem olan ortaöğretim döneminde siz insanlara böyle bir eğitim verirseniz, tabii ki o insan o türlü değerleri, o türlü kavramları benimseyecektir ve hayata o kavramlarla bakacaktır. Dolayısıyla ikili yetiştiriyorsunuz gençlerinizi, insanlarınızı. Bunun sonunda onların ortak kavramlarda bir araya gelmesini nasıl isteyebilirsiniz ki? Bugün bu sıkıntıları çekmemizin nedeni budur.

Türkiye'de felsefe eğitimi üzerine neler söyleyebilirsiniz?

- Eğitim, felsefenin en önemli konularından biri. Çünkü bütün filozofları sonunda eğitimci olarak görüyorum ben. Konuşmamızın başında da söylediğim gibi, "paideia" kavramı tüm filozofların üzerinde titizlikle durması gereken bir kavram. İnsanın değişmez bir özü yok. İnsan değiştirilebilir birtakım özellikler, nitelikler toplamıdır. İnsanın baştan verilmiş bir özü olmadığı için, her zaman değiştirilebilir bir yanı olduğu içindir ki, eğitim çok önemli. Felsefi eğitimde de rasyonellik, akla dayalı olmak çok önemli. İnsanı bütün varlık yapısıyla; duygularıyla, biyolojik, sosyolojik bütün yapısıyla bir bütün olarak almak gerekiyor. Bunu ancak evrensel boyutları da içermek üzere felsefi eğitim başarabilir. Daha önce sözünü ettiğimiz bir noktaya yeniden değineceğim: İnsanı kendi bireysel ekseninden çıkıp başkalarını da düşünebilecek düzeyde yetiştirmek gerekiyor... Bu ancak felsefi eğitimle mümkün. Ama felsefenin de zaman zaman yetmezliği söz konusu olabilir. Çünkü felsefe, biçimlerin peşinde, bütün in-

sanları kuşatıcı olarak değerlendirebileceğimiz yapıların peşindedir. Felsefeyi de besleyecek kaynaklar var. Ben bunu çok önemsiyorum ve başa da edebiyatı alıyorum, sanatı alıyorum en çok. Sözlü sanatları... Ardından bilimle beslenir felsefe. Bütün bunlarla beslenmiş, kotarılmış bir felsefi tabana oturtulmuş eğitim çok önemli şeyler kazandıracaktır insanlara.

- Liselerde felsefe eğitimi ne durumda? İyimser misiniz?

- Olumlu bir gelişme var son yıllarda. Kamu okulları bazı konularda iyice hantallaşırken, özel okullar yeni bir şeyler yapmanın peşine düştüler. Onların olanakları daha fazla. Örneğin Saint-Benôit Lisesi atak yaparak bazı "ilk"leri gerçekleştiriyor... Kurduğu felsefe kulübüyle, çıkardığı felsefe dergisiyle, düzenlediği etkinliklerle İstanbul'da büyük bir hareket başlattı. Geçen yıl liselerde bir felsefe platformu oluştu. 20 hafta kadar, her cuma günü belli bir okulda felsefe tartışmaları yapıldı; bunda Türkiye Felsefe Kurumu'nun da büyük payı var. Şu noktaya değinmeden edemeyeceğim. Kişiler çok önemli. Felsefe Kurumu'nun temsilcilerinden, Çocuklara Felsefe Biriminin Başkanı Nuran Direk'i özellikle anmak istiyorum. Yine Saint-Benôit Lisesi'nin felsefe öğretmeni, İstanbul Üniversitesinden mezun, genç arkadaşımız Mehmet Salim Şirin çok güzel çalışmalar yaptılar. Aşağı yukarı 20 okulda bu aşı tuttu. Önümüzdeki yıl da sürecek bu çalışmalar. Yapı Kredi Bankası'nın sponsorluğunda, Sermet Çifter Kütüphanesi'nde haftada üç gün çeşitli felsefe çalışmaları yapılacak.

Kamu okulları açısından baktığımızda durum hiç de iç açıcı değil. Bu tür etkinlikler kamu okullarında çok az, olanlar da Anadolu Lisesi düzeyinde. Genel, düz liselerde hiç yok. Şu anda MEB müfredatıyla sürdürülecek olan bir felsefe dersinin iyi olabileceğini hiç düşünemiyorum. Elimizdeki müfredatla biz bu dersi diyelim ki terzi olmak isteyen bir öğrencinin önüne koyarsak, bu dersten kaçırtırız, soğuturuz, felsefeden nefret eder.

- Duruma bir de üniversiteler açısından değinir misiniz?

- Üniversitelerde 12 felsefe bölümü, 3 de felsefe öğretmenliği bölümü var. Ama bunların homojen bir yapıda olduğu söylenemez. Eğitim düzeyi olarak çok farklı, çok heterojen bir yapıda. İstanbul Üniversitesi en eski, en köklü gelenekleri taşıyan bir bölüm. Çok farklı açılardan eğitim veriyor. Zengin kadrosu olduğu için iyi bir eğitim var. Boğaziçi Üniversitesi de öyle. O da yeni yönelimleri, yeni açılımları çok iyi veren bir okul. Hacettepe'yi Ege ve Mersin'i özellikle anmak isterim. Son derece iyi bir kadrosu var gerçekten iyi bir eğitim vermekte bu bölümler. Ama daha çok şey yapılması gerekiyor. Niteliği daha da yükseltmeliyiz.

- Konuyu biraz değiştirelim isterseniz. Türkiye'de aydınlanmış bireylere büyük gereksinme var. Bu yolda felsefenin kişiye ilk yararı nedir? Felsefe insanın kimliğine ne katar?

- Felsefenin insan kimliğine katacağı çok şey var. En başta yerellikten kurtarır insanı, evrenselliğe taşır. Kişinin bir "dünya yurttaşı" olmasını sağlar. Bu "kozmopolitos"tur. Ama günümüzde kozmopolit dendiği zaman çok olumsuz şeyler anlıyoruz. Kargaşa, karmaşa, kaos filan... Oysa gerçek anlamda kozmopolitos olmak önemli. Fakat 'çokkültürlülük' ile 'çokkültürcülük' kavramlarını karıştırmamak gerekiyor. Çokkültürlülük güzel ama bu 'çokkültürcülük' haline geldiği zaman açılımlar tıkanıyor ve çok yerel çerçevelere önem verip evrensel boyutların önü kesiliyor. Bu durumda felsefeden alabildiğine uzaklaşmak söz konusu... Bunu ancak yerellikleri aşarak yapabiliriz. Kültürel rölativizmi, göreceliği aşmak gerekiyor. Bunu gerçekten felsefi eğitimini sindirmiş olan insanlar başarabilirler ve bu tür insanlara çok gereksinmemiz var. Gerçek aydınlanma bence bu...

- Demek ki yerelliği daralma, hatta bir çeşit koşullanma olarak alıyorsunuz?

- Evet daralmak, kendini daraltmak... Kendi içinde kalmak, ayırımcılıkların tuzağına düşmek... Günümüzde biliyoruz ki dinci, ırkçı, milliyetçi ve cinsiyetçi tuzaklar var. Bunlar çok olumsuz şeyler ve sonuç savaş denebilir. Gençlerin bu açıdan sağlam felsefi temelleri olan sanat yapıtlarıyla, bilimle tanışmasını, onlarla beslenmesini sağlamalıyız...

- Felsefeyle ilgilenmek isteyen gençlere neler önerirsiniz?

- Felsefenin ne olduğunu anlatan kitaplarla başlayabilirler. Felsefe söyleşilerine, toplantılarına katılarak bilgilerini artırabilirler. Tabii çok okumalarını, özellikle felsefi temeli olan edebi metinler okumalarını öneriyorum... Şiir, düzyazı, roman, deneme... Özellikle deneme. Deneme çok yol açabilir insanın önünde. Bir de gözlemci olmalarını öneririm. Bıkmadan usanmadan, açık bir zihinle, açık bir bilinçle gözlemci olmak... Her an tetikte olmak... Felsefenin yolu bu...

- Söyleşi için teşekkür ederim.

Erkeklik Gururu

Vedat ÇETİN

Mevsim ilkbahar, aylardan nisandı. Asık suratlı üroloji doktoru, muayenehanesinde koltuğuna oturmuş, kuyrukta bekleyen hastalarını muayene etmeye çalışıyordu. Hastane koridorunda, inilti seslerinin birbirine karıştığı bir uğuldama ile ellerinde kağıtlarla odaların kapılarından girip çıkan hastaların koşuşturmaları, hemşirelerin ayaklarındaki beyaz terliklerle tıpış tıpış yürümeleri, yakınları tarafından sedyelerde taşınan ağır hastaların olağan durumları dışında, ilginç olan bir görüntü yoktu.

Servet, doktorun karşısında, ayakta durmuş tahlil sonuçlarını merakla bekliyordu. Üroloji doktoru Necdet bey, oturduğu masasının üzerindeki kağıdı evirip çevirdi. Üzerinde koyu renk ceketi, dalgalı saçlı, yüzünde tek tük kıllar olan Servet, köse diye çağrılırdı. Kırkına merdiven dayamış bir yaşta, doktorun karşısında boynunu bükmüş, erkeklik gururunu kırılmaktan kurtaracak müjdeli bir haber alacağını umuyordu. "Allah'tan umut kesilmez, bakarsın durumum düzelmiştir" diye düşündü.

Besra ile evlendiği 15 yıldan beri, bütün tembihleri pür dikkat dinlemiş, önerilen bütün ziyaretlere, yatırlara gitmiş, ünlü şeyhlerin dergahlarına giderken, kucak dolusu hediyeler alırken masraftan kaçınmamış, şeyhin huzuruna çıktığında, şeyhin el eteğini yoruluncaya kadar öpmüş, ama bir türlü şu erkeklik gururunu kurtarabilecek sonuca ulaşamamıştı.

İşte şimdi, doktorun karşısındaydı. 15 yıldan beri erkeklik gururunun kırılması nedeniyle kahrolmaktaydı. Karısı Besra'nın "Senden boşanmak istiyorum" sözü kulaklarında ölüm fermanı gibi çınlıyordu. Büyük bir umutla, bekleyiş içerisinde olduğunu doktor da anlamış olacak ki, Servet'in yüzüne bakmadan, gözlerini önündeki tahlil sonuçlarından ayırmadan, sakin ve kararlı bir şekilde konuştu:

Bak Servet, senin durumun eskisi gibi, herhangi bir iyileşme yok! Artık bu durumunu kabullenmelisin, dedi.

O an bütün dünya bir kez daha başına yıkılıyor gibi oldu. Sessizce muayenehanenin kapısını açtı, başı önüne eğik, kan ter içinde, koridorda yürüyüp hastane bahçesine çıktı.

"Artık bu kadından kurtulmanın zamanı geldi. Bu kadın, benim gururumu kırmak için, benden boşanmak istiyor. Öylesi bir durumda ele güne nasıl çıkarım? Artık, ne köylülerimin karşısına, ne de arkadaşlarımın... Bu kadından kurtulmalıyım. Ama nasıl?" diye mırıldandı.

Hastane caddesinden yürürken başı dönüyor, gözü kararıyor gibi oluyordu. Besra'nın, "Senden boşanmak istiyorum, beni boşa!" sözleri bir çığlık gibi beyninde fırtınalar gibi esiyordu. Kaldırımlardan gelip geçen bütün kadınlara tiksintiyle bakıyor, çocuklarının elinden tutup yürüyen kadınlardan ise intikam alınması gerektiğine inanıyordu. O esnada, karşıdan gelen üç çocuklu bir kadını görünce, şöyle homurdandı:

"Cezası olmayacaktı da, bu kahpeyi delik deşik edecektim. Kadınlar, aaah ah! Hepinizin canı cehenneme!"

Gazi Caddesi'nde yürürken, rastladığı bütün kadınların, karısı Besra'ya benzediğini düşünüyordu.

"Tek farkınız kocalarınızın erkeklik sorunu yok. Ah ulan, ah!" dedi ve Balıkçılarbaşı'na yetiştiğinde, kendi evine değil de, doğruca kendisini bekleyen babasıyla annesinin kaldığı eve gitti. Saatlerdir oğullarını bekleyen karı koca, Servet'in kumarda her şeyini kaybeden biri gibi içeri girdiğini gördüklerinde, tahlil sonuçlarının olumsuz çıktığını anladılar. Üçü de, büyük bir suskunluk içerisindeydiler. Baba, yer minderinde oturmuş, oğlunun durumunu düşünüyor, bir türlü hazmedemiyordu. Gelininin "Artık boşanmak istiyorum!" sözünün gerçekleşeceği günü düşündükçe kızgınlıktan köpürüyordu. "Sana, başka bir erkekle yaşamana izin vermeyiz!" demesine rağmen, gelini Besra, boşanmak isteğinden vazgeçmemişti. "On beş yıldan beri bu adamın kahrını çektim, yetmez mi?" diyordu. Bu da yeni-

lir yutulur cinsten değildi. Bunu düşünürken, birden gözleri büyüdü. Bir karısına, bir oğluna baktı. Kaşlarını çattı. Kaba bir sesle haykırdı:

- Buldum! dedi. Karısı Gülsüm şaşkına döndü:

- Neyi buldun be adam?

- Bu kaltağı susturmanın yolunu buldum.

- Nasıl yapacaksın ki? Baksana evimize bile gelmiyor.

Evet, mesele de orada ya. Bir yolunu bulup onu bu eve getirmeliyiz, dedi. Ardından suratını astı. Sonra karısına döndü:

Hanım sen yarın hastaneye gidersin, dedi. Oğluna döndü: Sen de o karıya, bu akşam eve gittiğinde, annenin hastaneye gideceğini söylersin. O da, zaten annenin gözünden rahatsız olduğunu biliyor. Yarın akşam, bize gelip anneni ziyaret etsin. Gerisi kolay." Planının ilk bölümünü tamamlayınca, ayaklarını uzattı, sakalını sıvazladı.

- Peki baba ben ne yapayım, yarın o planımızdan sonra ben de dışarı çıksam olur mu?

- Cehennemin dibine kadar yolun var! Ulan ne bu senden çektiğim? On beş seneden beri, senin erkeklik gururunla belaya düştük. Bu yaşımdan sonra ömrümün geri kalan kısmı damda geçecek. İşi bitirdikten sonra, dışarı çık, komşuya, arkadaşına bir yere git işte.

"Nereye gideyim, yarın akşam kimle görüşeyim?" diye düşünürken, kafası karmakarışıktı.

Tamam baba, deyip ayağa kalktı. Ben şimdi eve gidiyorum. Planın uygulanmasından sonra, akşam Cemal'e uğrarım. Akşamı onunla geçirirsem, benden bilmezler.

Babası ve annesiyle vedalaştıktan sonra, daracık sokaklardan Alipaşa mahallesine doğru yürüdü. "Babamın hazırladığı plan sayesinde, hem erkeklik gururum kurtulacak, hem de onun fedakarlığıyla sorumlu olmayacak, yargılanmayacağım" diye mırıldandı.

Eve doğru yürürken belli belirsiz bir ifadeyle gülümsüyor, yoldan geçenler onun dudak kıpırtılarına ve birbirine karışan adımlarına bir anlam veremiyorlardı. Sağa sola bakınmadan, hızlı adımlarla sokak aralarında yitip giderken, akşam karanlığı çökmek üzereydi.

Kapıdan içeri girdiğinde, Besra işten dönmüş, mutfakta yemek pişiriyordu. Mutfakta ayaküstü çalışan karısının ona aldırış bile etmediğini görünce, odanın kapısını açıp, yerdeki eski çulun üzerinden parmak uçlarına basarak yürüdü ve sedirin üzerine oturdu. Derin düşüncelere daldı. Pencereden dışarıda oynayan çocukları seyretti ve oflayıp pufladıktan sonra, yastığa başını koyup, ayaklarını uzattıktan sonra, tavandaki mağları saymaya başladı. Bir süre sonra, uzandığı sedirden toparlanıp kalktı, oda içerisinde gidip geldi. Yarınki planı düşündü.

Besra, içeri girdiğinde, kendisiyle tek kelime bile konuşmayınca, umursamadı. Yüzünü ekşitti.

- Annem yarın doktora gidecek, dedi. Besra yanıt vermedi. Gözlerinden rahatsızmış deyince, Besra anımsadı. Ekmek pişirirken, kızarıp kızarmadığını bile göremediği için, ekmek pişirmekten bile sakındığını anımsayan Besra, kaynanasının hastalığını düşündü ve Servet'i sevindirecek sözü söyledi:

Yarın akşam işten çıkınca, eve gidip onu ziyaret ederim. Bu söz üzerine Servet, neredeyse kalkıp Besra'nın ellerine, ayaklarına kapanacaktı.

Akşam sofrası kurulunca, her zamanki halleriyle, yabancı iki kişi gibi oturdular. Kaşık sesinden başka sesin olmadığı akşam yemeği sofrasında, Servet, kaşığı ağzına götürürken, hissettirmeden Besra'nın yüzüne bakıp, siyah gözlerini süzerken, bir an, başındaki tülbentten dışarı saçılan siyah saçlarının perçemini okşamak hissi uyandı ve kayboldu. Yeniden yüzünü ekşitti. Yıllardır bu kadına yaptığı hakaretlerden ötürü en küçük bir pişmanlık duymadığını anlayınca, bu evde geçireceği son gece olduğunu düşündü ve büyük bir iştahla çorbayı kaşıklamaya başladı.

Besra, kocasının davranışlarındaki tuhaflığı hissetmiş, ama bir anlam verememişti. Hiçbir şey konuşmadan sessizce, yer yatağını serdi ve yorganı üzerine örtüp, gözlerini kapadı. Servet, uzandığı sedirde, ellerini başının altına koydu, ayaklarını uzatıp, üzerine örttüğü yorganın kesif kokusuna aldırmadan, yarını düşündü. Yeniden doğruldu. Sigarısını yakıp yerde uyuyan karısını seyretti. Bir kez daha masum gözlerine baktı. On beş yıldan bu yana, bir kez olsun onun yüzünü güldüremediğini, sımsıcak bir şekilde bağrına basmadığını düşündü ve ondan nefret ettiğini anımsadı.

Ertesi gün sabah, güneşin ilk ışıklarıyla birlikte uyanan Besra giyinip, hazırlandı. Kahvaltı için akşamdan kalan çorbadan içip, işe gitmek üzere her günkü gibi erkenden evden çıktı. Daracık sokak aralarından yürüyüp Melikahmet caddesine çıktığında, yoğun trafiğin ve insan kalabalığının arasından süzülüp, İskenderpaşa mahallesinin sokaklarına daldı. Daracık ve kıvrık sokaklardan Dağkapı'ya çıktığında, bulutların güneşi gölgelediğini fark etti. "Biraz sonra yağmur yağmaya başlar" diye mırıldanırken adımlarını hızlandırdı. Çalıştığı temizlik şirketinin kapısından içeri girdiğinde, yağmur çiselemeye başladı.

Asgari ücretle çalıştığı işyerinden kazandığıyla,

evin geçimini sağlayan Besra, altı ay önce devlet hastanesindeki işinden atılan kocasının cep harçlığını da kendisi karşılıyordu. İş önlüğünü giydi, çöp kutularını toplamaya başladı. İki eliyle sıkıca tuttuğu paspasın tutamağını karnına payanda tutup bir uçtan bir uca gidip geldi. Paspasla geçip gittiği yerde, ıslak ve parlak bir iz bırakıyordu.

"Bu adamdan boşanmalıyım" diye mırıldandı. Gözlerinin önünde bir gözüküp, bir kaybolan kocası Servet'ten nefret ettiğini, artık ona dayanamayacağını düşündü. Bir kez paspasladığı yeri bir daha paspaslıyor, gittiği yerden, tekrar dönüş yapıyordu. Kafasındaki karmaşık düşüncelerle boğuşurken, ayağı kaydı ve yere düştü. Gözleri bulanık görüyordu, başı dönmeye başladı ve düştüğü yerde bir süre oturdu. Karnı ağrımaya başladı. İçinde bir sıkıntı hissetti. Çalışmak istemiyordu. Ama eve gitmek isteği de yoktu. İçindeki sıkıntıdan olsa gerek, patronunun, "Besra, Besra!" diye iki kere seslenmesini bile duymadı.

Öğle saatinde yemeğini yerken, işyerindeki temizlikçi kadınların cıvıltılı kalabalıkların çekilmez olduğunu anlayınca yemeğini yarım bırakıp dışarı çıktı, dış kapıya yaklaştı, pencerenin buğulu camından dışarıyı seyretti. Caddeden geçen bir kadının kucağındaki küçücük bebeye gözü ilişince, içinden bir şeylerin koptuğunu hissetti. "On beş yıl oldu, bir gün olsun kadınlığımı hissettirmedi bana. Bir gün olsun yüzüme gülmedi." Derin bir "Ah" çekti ve gözleri yaşardı. Başındaki eşarpın boynuna sarkan ucuyla, yanaklarından süzülen göz yaşlarını sildi. "Bari, bütün çektiklerime karşın, evdeki deyyus bana insanca davransaydı, yine de gam yemezdim" diye mırıldandı.

Akşam paydos saatinde bitkin bir şekilde, işyerinden çıktı. Birden kaynanasını ziyaret etmesi gerektiğini anımsadı ve Mardinkapı'ya doğru, birbirlerinden habersiz kalabalık insanların akıp gittiği caddenin ıslak kaldırımından ağır ve isteksiz adımlarıyla yürüdü.

Yağmur sağanak halinde yağıyordu. Gök gürlemesi ve şimşeğin görkemli aydınlatması sırasında kapıdan içeri girdi. Gülsüm, gelini Besra'nın geldiğini pencereden görünce, yatağına uzandı ve yorganı dizkapaklarına kadar örttü. Odanın kapısını aralayan Besra görününce yapmacık gülüşüyle,

- Hoş geldin kızım, dedi. Besra ona yaklaştı, eğilip elini öptü.

- Geçmiş olsun ana, Allah şifalar versin, dedi.

Karşısına oturdu ve soğuk bir konuşma faslı ardından geçen bir süre sonra, kayınbabası içeri girdi. O da gülümsedi. Besra onun elini öpmek isteyince, "Sağol kızım" deyip elini uzattı. Besra, daha önceleri, "abdestliyim" deyip kendisine elini öptürmediğini anımsadı. Şaşkınlığı üzerinden henüz atmadan kocası odaya girdi. Akşam yemeği için, Besra kaynanası Gülsüm ile birlikte mutfağa girdiler. Baba oğul birbirinin yüzüne bakındılar. Babasının sakin bakışlarına rağmen, Servet'in içi içine sığmıyordu. Elleriyle oturduğu minderin ucunu kıvırıyor, duvara bakıyor, babasının sakin duruşu karşısında, heyecanlı görünüyordu.

- Ba.. ba.. Balta hazır mı, diye kekeleyince babası, umursamaz bir ifadeyle,

- Kapının arkasında, dedi.

Sofra kuruldu, yemekler yenildi. Besra dışında, herkesin davranışlarında bir tuhaflık sezilmekteydi. Üçü de saatleri iple çekiyordu. Baba ile oğulun yatakları hazırlandıktan sonra, Gülsüm, gelinini yatak odasına çağırdı.

Besra, yüklükte bulunan kalın yün döşeği kucaklayıp, odanın ortasına serdi. Ardından kendi yatağını hazırladı. Lambayı söndürüp uyumaya başladılar. Yarım saat sonra,

- Allah affetsin bizi, deyip kapının arkasında gizli meşe odunu saplı küçük baltayı eline alıp, geliniyle karısının yattığı odaya girdi.

Yatsı ezanı okunduğunda, Servet, kanlı ellerini ve yüzünü yıkadı. Kan lekelerinin bulaştığı gömleğini değişti, sokağa çıktı. Babası, abdestini tazeledi, yeleğine bulaşan kan lekelerini ıslak bir bezle yıkayıp, eski siyah şalvarını değişti. Başına kum'u (bir çeşit külah) geçirdi ve namazını kıldı. Gülsüm, titrek elleriyle fistanını değişti, komşusu Zeliha'ya gitti.

- Hayrola Gülsüm teyze, diyen Zeliha'nın sorusuna karşı titreyen dudaklarını ısırdı.

- Bir çayını içmeye geldim kız, diyerek Zeliha'nın buyur etmesini beklemeden eşikten geçip, odanın kapısı önünde durdu, Zeliha'yı bekledi.

Bir saat sonra, Mardinkapı Polis Karakolu'nun kapısından içeri giren adamı durduran nöbetçi polise, "Cinayet işledim" diyen adamın sözleri üzerine, binanın girişinde duran arkadaşına seslendi:

- Bu adamın cinayet masası Başkomiseriyle görüşmesi gerekiyor! Binaya giren adamı, kolundan tutup, götüren polis memuru, soldan ikinci kapının kapısını tıklatıp içeri girdiler.

Kahverengi mobilyadan masanın ardında koltuğunda oturan sivil giyimli Başkomiser, on günlük sakallı, sakin görünümlü adamı baştan ayağa süzdü.

- Nerede oturuyorsun? Zavallı kadını ne diye öldürdün?

- Allahın takdiri dedi, usulca.

Yakasını tutup sarstı ve dövmeye başladı. Öfkesi dinmeye başlayınca, üstünü başını düzeltti. Bir sigara yaktı:

Alın bu adamı, gidip evine bir bakın. Keşif için yarın savcılığa bildiririz! diye emir verince, iki polis adamın kollarından tutup, sürgülü, demir kapıyı açtılar, içeri tıkıp kapıyı kapadılar. Ekip minibüsünün farları, karanlık arka sokakların duvarlarını aydınlatıyordu. Kapının önünde duran minibüsün farları söndüğünde, Gülsüm, komşunun penceresinin perdesini aralamış, dışarıyı seyrediyordu.

Ekip sorumlusu polis, olayın geçtiği odada, gördüklerini elindeki kalemle kağıda bir şeyler çiziktiriyordu. Başka bir polis ise elindeki beyaz kağıda ekip sorumlusunun sözlerini yazıyordu. Kanlar içinde, yerde yatan genç kadına yakından baktı. "Vay alçaklar, vay!" dedi.

Adamın başı öne eğik, elleri kelepçeli bekliyordu. Kadının kafası, yüzü, gözü parçalanmış, odanın içi kan gölüne dönüşmüştü. Kadının cesedinin yanı başında, kısa saplı kanlı bir balta duruyordu. Yatak çarşafı ve duvarlarda kan izleri vardı. Ekip sorumlusu, tutanağı adama imzalattı. Sonra da kendisi imza attı ve çıktılar.

Ertesi gün savcılık tarafından yaptırılan "Ölüm muayene ve otopsi tutanağında özetle şunlar yazılıydı:

"Cesedin vücudunda ateşli silah yaralarına rastlanmadı. Anus ve dış genital organlar normal görünümdeydi. Yapılan kızlık zarı muayenesinde, yarım ay şeklinde ince kenarlı olup, zarda eski veya yeni bir yırtığa rastlanmadığı, ancak zarın iki parmak duhülüne müsait fevhası mevcuttu. Zarın bu haliyle, duhülü müsait olduğu tespit edildi.

"Kafasında üç santim ile yedi santim arasında değişen kesici alet yarası, on darbe kafa başlığına, yirmi bir adet burun üzerine, iki adet yüzün sol tarafına, yedi adet göğüs kafesi üzerine olmak üzere toplam kırk dört adet kesici alet darbesi gözlenmiştir."

Ertesi gün gözaltına alınan, Servet ile annesi karakola getirildi. Üçünün de elleri kelepçeli, adliye koridorundan ikinci kata çıkarılıp, küçük bir odaya konuldular.

Savcı, Servet'e,

- Olay günü akşam neredeydin, diye sorduğunda, derin bir nefes alıp verdikten sonra,

- O akşam, mahalle arkadaşım Cemal beyle birlikte kahvedeydim, deyip ifadesini sürdüren Servet'e,

- Karını öldüren babandan şikayetçi misin diye sorunca,

Çok kesin bir ifadeyle, "Hayır" deyince, Savcı,

- Neden şikayetçi olmuyorsun?

Peki, babanla annenin karın Besra arasında bir sorun var mıydı?

- Bilmiyorum efendim deyince, Savcı yüzünü ekşitti:

- Tamam, çık dışarı!

Servet savcının odasından çıktı. Sıra Gülsüm'de idi. Savcının sorularına Türkçe bilmediği için yanıt veremeyen Gülsüm için Kürtçe bilen bir tercüman bulundu. Yemin ettirildi ve sorgusu başladı.

- Ben olay gecesi, komşum Zeliha'ya gitmiştim deyince, Savcı, ses tonunu yükselterek sordu:

- Nasıl olur da, genç gelinini evde kocanla yalnız bırakıp, komşuna misafirliğe gidebilirsin? diye sordu. Kadın sustu. Yanıt vermek istediyse de, savcı kadınla kocasını tutuklattı, Servet'i ise serbest bıraktı.

Aradan yedi ay geçmişti. Mevsim sonbahar, aylardan kasım'dı. Ağır Ceza Mahkemesi duruşma salonunda, çatık kaşlı mahkeme başkanı kararını okuyordu:

- Sanık Ramazan Kara'nın suçu sabit görüldüğünden ömür boyu mahkum edilmesine, sanık Gülsüm Kara ile sanık Servet Kara'nın delil yetersizliğinden beraatine karar verilmiştir diyen yargıç, tatmin olmayan yüz hatlarıyla, dosyayı kapadı. Mutsuz bir şekilde salondan ayrıldı.

TÜYAP KİTAP FUARI'NDA
PAPİRUS DERGİSİ
ETKİNLİĞİ

21. Yüzyılın Eşiğinde Sanat ve Felsefe

Konuşmacılar
Prof. Dr. Ahmet İnam
Yılmaz Onay
Prof. Dr. Afşar Timuçin
Cengiz Gündoğdu

11 Kasım 1998 Çarşamba
Saat 18.00-20.00
Yer: Tüyap Kitap Fuarı B Salonu

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

2 Eylül Çarşamba

Metin Cengiz, şiirimizin durumunu şöyle belirliyor. "Sorun, yepyeni ve farklı duyarlıklar yaratabilecek bir şiiri-şiirleri- geliştirebilecek yeni şair adaylarıyla ilgili. Onca dergiye bakıldığında imzaları, farklı, özel veya genel bir sorun, bir düşünce bir kaygı bir haberle ilgilisi çok zayıf şiirsel ürünlerle karşılaşmak daha çok olası. Sanki aynı elden ama farklı imzalarla çıkmış gibi şiirler." (Şiir Geldi... Dayandı, İnsan S.4. Eylül 98).

Bunu okudukta güldüm. Metin Cengiz, şiirini varolandan... egemen şiirden ayırıyor, "aynı elden ama farklı imzalarla" yazılmış şiirlerden yakınıyor. Metin Cengiz bunları yazacağına, kendi şiirine baksın. Ben Metin Cengiz'in yazdığı şiirde farklı elden çıkmış bir öge... bir duyarlık göremiyorum.

Şu "yepyeni ve farklı duyarlıklar" yaratmak ne anlama geliyor. Anlaşılan bunları biliyor Metin Cengiz. O zaman eski duyarlılıklar nelerdir bunları tek tek söylesin. Tabii o zaman şu çıkacak ortaya, bunlar neden eskimiştir, neden gereksizdir.

Bir de "yepyeni ve farklı" duyarlıklar var. Metin Cengiz kendisinin yarattığı "yepyeni ve farklı" bir duyarlık söylesin bakalım. Yardım olsun diye söylüyorum. Sözgelimi, hiç kimsenin heyecanlanmadığı hangi nesne, hangi olgu Metin Cengiz'i heyecanlandırdı. Ayrıca bu heyecanın farklılığı yepyeniliği nerde.

Devam ediyorum. Somutluyorum. Kent olgusu... Metin Cengiz bir kentte, hiçbir şairin göremediği neyi görüyor da heyecanlanıyor, seviniyor ya da korkuyor. Bu heyecanın, bu sevincin ya da korkunun öbür şairlerin heyecanından, korkusundan, sevincinden farkı ne.

Yardım olsun diye söylüyorum. Afşar Timuçin'in şiirlerini dikkatle okusun Metin Cengiz. Bu şiirlerde çocuk karşısında yeni duyarlılıkların nasıl yaratıldığını görür.

Yeni duyarlılık nasıl yaratılır. Ciddi bir birikim ister bu. İnsanileşme sürecinde insanın nasıl yeni duyarlılıklar yarattığını iyice kavraması gerekir. Bunları bilmeden nasıl yeni duyarlıklar yaratabilir şair.

Yardım olsun diye söylüyorum. Sennur Sezer'in de şiirini okusun Metin Cengiz. Özellikle *Ekmek, Tuz, Kitap ve Şeker*'le, *Bir Sevgi Şiiri*'ni.

Metin Cengiz şiirde sorunun n'olduğunu bilmiyor. Onu da söyleyeyim. Türkiye'de şairlerin çoğu, metafizik yöntemle bakıyor dünyaya. Bundan ötürü nereye bakarlarsa baksınlar, isterlerse farklı yerler olsun baktıkları, aynı şeyi görüyorlar. Metafizik yöntem görüleneni aynılaştırıyor.

Şairin diyalektiği mutlaka kavraması gerekiyor. Olan'dan olası'ya ancak diyalektik maddeci yöntemle geçebilir şair.

Ayrıca Türkiye'de şair, çok sesli müziği bilmiyor. Felsefe bilmiyor, kauntum fiziğini bilmiyor.

Sorun bu işte.

Metin Cengiz de bu sorunun, eleştirdiği çoğunluğun içinde. Bir sorun da bu. Eskiler buna "Ol mahiler derya içindedir ama deryayı bilemezler" derdi.

3 Eylül Perşembe

Varlık'ta Abdülkadir Budak'ın yazısını okudukta güldüm. (Bende Kalan Dizeler, Eylül 1988) Abdülkadir Budak şöyle diyor. "Aydın Çubukçu Evrensel Kültür'de Cengiz Gündoğdu ise İnsancıl'da demediğini bırakmadılar."

Veysel Çolak için yazdık ya, yazılar için söylüyor bunu. Aydın Çubukçu ne der bilemem. Benim diyeceklerim şunlar. Doğru, demediğimi bırakmadım. İki nedeni var bunun. Ben, bugün kültür dünyamızı, sanat dünyamızı beğenmiyorum. Sanatçılar, yanlış yapmaktan, yanılmaktan korktukları için hep dengede duruyorlar.

Denge, hem doğada, hem de toplumda ölümdür. Bu nedenle ben dengenin doğrusunda duracağıma, yanılgıların, yanlışların fırtınasını her zaman yeğ tutmuşumdur.

Abdülkadir Budak bir kez daha okusun yazısını. O öldürücü, boğucu, insanı soluksuz bırakıcı dengeyi görmüyor mu? Sennur Sezer'in iyi şair olduğunu söyledikten sonra, "Madalyonun öteki yüzüne gelince" diyor, Veysel Çolak'ı böylesine eleştirmenin yanlış olduğunu... Bırakıverdim yazısını... sonuna kadar okuyamadım.

Neden dengede durur insan. Hayatı sevmez, hayatı önemsemez de ondan. Dengeci yalnız kendini sever,

kendini önemser, kendini abartır. Yanılmaktan, yanlış yapmaktan ödü kopar. Konuşmalarında yazılarında hep doğruyu göstermelidir. Karıştırdıkları nokta şudur. Doğruyu söylemek başka şeydir, doğrucu olmak başka şeydir.

Hayat baştan başa bir mücadeledir. Hayatı seven bu mücadeleyi yaratır. Mücadeleyi yaratım sürecinde insan yanlış yapar, yanılır.

Hayatı kurcalayan, hayatı didikleyen, bu yüzden yanılan, yanlış yapan bir insanın yanlışlarını, yanılgılarını dengecinin bütün doğrularına yeğ tutarım.

Geçen gün bir seminerde de söyledim. İlle de doğru söyleyeceğim, ille de doğru yapacağım diye dengenin cenderesinde kendinize eziyet etmeyin. Siz yanlış yaptınız, yanıldınız diye dünya "Vay demek şu kişi yanlış yaptı, ben de öyleyse duruvereyim" demez.

Abdülkadir Budak'a tavsiyem. Dengenin cenderesinden çık. Yanlış yap, yanıl. Denizde boğulma tehlikesi atlat. Ağaçtan düş, kolun kırılsın. Sen şurda haklısın, sen de burda haklısın deme.

Canımı sıkan nedenlerden birini söyledim. Dengecilik. İkincisi de buna bağlı. Düşünce üretemiyoruz bu dengecilik yüzünden.

Nedir düşünce... "Kavramları karşılaştıracak, fikirler oluşturma yetkisi ve oluşmuş fikirlerin tümü. Yargılardan karşılaştırma yoluyla sonuçlar çıkarma yetisi" (Afşar Timuçin, Felsefe Sözlüğü, İnsancıl Yayınları).

Düşünme eyleminde yanlış yapma, yanılma olasılığı her zaman vardır. Platon'dan, Marks'a kadar nice yanılgılar, nice yanlış vardır düşüncenin tarihinde.

Dengeciler, yanılmaktan, yanlış yapmaktan korktukları için önceki düşüncelerden kopya çıkarıyorlar.

Şunu da düşünmüyorlar. O düşünceler o zaman doğruydu. Şimdi doğru değil.

Dengecilik... önceki düşüncelerden kopya çekme... işte bunun için ağzıma geleni söylüyorum.

5 Eylül Cumartesi

Dengecilerin aynı çizgide buluşmaları güzel. Veysel Çolak, Abdülkadir Budak, Metin Cengiz, Haydar Ergülen... Bu dengecilere göre şiirimiz bozuldu. Birileri geldi, bozdu şiiri. Şimdi bu dengeciler, ciddi bir uğraşla, şiiri kurtarmaya çalışıyorlar.

Aslında sevinmeleri gerek. Ne güzel işte, herkes kötü şiir yazıyor, bir, sizlerin şiiri iyi... sizlerin şiiri güzel. Siz kalacaksınız geleceğe...

Ama bu dengeciler çok özverili... çok üzülüyorlar şiirin bozulmasına. Uğraşıp didiniyorlar herkesin güzel, iyi şiir yazması için.

Görünen bu. Görüntünün gerçeği başka. Dengeciler bu dengede egemenlik kurmak istiyor.

Şiirde iktidar mücadelesi bu.

Açık söylemek gerekirse, bir tür alikıran başkesenlik... elde tesbih, omuzda ceket, mahallede ikide bir nağra atmak bu.

Bir yılgı... bir korku salmak istiyorlar şairlerin, özellikle genç şairlerin yüreğine. Aman Abdülkadir Budak ne der, aman Metin Cengiz ne der, aman Veysel Çolak ne der, aman Haydar Ergülen ne der diye.

Hiç kimse korkmasın bu kabadayılardan. Özellikle genç şair... Bu dengecilerin bir şairi çarçur etmelerine ben izin vermeyeceğim.

Bunların poetik sorunlar filan demelerine aldırmayın. Zaten hiçbiri poetik sorun nedir bilmez, poetik, simülatif demeleri... yıllardır şiir yazan bir şair için adını ilk kez duydum demeleri yazılarına... düzgün cümle ötesinde hiçbir derinliği olmayan yazılarına ağırlık katma... göz korkutma taktiğidir.

Bu taktik geçersizdir. Çünkü bu dengecilerin hiçbirinde bir sanat eserini çözümleyecek birikim yoktur.

Bakın ne söylüyorum. *İnsancıl Yayınları*'nda Sennur Sezer'in *Şiir Gündemi* adlı eseri çıktı. Bu dengecilerin hepsi suspus. Çünkü biri bile *Şiir Gündemi*'ni değerlendiremez.

Yine *İnsancıl*'da Afşar Timuçin'in *Düşünce Tarihi* adlı eseriyle *Estetik* adlı eseri çıktı.

Suspus oturuyor bunlar. Alın, okuyun bunları. Bilginize güveniyorsanız, eksiği varsa eleştirin bu eserleri.

Hayır. Yapamazlar bunu. Güçleri yetmez. Şimdi *İnsancıl*'da iki eser daha çıkacak. Biri Berrin Taş'ın... Berrin Taş'ın daha önce *İnsancıl*'da yayınlanan şiirle ilgili yazıları kitaplaşıyor. Bir de Afşar Timuçin'in *Türkiye Şiiri'nin Romanı* adlı eseri...

Alın okuyun bunları. Gücünüz yetiyorsa, eleştirin... tartışalım.

Şimdi dengenin bozulmasından korkuyorlar. Hasis bir bakkala benziyorlar. Tartıda peynir 250 değil de, 251 gramsa, bir gramı, bıçağın ucuyla alıyorlar. Hak dağıtıyorlar.

Durun baylar, kendinize gelin. Herkes sizin dükkanınızdan alışveriş yapmıyor. Herkes meta dünyasında değil. Herkesin şiirini meta sanıp kötülemeyin, metaları da cilalamayın.

Sizler şimdiye kadar yaptıklarınızla ortadasınız. Daha iyisini yapacaksanız kolları sıvayın. Şiir yazın. İlle de yazı yazacaksınız, hiç kopya çekmeden Behçet Necatigil'i değerlendirin. Bakın, Necatigil üstüne *İnsancıl*'da iki yazı çıktı. Ne diyorsunuz bu konuda.

Siz şairsiniz değil mi... güya duyarlı insanlarsınız. Yakışıyor mu size onu bunu cilalamak... yakışıyor mu size beğenmediğiniz şairin başını uçurtmak.

Abdülkadir Budak, sana söylüyorum. Kavgayı ayıracaksan adil ol. Nedir o, Sennur Sezer'i dirseklemeler... alttan alta vurmalar.

Bakın ne diyor Budak, "Veysel'in şiir saymadığı metin hakkında ben de aynı görüşteyim" Devam ediyor Budak. "Benim şairlerimden değildir Sennur Sezer" Böylesine dirsekliyor Sennur Sezer'i... İyi ama senin şairin olmak ne demek. Şair, n'apsın da senin şairin olsun. Ayrıca, şair niye senin şairin olsun. Senin şairin olunca n'oluyor.

Bu büyüklenmelerin, bu dirsek atmaların kaynağı nedir, söyler misin?

Bu dirseklemeden, bu büyüklenmeden sonra şöyle diyor, "ama ben bu şiirini sevdim" Bu şiiri dediği *Varlık*'ta yayınlanan.

Sennur Sezer, senin şairin değilse, *Varlık*'ta yayınlanan o şiiri nasıl oluyor da seviyorsun. Senin şairin olmanın ilkesi yok mu... çok mu geçirgen bu senin şairin olmak...

Bak *Varlık*'ta çıkan yazında şöyle diyorsun. "Toplumsal içerikli dizeler seçeceğim üstünde durmuştum"

Ne demek toplumsal içerikli dize... Bir zamanlar bireysel, toplumsal içerik diye ayrım yapılırdı. Ama bitti bu. Bir sanat eserini güzelleştiren insani tasarımdır. Bak, ne der Afşar Timuçin. "Güzel bir şiirde, güzel bir resimde, güzel bir müzik parçasında insani bir tasarım gerçekleşmiş, insani bir heyecan dile gelmiştir."

Yazını, boğula boğula sonuna kadar okudum. Toplumsal içerikli dizeler seçmişsin. Ama bunlar çok toplumsal. Saf toplumsal. İnsansız toplumsal.

Bitirmeden Abdülkadir Budak'tan bir recam var. Onu da söyleyeyim. Yazıların çok kargaşık. Sözgelimi, "daha akıllıca, daha insaflıca" diyorsun.

Bu akıl, nasıl bir akıl. Ya da kimin aklı. Yoksa sana göre tümel bir akıl mı var. Akıllıca davranmak ne anlama geliyor.

Bir de şu var. Yazında çekim eklerini çok savruk kullanıyorsun. Bu, yazını bozuyor.

Senin yazarın mıyım, değil miyim, bilmiyorum ama, bu dediklerime dikkat et. Akıl gibi tartışmalı kavramları doğmalaştırma.

Ama temel sorun senin dengeciliğin.

Herkesi akla, insafa çağırman da bu yüzden. İnsanları tümel aklın altına çağırma. Kendi aklının altına çağır.

Kimse gelmese bile aldırma.

Bir de "benim şairim" sözü... İçimi kaldırdı bu "benim şairim" Hani politikacılar kürsülerde "Benim işçim, benim milletim, benim halkım, benim köylüm" diye çığırışıp dururlar ya... Abdülkadir Budak, işte bu, kandırıcı, egemen dilin kelepçesine takılmışsın sen.

Söylemek istediğim şu. Türkiye'de şiirin sorunları buralarda... Bilincin diyalektiğe hazır olmaması... dengecilik... egemen dilin kelepçesi...

Temel kitaplar çıkarıyoruz, okusunlar, öğrensinler diye. Okumuyorlar. Bakın, Betül Çotuksöken ne diyor, "İnsan için asli olan kavram üretmedir, bir dil ya da daha doğru bir deyişle bireyin dilini, söylemini "ses çıkarmadan" ayıran o bireysel dilin söylemin ardındaki kavramdır. Öyleyse "kavram kuran oluşturan varlık olarak insan" belirlemesi, bütün diğer belirlemeleri de anlamlı kılacak olan bir temeldir... (Betül Çotuksöken, Kavramlar: Dış Dünya-Düşünme-Dil İlişkisi, Kavramlara Felsefe İle Bakmak, İnsancıl Yayınları, İstanbul 1998).

Şair, "ses çıkarmadan" kurtulmalı.

Türkiye'de şair, kendini, ciddi bir biçimde gözden geçirmeli. Şimdiye kadar yapıp ettiklerini bir yana bırakıp, bilinç düzlem yeniden kurmalı kendine.

Şair, "doğmatik uykusundan" uyanmalı.

15 Eylül Salı

Özgürlük ve Sosyalizm Yolunda Atılım, Veysel Çolak'la tartışmamdan söz etti. Buna sevindim. Çünkü Türkiye'de çoktanberi ilk kez sosyalist bir gazete böyle tartışmadan söz ediyor.

Atılım'ın öbür sosyalist gazetelerden ayırıcı bir özelliği daha var. *Yeni İnsan* genel başlığı altında devam eden dizi yazıyla son derece önemli bir sorunu irdeliyor. Dizi bittikten sonra bu konuda görüşlerimi ben de söyleyeceğim.

Atılım, Veysel Çolak'la tartışmamdan söz etti, sevindim dedim ya, neden sevindiğimi söyleyeyim önce. "Kesintisiz sekiz yıldır yayınını sürdürme başarısı gösteren *İnsancıl*" diyor Atılım.

Önce şu. Türkiye'de sosyalistler genellikle hakkını vermez insanın. Aynı görüşte değilse bir kalemde siler atar. Atılım işte bu çemberi kırıyor. *İnsancıl* için "sekiz yıldır yayınını sürdürme başarısı" diyor. Sevincimin birinci nedeni bu.

İkincisine geldikte... Veysel Çolak'ı yanıtladığım yazının bir yerinde, "Söylüyorum. Proletarya diktatörlüğünde sanat-kültür hareketi, sanat komserleriyle yürütülmeyecek. İdeolojisi, sanatı n'olursa olsun, hiçbir sanatçının kılına bile dokunulmayacak" demiştim.

Atılım bu konuda şöyle diyor. Aynen. "Gündoğdu her ne kadar bu görüşlerini destekleyici açıklamalarda bulunsa da, henüz bu iddiaların her okuru ikna edeceği düzeyde olmadığı açık. Gelecek sayılarda da süreceğe benzeyen tartışmanın önümüzdeki bölümlerinde Gündoğdu'nun bu görüşlerini daha fazla açacağını umuyoruz."

Benim yanıtımda temel noktalardan biri *Atılım*'ın gördüğü bu noktaydı. Ama hemen hemen hiç kimse bu noktayı görmedi ya da önemsemedi. *Atılım* bunu gördü. Bu görünün inceliği beni sevindirdi.

Atılım'da beni sevindiren bir nokta daha var, onu da söylemeliyim. Proletarya diktatörlüğünde sanatçının kılına dokunulmayacak dedim ya, "Vay, sen nasıl böyle konuşursun... Revizyonist, idealist, oportünist..." diye suçlama zinciriyle tuz buz edebilirlerdi beni... Solda tartışma bu. *Atılım* kırmış bunu.

Şimdi soruna geldikte... Devlet-sanat ilişkisi devletin ortaya çıkışıyla başlayan bir ilişki. Bu, devletin yapısından kaynaklanan bir ilişki biçimi.

Üstte çıkan sınıf... sömüren, yöneten sınıf, egemenliğini yalnız zorla kurmaz. Altta kalan sınıfın... çalışan sınıfın bilincinde bu durumun meşru, doğru olduğunun kabul edilmesi gerekir. Ahlak, felsefe, sanat işte burda devreye girer. Devlet, bu egemenliği sarsıcı bir ahlak, bir felsefe, bir sanat istemez, bu alanlarda sıkı bir denetim uygular.

Bu söylediklerim, bugün burjuva devletinde tastamam böyledir. Ancak yüzyıl, ikiyüz yıl öncesine göre yanıltıcı, aldatıcı bir ayrım vardır. Burjuva devleti, bütün dünyada halkın bilincini dumura uğrattığı için, karşı ahlaka, karşı felsefeye, karşı sanata belli ölçülerde "özgürlük" tanır. Ama burjuva devletinin temel amacı, insanın ahlaklı olması, felsefeyle dünyayı anlaması, sanatla güzellik yaratması değildir. Bundan ötürü, bu etkinliklere, belli bir sınırı aştı mı, burjuva devleti, dişlerini gösterir.

Bugün kimilerinin hayran olduğu batı demokrasileri, burjuvazinin egemenliği tehlikeye girdikte, amansız faşizme hızla dönüşür.

Sosyalist devlete geldikte... Sosyalizm, kapitalizmin içinden çıkacak. Bu, bilinci dumura uğratılmış milyonlarca insan demektir. Sosyalizmin temel sorunlarından biridir bu. Bilinci daha önce dumura uğratılmış milyonlarca insanın, bilincinin açılması... bilincinin dönüştürülmesi.

Sosyalist devlette, sanat, devlet ilişkisi nasıl olmalı. Bu soru, sosyalist devletin amacına göre belirlenir. Sosyalist devletin amacı, insanın özgürleşmesidir. Çünkü sosyalizm bir aşamadır. Komünizme gidiştir. Komünizmi ancak insanlaşmış, özgürleşmiş insan kurabilir. Şimdi biz sosyalist devlette, yoz sanatı, bilinci dumura uğratan sanatı n'apacağız.

Bir varsayım yapıyorum. Sosyalist devlette yoz sanata izin verilmeyecek. Bu ilkeden yola çıkıldıkta, Tarkan'a izin vermemek konusunda bir anlaşmazlık çıkmaz. Ama Veysel Çolak'ın proletarya diktatörlüğünde yasakladığı kişi, Sennur Sezer.

İlke bu olursa, hemen şu sorun çıkacak ortaya. Kimler, kimi nasıl, hangi ölçütlerle yasaklayacak.

Tartışma Sennur Sezer'den çıktığı için ordan başlıyorum.

Diyelim, bir kurul oluşturuldu. Bu kurul da Sennur Sezer'in yasaklanmasını istedi. Ben, hemen Sennur Sezer'i değil, Cemal Süreya'nın yasaklanmasını isterim. İşte burda pataküte başlar. Bu patakuteyi ben kazanırsam, bu kez Sennur Sezer, Cemal Süreya'nın yasaklanmasına karşı çıkar. Bir pataküte daha. Patakuteyi kim kazanırsa kazansın bu işin sonu baskıdır, sürgündür.

Ben burda şunu söylüyorum. Bu pataküte sosyalist toplum kurucularına yakışmaz. Bu patakuteyle insan özgürleşmez. Yeni insan yaratılmaz.

Benim önerim şu. Bugün burjuva değerlerini estetize eden yazarların, şairlerin etkisi bin kişiyi geçmez. Hem de sermayenin o büyük desteğine karşın. O kitapların, şu kadar baskı yaptı... 17 Baskı, 30. Baskı, diye pazarda dolaştırılmasına bakmayın. Sözgelimi, sermayenin desteğini çekin Ahmet Altan'ı yüz kişiden fazla kimse okumaz.

Burjuva yazarlarını... burjuva şairlerini yüz kişi okumasın diye, bunlara yasak getirmek, hem taktik açıdan, hem temelden yanlıştır. Baskı uygulandıkta bunlar "özgürlükçü" kesilir.

Milyonları peşinden sürükleyen şu yoz müzikçilere... şu kitle kültürcülerine geldikte... Bu, halkın yarattığı kültür değil. Tarihin hiçbir döneminde, hiçbir halk böylesine yoz sanat yaratmamıştır. "Kanadım değdi sevdaya" "Sen yağmur ol / Ben bulut" diyen halkın kitle kültürü denen kültürle hiç ilgisi yok aslında. Ama bu kitle kültürü halka zorla benimsetiliyor.

Arkasından sermayenin desteğini çektiniz mi Tarkan, küçük bir salonu bile dolduramaz. O salona topladıklarıyla varsın, tepinsin dursun Tarkan...

Sosyalist toplum kurucuları, bütün yurtta başlatacakları bilinci, özgürleştirme... aydınlanma hareketiyle çok kısa sürede halkın eliyle bunları sıfırlar.

Bir Çin özdeyişi şöyle der. "Aç insana balık verme. Balık tutmasını öğret" Sosyalit toplum kurucuları halk adına şunu bunu yasaklamasınlar, diyorum. Bilinci özgürleşen halk, zaten bunları dirsekler.

Ayrıca bu ülkede yoz kültüre karşı büyük bir gizilgüç var. Bırakın sosyalist toplumu, örgütlenebilsek, bu toplumda bile yoz kültürü ciddi bir biçimde geriletiriz.

Örgütlenebilirsen n'olacağı konusunda bir örnek. Geçenlerde *Simyacı* adlı kitabı okudum. Bu kitap, burjuva toplumunda, bütün umudunu... hayatla ilişkisini yitirmiş küçükburjuvalara, mistik, boş umut aşılayan bir kitap. Özellikle genç kızların bu kitabı, ağlaya ağlaya okuduklarını söylüyorum.

İSTANBUL TÜYAP KİTAP FUARI'NDA

İNSANCIL

ETKİNLİĞİ

TÜRKİYE'DE FELSEFE VE İOANNA KUÇURADİ

Yöneten: Cengiz Gündoğdu

Konuşmacılar: Betül Çotuksöken-Tüten Ang
İsmail Demirdöven

Yer: TÜYAP Kitap Fuarı - B Salonu
Tarih: 11 Kasım 1998 Çarşamba
Saat: 12.00 - 14.00

Bir eser daha var. Adnan Özyalçıner'in *Gözleri Bağlı Adam-Yağma* adlı öyküleri... Adnan Özyalçıner bu eserlerinde kapitalist toplumun insanı nasıl ıssızlaştırdığını anlatıyor. Ayrıca emeğe dayalı umudun... emeğe dayalı direnişin mücadelenin değerini gösteriyor.

Şimdi *Simyacı* "baskı üstüne baskı" yapıyor. Adnan Özyalçıner'in eseri okur bekliyor.

Neden böyle bu.

Solun tembelliğinden, solun örgütsüzlüğünden. Sol bir yekinse Adnan Özyalçıner'i insana ulaştırsa, *Simyacı* biter.

Şunu hiçbir zaman unutmamalı. Sanat bir gereksinmedir. Burjuvazi bu gereksinmeyi çirkin eserlerle gideriyor. Sol, bu gereksinmeyi ciddi, güzel eserlerle gidermek için yekindikte sorun çözülür.

Ama önce sol, sanatın gereksinme olduğunu kabul etmeli. Bu, sol dergilerde "sanat-kültür" sayfasının arka sayfadan ön sayfalara geçmesiyle, bu sayfanın yarım ya da bir değil, en azından dört sayfa olmasıyla kendini gösterir. Sözgelimi *Atılım*, bu yolda bir öncülük yapmalı, gazetede öyküler, şiirler yayımlamalı.

Düşüncelerimi açma olanağı verdiği için *Atılım*'a teşekkür ediyorum.

30 Eylül Çarşamba

Türkiye çok karmaşık bir bulmacaya benziyor. En azından benim için... Alaattin Çakıcı Fransa'da yakalandı ya, şimdi Çakıcı'nın telefonları yayınlanıyor gazetelerde. Devlet Bakanı Eyüp Aşık, Çakıcı'yla konuşanlardan biri. Konuşma gazetelerde yayınlanınca Eyüp Aşık, hem bakanlıktan, hem milletvekilliğinden çekildi. Niye böyle oldu anlayamadım. Aşık'ın Çakıcı'yla konuşması yanlışsa, bu yanlış önceden yapılmış. Aşık, hiç rahatsız olmadan bu yanlışla yaşıyor. Yanlış hareket ortaya çıkınca görevinden ayrılıyor.

Şimdi ortada bir dolu bant dolaşıyor. Gazeteler bant çözümlerini yayınlıyor. Politikacılar da birbirlerine "istifa" çağrısı yapıyorlar. İş, tatsız bir komediye dönüşüyor.

Bu ara *İşçi Partisi Genel Başkanı* Doğu Perinçek gözaltına alınıyor. Perinçek göya PKK'ya yardım ediyormuş. Daha sonra gözaltı bitiyor... bu kez Perinçek bir başka "suç"tan... "bölücülük" suçundan kesinleşmiş bir mahkeme kararıyla doğru hapishaneye...

Bütün bunlar olagelirken cezası kesinleşen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan, toplantı üstüne toplantı düzenliyor.

Hergün bir sorun... hergün bir sorun. Bulmacaya dönüştürülen sorunlar, temel sorunu... insanca yaşama sorununu unutturuyor.

İNSANCIL GÜLÜMSÜYOR...

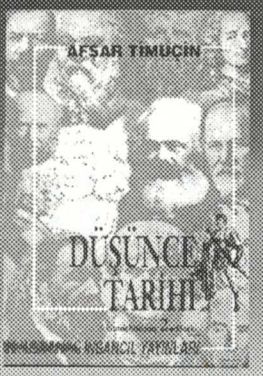

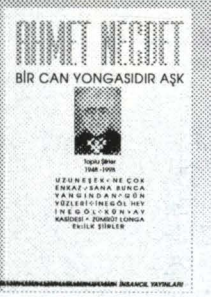

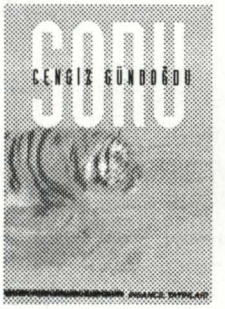

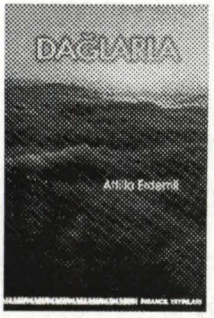

İNSANCIL
9
YAŞINDA

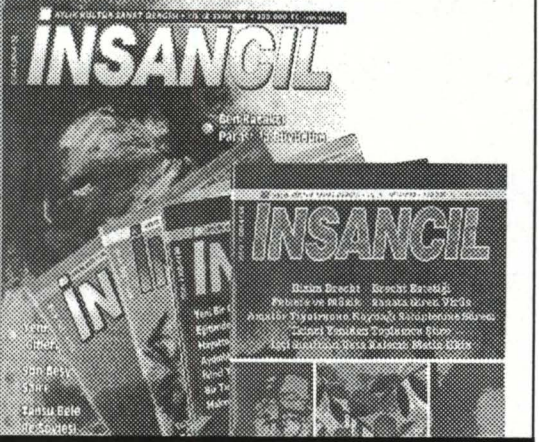

7. TÜYAP KİTAP FUARI A - 74 ALT KAT 7 - 15 KASIM

ANIL MERİÇELLİ 'nin

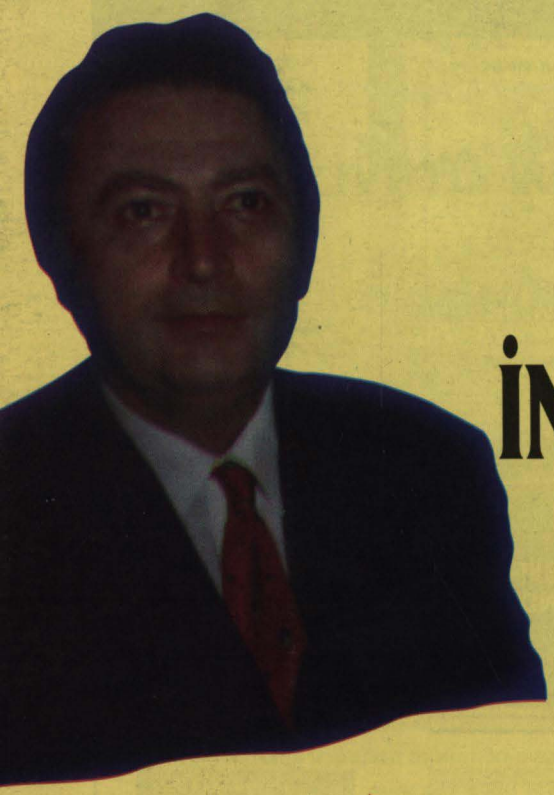

MODERN İNGİLİZ - AMERİKAN ŞİİRİ ANTOLOJİSİ

....Yakında İNSANCIL YAYINLARI arasında çıkacak.....

Walt Whitman • Emily Dickinson • Wiliam Butler Yeats
Carl Sanburg • Ezra Pound • T.S. Eliot • William Carlos Williams
Robert Frost • Archibald Macleish • e. e. cummings
Robert Graves • Langston Hughes • C. Day Lewis • Dylan Thomas
W. H. Auden • James Joyce • Lawrence Ferlinghetti
Richard Wilbur • Allen Ginsberg • Ted Hughes • Sylvia Plath
Thom Gunn • Geoffrey Hill • Seamus Heaney

ve daha birçok şairin en güzel şiirleri

YAKINDA BÜTÜN TÜRKİYE'DE BİR-YAY GAZETE BAYİİLERİNDE